

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ความเชื่อเรื่องขันหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน
กรณีศึกษาอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

The belief of Khan Markbeng in Esarn's culture
A case study of Nongkhai District, Nongkhai Province

โดย

ดร.คิต วรุณดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ.๒๕๕๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610757043

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญภาพ.....	จ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย.....	๓
๑.๔ ทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๔
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล.....	๕
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
๑.๘ หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้.....	๗

บทที่ ๒ ความเป็นมาเกี่ยวกับความเชื่อชั้นหมากเบ็งของวัฒนธรรมอีสาน

๒.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับการสืบสานศิลปวัฒนธรรมและประเพณี.....	๘
๒.๒ การมีส่วนร่วมของชุมชน.....	๙
ความหมายของการมีส่วนร่วม.....	๙
กระบวนการของการมีส่วนร่วม.....	๑๒
๒.๓ ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติเมืองหนองคาย.....	๑๓
๒.๔ วัฒนธรรมชาวเมืองหนองคาย.....	๑๔
๒.๕ ลักษณะภูมิประเทศหนองคาย.....	๑๗

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง

หน้า

ประเพณีวัฒนธรรมวัฒนธรรมชาวหนองคาย.....	๑๘
สิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อหมากเบ็ง.....	๓๔
๒.๖ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องหมากเบ็ง.....	๓๔
๒.๗ วัฒนธรรมด้านความเชื่อของชาวอีสาน.....	๓๘

บทที่ ๓ แนวคิดและขบวนการในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง

๓.๑ ข้อมูลและแหล่งข้อมูล.....	๓๗
๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๓๘
๓.๓ การสร้างเครื่องมือ.....	๔๐
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๔๑
๓.๕ การตรวจสอบข้อมูล.....	๔๑
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๔๑

บทที่ ๔ คติธรรมและสิ่งประดิษฐ์ที่ปรากฏในชั้นหมากเบ็งของวัฒนธรรมอีสาน

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล.....	๔๓
๔.๒ ประวัติความเป็นมาของความเชื่อเรื่องชั้นหมากเบ็ง.....	๔๔
๔.๓ ในวัฒนธรรมชาวอีสาน กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๔๕
๔.๔ รูปแบบและกระบวนการการประดิษฐ์เครื่องสักการะชั้นหมากเบ็ง.....	๔๕
๔.๕ กระบวนการถ่ายทอดความรู้การประดิษฐ์หมากเบ็ง ของอำเภอเมืองหนองคาย.....	๖๐
๔.๕ หน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการสนับสนุนและส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้.....	๖๑

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๖๖
๕.๒ อภิปรายผล.....	๖๗

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๖๗
บรรณานุกรม.....	๖๘
ภาคผนวก.....	๗๑
ภาคผนวก ก บทความการวิจัย.....	๗๓
ภาคผนวก ข การนำผลของการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๙๑
ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์การวิจัย.....	๙๒
ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์.....	๙๕
ภาคผนวก จ รูปภาพ.....	๙๘
ภาคผนวก ฉ ประวัติผู้วิจัย.....	๑๐๐

สารบัญรูปรภาพ

รูปภาพที่	หน้า
๑ แสดง ทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๗
๒ แสดง เครื่องมือ และวัตถุดิบที่ใช้ในการประดิษฐ์หมากเบ็ง.....	๔๕
๓ แสดงใบตองสำหรับทำกรวย.....	๔๖
๔ แสดงการม้วนใบตองเพื่อทำกรวย.....	๔๖
๕ แสดงการกลัดตอกแต่งกรวยด้วยไม้กลัด.....	๔๗
๖ แสดงกรวยที่ทำเสร็จและ.....	๔๘
๗ แสดงใบตองที่ฉีกไว้สำหรับทำกลีบประกอบกรวย.....	๔๙
๘ แสดงการพับกลีบประกอบกรวย.....	๕๐
๙ แสดงการพับกลีบประกอบกรวย.....	๕๑
๑๐ แสดงการติดกลีบประกอบกรวย.....	๕๑
๑๑ แสดงการพับผ้านุ่งเพื่อพันรอบฐานหมาก.....	๕๒
๑๒ แสดงการพับผ้านุ่งพันรอบฐานหมากเบ็ง	๕๓
๑๓ แสดงการพับผ้านุ่งพันรอบฐานหมากเบ็งเสร็จเรียบร้อยแล้ว.....	๕๓
๑๔ แสดงหมากเบ็งที่ประดิษฐ์ครบทั้ง ๓ ส่วนแล้ว.....	๕๓
๑๕ แสดงหมากเบ็งประดับตกแต่งด้วยดอกดาวเรือง.....	๕๔
๑๖ แสดงหมากเบ็งประดับตกแต่งด้วยดอกบานไม่รู้โรยและดอกดาวเรือง.....	๕๔
๑๗ แสดงการสรุปรูปแบบและกระบวนการการถ่ายทอดความรู้การประดิษฐ์ขึ้นหมากเบ็ง.....	๕๕

คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง “ความเชื่อเรื่องชั้นหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน: กรณีศึกษาอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นงานวิจัยในโครงการวิจัยของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗ มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาบริบทและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง หรือหมากเบ็งที่เป็นเครื่องสักการะตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษสู่ลูกหลานชาวอีสาน โดยใช้กรณีศึกษาชาวอีสานอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เพื่อนำเสนอเป็นรายงานให้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี อนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง หรือหมากเบ็งที่เป็นเครื่องสักการะ และเพื่อรักษาความเชื่อความศรัทธาอันบริสุทธิ์ในการทำเครื่องสักการะชั้นหมากเบ็งของชาวอีสานให้คงอยู่ต่อไป

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัยมุ่งเน้นศึกษาหลักความเชื่อซึ่งนำมาสู่การปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่องทั้งในการดำรงชีวิตประจำวันและในงานประเพณีต่างๆ ในอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตลอดถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมมือกันประดิษฐ์เครื่องสักการะชั้นหมากเบ็งเมื่อถึงเทศกาลงานประเพณีสำคัญในชุมชน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งทางภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูล ร่วมลงมือปฏิบัติ และจัดทำภาพประกอบจากสถานที่จริง โดยนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาวิเคราะห์ สรุปผลและนำมาเป็นข้อเสนอแนะเพื่อการปรับใช้ในการสืบทอดภูมิปัญญาในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค

ดร.คิต วรณดี
ผู้วิจัย

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยเรื่อง “ความเชื่อเรื่องชั้นหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน : กรณีศึกษาอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์อย่างดียิ่งจาก พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร,ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้ส่งเสริมสนับสนุน เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ และเป็นขวัญกำลังใจในการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน ผู้รายงานขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระราชรัตนาลงกรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย พระครูปลัดวีระพงษ์ สุขเมธี ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ พระครูปัญญาธรรมานุกิจ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ และนายชาญไชย พิมพ์คำ ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตหนองคาย พระมหาชุตินันท์ อภินนโท ผู้ประสานงานสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่านที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและปรับปรุงข้อบกพร่องต่างๆ จนทำให้รายงานฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย และเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ทุกท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือ อำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล สืบค้นเอกสาร ตลอดถึงการให้ข้อคิด ข้อมูล ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้

นอกเหนือจากที่กล่าวนามมาข้างต้น ผู้รายงานในนามของคณะวิจัย ขอกราบขอบพระคุณบูรพคณาจารย์และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชา และประทานสติปัญญา จนทำให้รายงานการวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ตามวัตถุประสงค์ และประสบความสำเร็จในที่สุด

ดร. คิต วรุมดี
พฤศจิกายน ๒๕๕๘

ชื่อรายงานการวิจัย:	ความเชื่อเรื่องชั้นหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน กรณีศึกษาอำเภอมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย
ผู้วิจัย	ดร.คิต วรณดี
ส่วนงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย
ปีงบประมาณ	๒๕๕๗
ทุนอุดหนุนการวิจัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยครั้งนี้คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชั้นหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน โดยใช้กรณีศึกษาชาวอีสานอำเภอมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๒) เพื่อศึกษาหลักความเชื่อ แนวคิดและทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการที่เป็นขั้นตอนในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็งเพื่อใช้เป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และ ๓) เพื่อศึกษาคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในชั้นหมากเบ็ง และเครื่องประกอบชั้นหมากเบ็งแต่ละชนิด

ขอบเขตของการวิจัย คือ เขตพื้นที่อำเภอมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย และประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ ประชากรในชุมชนตำบลโพธิ์ชัย ชุมชนตำบลวัดธาตุ ชุมชนตำบลหาดคำ ชุมชนตำบลพระธาตุบังพวน ซึ่งทั้งหมดอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย โดยกำหนดเนื้อหาของการวิจัยเป็นการศึกษาเรื่องความเชื่อเรื่องชั้นหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสังเกตที่ไม่มีโครงสร้าง และแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง

ผลการวิจัยพบว่าประวัติความเป็นมาของชั้นหมากเบ็งนั้นไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด ไม่ปรากฏชื่อผู้ริเริ่มออกแบบการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง แต่ได้พบว่ามีการแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอีสานในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็งด้วยความเชื่อและความเคารพศรัทธาของคนในอดีตที่เห็นความสำคัญของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนา มีความเคารพศรัทธาในตัวบุคคลผู้มีพระคุณ คือ บิดา มารดา ครู อาจารย์ ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์และสรุปได้ว่า ชั้นหมากเบ็งเป็นองค์ความรู้ที่มีการถ่ายทอดผ่านการแสดงออกถึงความเชื่อและความเคารพศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และในตัวบุคคล ซึ่งอาศัยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนชาวอีสานในการ

สร้างสรรค์คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็งเพื่อเป็นเครื่องสักการะสืบทอดต่อกันมาเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานจนถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษาด้านหลักความเชื่อ แนวคิดและทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะชั้นหมากเบ็งและคติธรรมในชั้นหมากเบ็งของชาวอีสานอำเภอมืองหนองคาย สรุปได้ว่ามีความเชื่อ และแนวคิดในการประดิษฐ์เครื่องสักการะนี้เพียง ๒ รูปแบบ เท่านั้น คือ ชั้นหมากเบ็งรูปแบบ ๕ ชั้น และ ชั้นหมากเบ็งรูปแบบ ๘ ชั้น วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการประดิษฐ์มีใบตองสด และดอกไม้สดเป็นหลัก ซึ่งแต่ละรูปแบบในการประดิษฐ์มีโครงสร้างและคติธรรมทางพระพุทธศาสนา

คือ ชั้นหมากเบ็งรูปแบบ ๕ ชั้น มีความหมายถึงชั้นทั้ง ๕ หรือที่เรียกทางพระพุทธศาสนาว่า เบญจชั้น ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมด คือการรวมกันของชั้นทั้ง ๕ และเป็นการสำรวมจิตเพื่อน้อมบูชาพระรัตนตรัย และชั้นหมากเบ็งรูปแบบ ๘ ชั้น ซึ่งแต่ละชั้นมี ๔ กลีบ หมายถึงธาตุทั้ง ๔ และที่รวมกันทั้ง ๘ ชั้น หมายถึงร่างกายทั้ง ๓๒ ประการ ซึ่งหมายถึงการนอบน้อมกายทั้งหมดเพื่อถวายสักการบูชา

ชั้นหมากเบ็ง นอกจากเป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมต่างๆ แล้ว ชั้นหมากเบ็งยังเป็นเครื่องมือที่คอยสั่งสอน เตือนสติให้คนคิดดี ทำดี และมีความสามัคคี โดยผ่านการปลูกฝังจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมและมีความเชื่อความศรัทธาอันบริสุทธิ์ด้วยความหมายของการประดิษฐ์เครื่องสักการะชั้นหมากเบ็งนี้ และถือเป็นแบบอย่างการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานด้วย

Research Title: The belief of Khan Markbeng in Esarn's culture
A case study of Nongkhai District, Nongkhai Province

Researcher: Dr.Kid Varundee

Department: Nongkhai campus
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2557/ 2014

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The main purposes of this research aim to (1) study the history of Khan Markbeng in Esarn's culture, a case study of Esarn's culture in Nongkhai District, Nongkhai Province, (2) study the principle of the belief and the theory of local wisdom in Khan Markbeng invention process for worship in Buddhism observance, and (3) study the Buddhism doctrine that appear in Khan Markbeng and Khan Markbeng accessory.

The scope of this research is to study in the area of Nongkhai District, Nongkhai Province and the population of the research are the people in Phochai Community, Wat That Community, Hadkham Community and Phra That Bungphuan Community, which all are located in the area of Nongkhai District, Nongkhai Province. The substance of the research focus the belief of Khan Markbeng worship in Esarn's culture and the research tools are observation form without structure and interview form with full structure.

As the result, there is not any evident of the first start in the history of Khan Markbeng. There is not any record of the initiator who found Khan Markbeng design but it was found that there is inherited performance in Esarn's culture in Khan Markbeng invention based on the belief and respect to the holy things in Buddhism, the belief in the persons of obligation whom they are father, mother and teachers. Researcher, therefore, analyzed and summarized that Khan Markbeng is the knowledge which inherited through the belief and respect. The cooperation of the people in the community create the great value of local wisdom in Khan Markbent invention for worship which become the identity of Esarn people as of today

As the result of the study of the principle of the belief and the theory of local wisdom in Khan Markbeng invention process for worship and Buddhism doctrine that appear in Khan Markbeng, in Nongkhai District, there are only

two types of Khan Markbeng which are the five stages Khan Markbeng and the eight stages Khan Markbeng. The main raw materials for Khan Markbeng invention are banana leafs and flowers. Each type of Khan Markbeng contains the structure of invention and Buddhism doctrines. The five stages Khan Markbeng means The Five Aggregates; Corporeality, Feeling, Perception, Mental Formation and Consciousness. All those of the five integrations is for mind-control to worship The Three Treasures, the highest worship of Buddhism. While the eight stages Khan Markbeng which contains four petals in each stage means The Four Elements, and all of eight stages integrated to be 32 symptoms of body, this for dedicate the body for worship.

Khan Markbeng is not only to be regarded as worships in observance and any ceremony but also to be regarded as the teaching tools, to remind people to follow the way of goodness and unity by growing good consciousness of participation and the pure belief as the meaning of this Khan Markbeng worship invention. This is the way of local wisdom preservation which is the identity of Esarn people.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประวัติศาสตร์ก่อเกิดและดำเนินมา บ่งบอกถึงวิถีชีวิตของมวลมนุษย ซึ่งเป็ นสิ่งมหัศจรรย์อย่างหนึ่ง ที่แสดงให้ เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของ คนรุ่นแล้วรุ่นเล่าที่ส่งผ่านความเจริญมาจนถึงปัจจุบัน หลากหลายเรื่องราวในประวัติศาสตร์ได้รับการเปิดเผยจนเป็นที่รู้จักของ คนทั่วไป แต่บางเรื่องราวกลับ หล่นหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์แต่เชื่อว่าไม่มีใครให้ความสนใจเพื่อสืบเสาะหาความเป็นจริง จากการค้นหาด้วยความพากเพียรพยายามนั้น ทำให้ภาพประวัติศาสตร์ประเพณีต่างๆ กลับมาโลดแล่นให้มนุษย์ได้รับรู้^๑

มนุษย์เมื่ออยู่รวมกันก็มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน การพัฒนาของมนุษย์ได้มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ในแต่ละชนชาติก็มีความเชื่อและ ความศรัทธาที่แตกต่างกัน “ประเพณีเป็นแบบอย่าง ความประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์ และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ ฯลฯ ประเพณีล้วนได้ อิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่ หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วย ศิลปกรรมทั้งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลมา”^๒ แต่เมื่อมนุษย์มีความเป็นอยู่ร่วมกัน ก็ได้แบ่งแยกความศรัทธาที่เรียกว่าศาสนาออกไป เช่น ศาสนาคริสต์, ฮินดู, อิสลาม, พุทธ แต่ละศาสนาก็มีประเพณีและแนวปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป ในศาสนาพุทธ ได้มีพิธีกรรมมากมาย ไม่ว่าจะ

^๑ โชติ ศรีสวรรณ, ประเพณีเดือนสิบสอง.กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์สถาพรบุคส์, ๒๕๕๑

^๒ บัญชา ธนบุญสมลัทธิ ดร, เปิดกรเวลาผ่าอารยธรรม, กรุงเทพฯ บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด ๑๕๕๒

จะเป็นงานบุญ งานแต่ง งานศพ งานบวช เป็นต้น ก็ล้วนแล้วแต่ต้องมีการใช้ประเพณีในทางศาสนา เข้ามามีบทบาททั้งสิ้น การบูชาในแต่ละอบอุ้มของศาสนิกชนที่นับถือ ศาสนานั้น นำไปสู่ความเชื่อ ศรัทธาที่ลึกซึ้ง รวมถึงเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในศาสนาที่ตนเองนับถือ

การแสดงความเคารพบูชาในศาสนาพุทธก็มีกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไปดังที่ได้กล่าวแล้ว แต่สิ่งหนึ่งได้ยึดถือปฏิบัติสืบกันมาจนชั่วลูกชั่วหลาน คือ การทำพานบายศรี ซึ่งมีสิ่งหนึ่งที่ประกอบอยู่ด้วยคือชั้นหมากเบ็งซึ่งถือว่าเป็นเครื่องสูง ซึ่งมีเพียงแต่จำเป็นในการนำไปถวายพระหรือใช้ในกิจกรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นเครื่องที่ใช้สักการะผู้มีพระคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเช่นบิดามารดา และ ผู้ปกครองแผ่นดิน หรือพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

หมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็ง จึงเป็นสิ่งสำคัญของประเพณีไทยโดยเฉพาะในภาคอีสาน ชั้นหมากเบ็งจำเป็นผลงานของมนุษย์โดยตรง เป็นงานประดิษฐ์ที่ทำด้วยมือ มีความประณีตละเอียดอ่อน ผลผลิตที่ออกมาล้วนมีคุณค่าโดยเป็นลักษณะที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษหรือเป็นงานประดิษฐ์ของแต่ละท้องถิ่น โดยส่วนมากจะเป็นการสืบทอดมาจากผู้ใหญ่ในครอบครัวสู่ลูกหลาน หลายอย่างที่ทำขึ้นเพื่องานประเพณีทางศาสนา ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือ ชั้นหมากเบ็ง มีโครงสร้างอยู่ ๓รูปแบบ^๓

๑. รูปแบบดั้งเดิม คือ ชั้นหมากเบ็งจะทำจากต้นกล้วยคล้ายรูปร่าง ส่วนใหญ่จะพบในเขตรอบนอกเมืองโดยโครงสร้างของหมากเบ็งจะทำจากต้นกล้วยทั้งในส่วนที่เป็นฐานรองรับและแกนกลาง จากนั้นนำเอาผลหมากดิบที่มีสีเขียว หรือผลหมากสุก ที่มีสีส้ม จำนวน ๒๔ ผลมาประกอบลงบนโครงสร้าง ซึ่งในการทำชั้นหมากเบ็งคือนำเอาไม้ไผ่ที่เหลาจนขนาดเล็กเท่ากับไม้ปลายแหลมเสียบผลหมากเข้ากับจั่นแปดกลีบ แล้วปักลงบนแกนกลางต้นกล้วยให้เป็นรูปทรงพุ่มโดยแบ่งจั่นหวะการปักผลหมากให้เท่ากัน จากนั้นซึ่งตกแต่งด้วยใบพลูที่ทำปูนแดง และดอกไม้สดที่หาในหมู่บ้าน

^๓ รณลักษณ์ อินตะ, ประเพณีล้านนา, กรุงเทพฯ ๒๕๕๒ : ๕๐-๕๑

๒. รูปแบบผสมผสาน เป็นชั้นหมากเบ็งที่มีโครงสร้างสำเร็จรูปลักษณะรูปทรงพุ่มคล้ายดอกบัวตูม ซึ่งตัวโครงสร้างนี้จะทำจากใบท่อทองเหลืองทั้งในส่วนที่เป็นฐานรองรับและ ตัวแกนกลาง ตัวโครงสร้างจะถูกแบ่งเป็นช่องว่างจำนวน ๖ หรือ ๘ ช่อง ก็ได้ การแบ่งช่องแบบนี้เรียกว่า ขั้นตอนการประกอบหมากเบ็งแบบนี้ไม่มีการสานทั้งมะพร้าว ที่เรียกว่า “จั่นแปดกลีบ” เป็นฐานรองหมากแต่จะนำหมากดิบหรือหมากสุกตามแต่จะเลือกใช้จำนวน ๒๔ ผล ประกอบ ลงบนโครงสร้างตามตำแหน่งที่ได้แบ่งไว้ก่อนแล้วส่วนวิธีการม บางชุมชนจะเก็บรวมไว้ที่วัดหรือที่เก็บของส่วนกลางชุมชน การประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง รูปแบบที่มีขั้นตอนและวิธีการทำง่ายที่สุด

๓. รูปแบบผสมผสาน เป็นชั้นหมากเบ็งที่มีทรงพุ่มคล้ายดอกบัวตูม แต่กระบวนการทำโครงสร้างเป็นการผสมผสานกันระหว่างโครงสร้างแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ โดยยึดโครงสร้างแบบประยุกต์เป็นหลัก ขั้นตอนและวิธีการทำหมากเบ็งแบบนี้จะยากที่สุด เริ่มจากการทำโครงสร้างทั้งส่วน

แกนกลางล้วนทำจากต้นกล้วยจากนั้นต้องทำ “จั่นแปดกลีบ” สำหรับรองหมาก แล้วใช้ไม้ไผ่ เหลาเสียบผลหมากดิบหรือ หมากสุก จำนวน ๒๔ ผลเข้ากับฐาน (จั่นแปดกลีบ) ก่อนที่จะปักลงบนแกนกลางที่ทำจากต้นกล้วยให้ได้ทรงพุ่ม โดยต้องแบ่งระยะการปักให้เท่าๆ กัน เมื่อประกอบเสร็จแล้วจึงตกแต่งด้วยใบพลูที่ทาปูนแดง ดอกไม้สดเช่นเดียวกับชั้นหมากเบ็งทั้งสองรูปแบบแรก

“ในชั้นหมากเบ็งจะประกอบไปด้วย หมากพลู รูป เทียน ข้าวตอก ดอกไม้ อย่างละห้าคู่ ดอกไม้ที่นิยม ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย แต่ปัจจุบันพบว่านิยมใช้ดอกกรักมากขึ้น

การนำชั้นหมากเบ็งไปสักการะตามประเพณีต่างๆ เช่น๑. บูชาพระรัตนตรัย

๒. ใช้เป็นเครื่องสักการะอยู่ในเครื่องพลีกรรม ไหว้ครู บอกผี (เช่นสรวงวิญญาน)

๓. ใช้บูชาวิญญานบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยนำไปประดับไว้ตามเสารั้ววัด อาราม หรือเสาหลักธาตุของบรรพบุรุษ^๔

^๔ .มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, บริษัท สยามเพรสแมนเนสมันท์ จำกัด

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่า เนื่องจากประชากรได้มีเพิ่มมากขึ้น จึงมีการเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม ดังเช่น ในอดีต ได้มีการทำพานบายศรี ซึ่งหากมีองค์ประกอบที่ครบถ้วน ก็ทำให้พานบายศรี ภูมิขนาดใหญ่แต่ในปัจจุบัน ได้มีการย่อส่วนให้เหมาะสมกับโอกาสที่ใช้ จึงจะเห็นได้ว่า บางครั้งหมากเบ็ง ก็เพียงแต่ประดับได้ด้วยดอกไม้ และมีลักษณะเป็นกรวยเล็กกลง ในความเชื่อของวิถีชาวบ้าน ไม่ว่าจะประเพณีใดก็ตาม โดยเฉพาะในจังหวัดหนองคาย ซึ่งมีทั้งหมด ๑๘ อำเภอ ได้มีการใช้หมากเบ็งในงานประเพณีของตน เพื่อเป็นการสักการะและ สืบทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่น บางคนอาจจะเดินทางไปทำงานต่างถิ่น แต่เมื่อมีกิจกรรมประเพณีของชุมชน ก็ได้เดินทาง กลับเพื่อร่วมปฏิบัติในประเพณีนั้น สิ่งแรกที่ได้เห็นก็คือการนั่งล้อมวงเพื่อทำหมากเบ็ง ร่วมกัน โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ประจำหมู่บ้านหรือชุมชนเป็นผู้นำ นี่เป็นสิ่งที่ผลักดันให้ชุมชนได้เกิดความสามัคคีร่วมกัน ปัจจุบันหมากเบ็ง ยังคงอยู่ตราบไต่ความเชื่อในประเพณีต่าง ยังคงอยู่ หมากเบ็งก็ยังคงเป็นสิ่งสำคัญในทุกประเพณี ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา เรื่องหมากเบ็ง ว่าในแต่ละชุมชนมีวิธีการทำหมากเบ็งและปฏิบัติอย่างไรในแต่ละประเพณีในจังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยเชื่อว่า ในแต่ละชนิดของหมากเบ็งก็มีความหมายในแต่ละประเพณี และเพื่อเป็นประโยชน์ในการที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมซึ่งเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นการช่วยรักษาความเชื่อและความศรัทธาในการทำหมากเบ็งของประชาชน อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแม้จะเป็นการศึกษาเฉพาะ แต่ผู้วิจัยเชื่อว่างานวิจัยจะทำให้ภูมิปัญญานี้ยังคงอยู่กับประชาชนชาวพุทธในปัจจุบันต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชั้นหมากเบ็ง

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นในขบวนการที่เป็นขั้นตอน

เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาคติธรรมที่ปรากฏในชั้นหมากเบ็งและเครื่องประกอบของหมากเบ็ง

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาพื้นที่การวิจัย ดังนี้

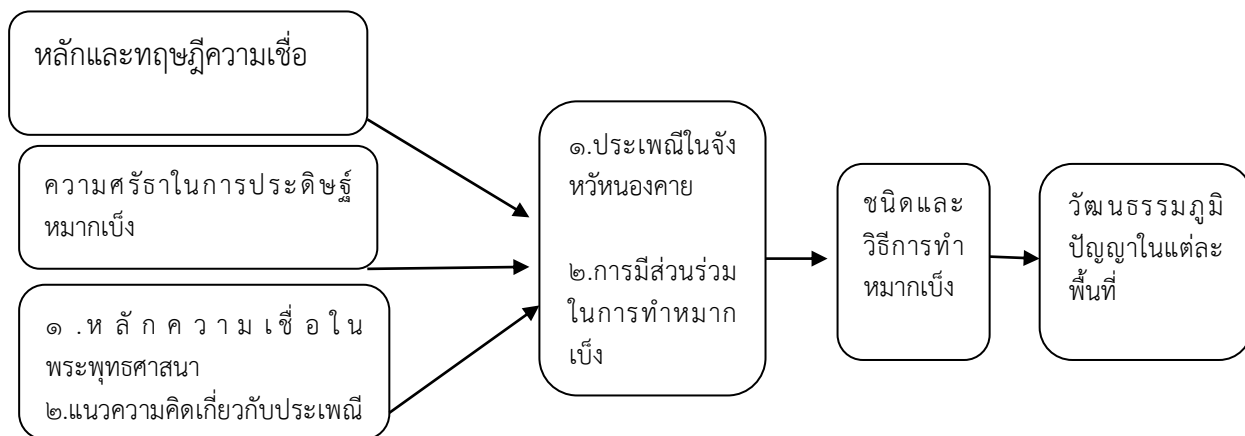
๑.๓.๑ ขอบเขตพื้นที่ในการวิจัย คืออำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย และประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ ชุมชนตำบลโพธิ์ชัย ชุมชนตำบลวัดธาตุ ชุมชนตำบลหาดคำ ชุมชนตำบลพระธาตุบังพวน ซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา งานวิจัยเป็นการศึกษาเรื่องความเชื่อ เรื่องชั้นหมากเบ็ง ที่เป็นเครื่องสักการะ ตามวัฒนธรรมชาวอีสานที่มีการถ่ายทอดคติความเชื่อในแง่มุมต่างๆ ของแต่ละชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็งที่เป็นเครื่องสักการะของชุมชนอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะ

- ๑.๔.๑ ความเชื่อ หมายถึง การที่มนุษย์ทุกคนดำเนินชีวิตต้องอาศัยเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจเพื่อนำไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน
- ๑.๔.๒ ชั้นหมากเบ็งที่เป็นเครื่องสักการะ หมายถึง การทำเครื่องสักการะที่ทำจากใบตองกล้วยเพื่อนำไปบูชา
- ๑.๔.๓ วัฒนธรรมของชุมชนอำเภอเมืองหนองคายหมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่างๆ ของการดำรงชีวิตของคนที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ประกอบด้วยแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะตนเองซึ่งสามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามกาลเวลา
- ๑.๔.๔ วิถีชีวิตของชุมชนอำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย หมายถึง การดำเนินชีวิตโดยการคิดดี การทำดี และการปฏิบัติดี

๑.๕ ทฤษฎีหรือกรอบแนวความคิด ของโครงการวิจัย

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล

- ๑.๖.๑ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยเป็นการสัมภาษณ์จากชุมชน และเก็บข้อมูลจากชุมชนภาคสนาม ในอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย
- ๑.๖.๒ ใช้แหล่งข้อมูลหลักๆ เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยและห้องสมุดประชาชน เอกสาร สำนักพิมพ์ต่างๆ เป็นแหล่งสืบค้นข้อมูล
- ๑.๕.๓ มีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุและผู้เป็นประธานชุมชน ในแต่ละชุมชน

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของหมากเบ็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงแนวคิดและทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประดิษฐ์หมากเบ็ง เพื่อใช้ในพิธีกรรมของชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงอิทธิพลเรื่องความเชื่อในการใช้หมากเบ็งเพื่อประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนาของชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๑.๘ หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนวิทยาเขตหนองคาย และ
หน่วยวิทยบริการจังหวัดสกลนคร
๒. สถาบันการศึกษาอื่นๆ ที่สนใจ
๓. สำนักงานวัฒนธรรมประจำจังหวัดหนองคาย

บทที่ ๒

ประวัติความเชื่อชั้นหมากเบ็งและสิ่งที่เกี่ยวข้องของวัฒนธรรมอีสาน

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูล ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาโดยการเชื่อมโยงวัฒนธรรมประเพณีและงานประดิษฐ์ที่เกี่ยวข้องของท้องถิ่นในจังหวัดหนองคาย ซึ่งมุ่งเน้นเพื่อเผยแพร่และอนุรักษ์สืบสานงานศิลปวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่กับชาวชุมชน ซึ่งในการศึกษาเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาระเบียบวิธีการวิจัยและข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับการสืบสานศิลปวัฒนธรรมและประเพณี
๒. การมีส่วนร่วมของชุมชน
๓. ข้อมูลของจังหวัดหนองคาย
๔. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. ความเชื่อเกี่ยวกับการสืบสานศิลปวัฒนธรรมและประเพณี

๑. การค้นคว้าวิจัย ควรที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลและภูมิปัญญาของไทยในด้านต่างๆของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และประเทศ โดยมุ่งเน้นที่ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อศึกษาความเป็นมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นระลึกถึงคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น กระตุ้นให้ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกของความเป็นคนของท้องถิ่นนั้นๆ และเพื่อร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาซึ่งเรียกได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น พร้อมทั้งสนับสนุนการให้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ หรือร้านค้าภายในชุมชน เพื่อให้สินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แสดงถึงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน ซึ่งจะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในชุมชนด้วย

๒. การติดตามภูมิปัญญาที่กำลังสูญหายหรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่า และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น การเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการริเริ่มการปรับปรุงและสร้างสรรค์ให้เหมาะกับยุคสมัยและมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยการใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มอาชีพ ในกรณีนี้ ควรนำเอาเทคโนโลยีและความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เพื่อช่วยในการพัฒนาทางการผลิต การตลาด และการบริหาร และรวมไปถึงการป้องกันและ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๓. การนำภูมิปัญญาที่ผ่านมา กลับมาเลือกสรร และการกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบ แล้วนำไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เข้าใจ และมองเห็นคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของท้องถิ่นต่างๆ และสิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้คือการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยการอาศัยสื่อและวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดการแนะนำสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเทศและรวมไปถึงประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

๔. การชื่นชมและยกย่องศักยภาพของชาวบ้าน เพื่อให้ได้แสดงความรู้ความสามารถทางภูมิปัญญาอย่างเต็มที่ พร้อมทั้งมีการประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ ด้วย

๒. การมีส่วนร่วมของชุมชน

ความหมายของการมีส่วนร่วม (Participation) ได้มีผู้ให้คำจำกัดความไว้เป็นจำนวนมากเช่น

อภิชัย พันธเสน (๒๕๓๓: ๑๖๕) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การมีอำนาจการตัดสินใจที่เน้นให้เรื่องอำนาจและการควบคุม โดยประชาชนเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน

สมชิต ชันขวา(๒๕๔๔: ๒๑) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจโดยการทำงานดังกล่าวในห้วงเวลาและลำดับการที่ทรงประสิทธิภาพ คือถูกจังหวะและเวลาที่เหมาะสมกับทั้งการทำงานดังกล่าวด้วยความรู้สึกผูกพันให้ประจักษ์ว่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานกันเป็นกลุ่ม(Teamwork)ที่มีประสิทธิภาพในการเสริมสร้างและการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาการมีส่วนร่วมและทำให้ผู้มีความเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมในสถานการณ์และอุทิศตนมากยิ่งขึ้นเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา

พิลึก งามลตรี (๒๕๔๖ : ๑๗) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงการที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้าไปทำดำเนินการกิจกรรมกันจนเกิดความผูกพันต่อสมาชิกและองการเพื่อเกิดผลต่อตนเองและองการ

กิตติชัย การโสภา (๒๕๓๖:๑๔) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นกระบวนการที่มนุษย์สามารถกระทำการเปลี่ยนแปลงและควบคุมสภาพแวดล้อมของตนเองได้เพราะประชาชนไม่ใช่ผู้สวดหรือสิ่งที่จะถูกพัฒนาหรือถูกผู้อื่นสั่งสอนได้ ประชาชนเท่านั้นที่จะพัฒนาและเรียนรู้ด้วยกระบวนการคิดไตร่ตรองหาทางเลือกการแก้ปัญหา และลงมือกระทำเองเป็นการปล่อยตัวเองจากข้อจำกัดต่างๆ และเพิ่มทักษะตนเองในการควบคุมสภาพแวดล้อมด้วยตัวเอง

นิคม ผัดแสน (๒๕๔๐:๗) การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมแสดงความคิดเห็น วางแผน การเสียสละทรัพย์ แรงงาน การร่วมปฏิบัติงานตามโครงการหรือกิจกรรมในโรงเรียน

วรวรรณ เกื่อนนาดี (๒๕๔๔:๑๗) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่าหมายถึง กระบวนการทำงานที่บุคลากรในองค์การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง การดำเนินงานขององค์การทุกชั้นตอนความ

เข้าใจ เต็มใจ และสบายใจ เพื่อให้งานบรรลุจุดมุ่งหมายตามที่กลุ่มต้องการ และทำให้บุคลากรเหล่านั้นเกิดความรู้สึก ร่วมรู้ ร่วมรับผิดชอบ

ไพรัตน์ เตชรินทร์ (๒๕๕๓: ๔๘)กล่าวถึงความหมายของ การมีส่วนร่วม(Participation) หมายถึงการที่บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการใดกิจการหนึ่งโดยมากเป็นกิจการของหมู่คณะที่บุคคลมีส่วนได้ส่วนเสียด้วยการทำงานเป็นคณะทำให้เกิดความรู้สึกว่า ตนเองมีส่วนร่วมในงานของสมาชิก และผู้ร่วมงานแต่ละคนมีความสำคัญถึงการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจในการพัฒนาสังคม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (๒๕๒๗: ๓) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์(Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลในการดำเนินงาน(Implementation) เช่น การจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมพัฒนาเป็นต้น และการตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมิน (Evaluation) ในกิจกรรมพัฒนาด้วย

นภา ชมไพบุลย์ (๒๕๒๙ : ๑๔) ได้จำแนกกระบวนการการมีส่วนร่วมเป็น ๓ ประการ ดังนี้

๑.การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ

๒.การมีส่วนร่วมในการดดำเนินการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้าน ทรัพยากร การบริหาร และการประสานของความร่วมมือ

๓.การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้าน วัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

ไพรัตน์ เตชรินทร์ (๒๕๓๑ : ๑๑) กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ต้องให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการทั้ง ๘ ประการ ดังนี้

๑.ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา สาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวม ตลอดจนความต้องการของชุมชน

๒. ร่วมค้นหา สร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

๓. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือ โครงการหรือกิจกรรม เพื่อแก้ไขและ สอนองความต้องการของชุมชน

๔. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๕. ร่วมปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๖. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามความสามารถของตนเองและ หน่วยงาน

๗. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่ วางไว้

๘. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการกิจกรรมที่ได้ทำไว้ ทั้งโดยภาคเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ตลอดไป

โอวาท สุทธรักษ์ (๒๕๓๐ : ๒๕) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๗ ขั้นตอน คือ

๑. การสำรวจขั้นตอน (Preliminary Reconnaissance)

๒. การศึกษาเพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหา (Priority Problem Identification)

๓. การแสวงหาแนวทางแก้ไข (Search for Solution)

๔. การกำหนดแนวทางแก้ปัญหา (Assessment for solution)

๕. การปฏิบัติงานโครงการ (Project Implementation)

๖. การประเมินผลโครงการ (Formal Project Evaluation)

๗. การพิจารณาทบทวนโครงการ หรือดำเนินโครงการให้บรรลุผล (Project Reconsideration of Complementation)

วรรณ ทัศนเสน (๒๕๔๖:๖-๗) ซึ่งให้เห็นกระบวนการของการมีส่วนร่วม ซึ่งเขาเรียกว่าเป็นขอบเขตของการมีส่วนร่วม ๖ แบบ คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชนหรือของกลุ่ม
๒. การมีส่วนร่วมกำหนดแนวทางดำเนินการให้บรรลุผลในการแก้ปัญหา
๓. การมีส่วนร่วมระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน
๔. การมีส่วนร่วมปฏิบัติตามแผนที่กำหนด
๕. การมีส่วนร่วมควบคุมติดตามและประเมินผล
๖. การมีส่วนร่วมจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม

กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวจะเน้นการตัดสินใจของชุมชนและกลุ่ม เป็นประการสำคัญ การมีส่วนร่วมมี ๒ นัย คือ มติการมีส่วนร่วม และบริบทหรือสภาพปัจจัยสถานการณ์สิ่งแวดล้อมการมีส่วนร่วมในแง่บริบทได้แก่ ลักษณะการมีส่วนร่วมในกิจกรรม และ วิธีการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งเกี่ยวกับการจูงใจ ลักษณะการร่วม ขอบเขต ระยะเวลา หรือ ลักษณะกิจกรรมที่เข้าร่วมตลอดจนผลของการมีส่วนร่วม

๓. ข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดหนองคาย

การตั้งถิ่นฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์

บริเวณลุ่มน้ำโมง(ห้วยโมง) อ.ท่าบ่อ พบว่ามีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ มีชื่อเรียกว่า “แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน” อยู่ที่ตำบลโคกคอน อำเภอท่าบ่อ หม้อดินโบราณที่ได้จากแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน เป็นชนิดที่ไม่มีสี แต่มีลายเส้นขีด ลายเชือกหาบ นอกจากนี้ยังพบเครื่องประดับหินแก้วทั้งลูกปัด กำไล เศษสำริด จำนวนมาก ชาวบ้านบางคนมีเครื่องมือหินพวกขวาน หินขัด หัวธนูหิน เครื่องมือหินเหล่านี้ จะมีมาก่อนยุคสมัยทวารวดีและครกหินบ้านเชียง รอบโบสถ์วัดศรีสะอาดกลางหมู่บ้าน มีเสมานหินสมัยทวารวดีและครกหินใหญ่ที่หน้าจะเป็นเป้าหลอมโลหะเชื่อ

ว่าคนโบราณบ้านโคกคอนแห่งนี้จะต้องสัมพันธ์กับภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ภูพระบาท อำเภอ บ้านผือ จังหวัดอุดรธานีแน่นอน ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นยังพบ “เหรียญเงินพูนัน” อายุประมาณ ๒ พันปี ด้วย ซึ่งเหรียญเงินชนิดนี้เคยมีการพบที่เมืองออกแก้วทางเวียดนามใต้ ปากแม่น้ำโขงออกทะเลและที่ เมืองอุทองโบราณจังหวัดสุพรรณบุรีและเมืองนครชัยศรีโบราณจังหวัดนครปฐม การพบเหรียญเงินใน สมัยพูนันเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าแหล่งโบราณคดีมีการพัฒนาการมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จน ต่อเนื่องมาถึงยุคตอนต้นประวัติศาสตร์ด้วยทั้งยังมีการติดต่อเชื่อมโยงทางสังคมกับดินแดนอื่นด้วย นอกจากนี้ยังพบกระดูกมนุษย์กระจายไปอยู่ทั่วตามแหล่งโบราณคดี ส่วนเศษเครื่องปั้นดินเผาที่ถือว่าเป็นยุคแรก ๆ นี้พบมากในเขตตอนเหนือของจังหวัดหนองคายและทางตอนเหนือยังเป็นแหล่งถลุง โลหะสมัยโบราณมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโลหะหนองคายพบที่ภูโล้น อำเภอสังคม ซึ่งเป็นแหล่งทำเหมืองแร่ทองแดงสมัยก่อนประวัติศาสตร์และที่บ้านหนองบัวตำบลโคกคอนอำเภอท่าบ่อ ก็พบแหล่งถลุงแร่โลหะดังนั้น

จังหวัดหนองคายนี้มีมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์อย่างแน่นอนโดยมี การพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมต่อเนื่องมาโดยตลอด จนถึงยุคที่มีหลักฐานชัดเจนทาง โบราณคดี เช่น ศิลปจารึก ศิลปกรรมในโบราณสถานโบราณวัตถุยุคต่างๆ ปรากฏหลงเหลือเป็น ร่องรอยของยุคสมัยแต่ละยุคสมัย โดยที่ผู้คนหรือชุมชนมีการเคลื่อนย้าย เปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยไป ตามภาวะ เหตุการณ์ทางการเมืองการปกครอง มาตามลำดับ โดยเฉพาะเป็นช่วงประวัติศาสตร์อีสาน โบราณที่ตรงกับยุคเงินละของโบราณ (ตามคำเรียกในเอกสารจีน) ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ ช่วงลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางแถบจังหวัดหนองคาย-เวียงจันทน์ ที่มีเอกสารจีน เรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า “เงินละบก” ในช่วงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มประชากรในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ต่อเนื่องและ ซ้อนทับกันในเรื่องของการรับอิทธิพลความเชื่อ ศาสนา จึงเรียกช่วงเวลานี้ว่าสมัยทวาราวดี โดยมี หลักฐานทางศิลปกรรมของเงินละปะปนอยู่ในช่วงกลางสมัยทวาราวดี แล้วจึงปรากฏอิทธิพลศิลปะ ขอมและพลงบุรี ในช่วงทวาราวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙) ชนพื้นเมืองปกครองของชนชาติ

ขอมทางด้านลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างด้วย จนกระทั่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ อำนาจขอมเสื่อมลง จึงปรากฏกลุ่มประชากรล้านช้างอพยพมาตั้งมั่นอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำโขงตั้งแต่นั้นจนถึงปัจจุบัน

เมืองหนองคาย (บึงค้าย-บ้านไผ่)

บริเวณที่ตั้งของตัวอำเภอเมืองหนองคายปัจจุบัน ในอดีตเป็นเพียงชุมชนหมู่บ้านเล็กๆ เรียกว่า “บ้านไผ่” และน่าจะเป็นชุมชนหมู่บ้านในเขตการปกครองของเมืองเวียงคุก ของอาณาจักรล้านช้าง เมื่อกองทัพไทยยกทักลงมาปราบเจ้าอนุวงศ์ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๔๗๑ และตั้งมั่นอยู่ที่ค้ายพานพร้าว ฝั่งตรงข้ามกับเวียงจันทน์ ภายหลังหลงกลข้าศึกจึงทิ้งค้ายพานพร้าวมาตั้งมั่นที่ “ค้ายบกหวาน” ห่างจากค้ายพานพร้าวมาทางใต้ ๕๐ กิโลเมตร ภายหลังเมื่อรบชนะเจ้าอนุวงศ์ จึงมีการตั้งเมืองใหม่แทนที่เมืองเวียงจันทน์ ซึ่งกองทัพไทยทำลายจนไม่เหลือให้เป็นที่ตั้งมั่นของชาวลาวล้านช้างได้อีกต่อไป

บึงค้ายที่มาของเมืองหนองคาย ค้ายบกหวานซึ่งเหมาะสมทั้งตำแหน่งสถานที่และจุดประสงค์ในการย้ายฐานการปกครองจากที่เก่า(เวียงจันทน์-พานพร้าว) แห่งใหม่ เมื่อรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้ยุบยกเล็ก “พระเจ้าประเทศราช เวียงจันทน์” และเวียงจันทน์ให้พระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนีย์) เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชา สมุหนายกมหาดไทยไทยและให้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นแทนที่เวียงจันทน์ในคราวนั้นด้วย ซึ่งทั้งพระโหราธิบดีและกรมพระอาลักษณ์คงคิดผูกศัพท์ฤกษ์ชัยแล้ว โดยใช้ค้ายบกหวานเป็นนิมิต ดังนี้คือ ค้ายนี้ไม้ติดแม่น้ำทหารจึงต้องอาศัยน้ำจากหนองบึงมาบริโภค หนองบึงนั้นคงเรียกกันในคราวนี้ว่า “บึงค้าย” หรือ หนองค้าย” เป็นที่ตั้งของทหารไทยจนรบชนะเวียงจันทน์ถึงสองครั้งคือ พ.ศ.๒๔๒๑ และ พ.ศ.๒๓๗๑ จึงได้ชื่อเมืองใหม่แห่งนี้ “เมืองหนองค้าย” เมื่อถือหนองน้ำเป็นนิมิตเมือง จึงถือว่าเป็น “นาคนาม” ที่เหนือกว่า “จันทบุรี” สัตนาคนหุต อุดมราชธานี” ของเวียงจันทน์ที่ถือนิมิตพญาช้างและไม้จันทน์หอม (ใช้บูชาเทพเจ้าของลัทธิพราหมณ์) ดังนั้นนักปราชญ์ไทยจึงได้ใช้ “ดอกบัว” ซึ่งเป็นไม้พุทธอาสน์ (อาสนะพระพุทธรูป) และเป็นไม้น้ำตามนิมิตชื่อ เมืองหนองคาย และโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสุวอธรรมมา (บุญมา) เป็น “พระปฐมเทวภิบาล” เมืองหนองคาย (นิมิตตามเจ้าเมืองแปลว่า เทวดาผู้รักษาดอกบัว) ทั้งนี้เพื่อเป็นการข่มดวงเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งถือเป็นเมืองที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีตนั่นเอง

เมื่อได้ซื้อเมืองแล้ว จึงได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่บ้านไผ่ ริมแม่น้ำโขงโดยตั้งกองทหารส่วนหน้าอยู่บริเวณศาลากลาง (หลังที่ ๑ และ ๒ ง) มีถนนสายหนึ่งเรียกว่า “ถนนท่าค้าย” สืบมา ทำหน้าที่ปกครองหัวเมืองลาวล้านช้าง ทั้งฝั่งซ้ายฝั่งขวาแทนเวียงจันทน์ราชภฏเมืองหนองคายส่วนใหญ่ คือชาวลาว เวียงจันทน์นั่นเอง ถือเป็นเมืองเอก ๑ ใน ๑๕ เมือง รวมเมืองขึ้น ๕๒ เมือง หลังปราบศึกเจ้าอนุวงศ์ฯ ยุบประเทศราชเวียงจันทน์แล้ว หนองคายจึงมีบทบาททางการเมืองการปกครองมากที่สุด ในหัวเมืองภาคอีสาน และเป็นที่ยึดมั่นด้านหน้าของทัพไทยในการทำสงครามกับญวน ต่ออีก ๑๕ ปี (พ.ศ. ๒๓๗๑-๒๓๘๖) ซึ่งจักรพรรดิมีนามว่าหวางเต้ ของญวนเป็นพันธมิตรกับเจ้าอนุวงศ์ ทั้งมีอาณาเขตติดกับอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์เดิม เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนีย์) สมุหนายกมหาดไทย จึงยกทัพรบญวนจนถึงโขงอ่อน โดยมีเมืองหนองคาย นครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี ช่วยสกัดทัพด้านนี้แทน รัชกาลที่ ๓ ทรงเห็นว่าราชภฏเมืองต่างๆ ในอาณาจักรล้านช้าง เวียงจันทน์ – จำปาศักดิ์ ต่างระล่ำระสาย เพราะบ้านเมืองกลายเป็นสมรภูมิ จึงทรงมีรัฐประศาสนนโยบายให้เจ้าเมืองพาราษฎร์อพยพมายังฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยพระราชทานที่ทำกินและสืบตระกูลได้ จึงปรากฏว่ามีชาวเมืองพวนจากแคว้นเชียงขวางและชาวญวน อพยพมาอยู่ฝั่งหนองคายมากขึ้น รวมทั้งนครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี สกลนคร ที่มีชาวเมืองกลุ่มต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานจนถึงปัจจุบัน เช่น พวน ผู้ไทย ญวน ไล้ บรู และชาวเขาเผ่าต่างๆ (ข่า) ในลาว ก็อพยพมาตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายอยู่ตามภาคอีสานด้วยเช่นกัน

หนองคายกับศึกฮ่อ ครั้งที่ ๑ และ ๒

ในรัชการที่ ๕ เมืองหนองคายถูกเรียกเพี้ยนเป็นเมืองหนองคายแทน เจ้าเมืองคือพระปทุมเทวาภิบาล(ท้าวเคน)สืบต่อจากปทุมเทวาภิบาล(ท้าวสุวอ) ในปี พ.ศ.๒๓๘๑ ต่อมาเกิดศึกฮ่อที่ชายแดนติดต่อกับญวน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ขณะนั้นพระปทุมเทวาภิบาล(ท้าวเคน)ลงไปราชการที่เมืองอุบลราชธานี ต้อนรับพยามหาอำมาตย์(เช่น กัลยาณมิตร)ซึ่งไปตั้งกองสักเลกและเล่งรัดเงินส่วยที่หัว

เมืองพดด้วงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้พยามหาอำมาตย์(เช่น กัลป์ ยานมิตร) เสด็จทัพไปปราบฮ่อทันที พอไปถึงหนองคายทราบว่าการเมืองหนองคายและโพนพิสัยกลัวฮ่อจนหลบหนีไปไม่ยอมสู้รบ ปลอบให้ฮ่อบุกเข้ามาจนถึงเวียงจันทร์จึงสั่งให้หาตัวกรรมการเมืองที่หลบหนีศึกฮ่อในครั้งนั้นทั้งเมืองหนองคายและโพนพิสัยมาประหารชีวิตเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างอีกต่อไปฝ่ายกองทหารฮ่อฮึกเหิมบุกเวียงจันทร์จุดไฟเผาโลกเอาทองจางค์พระธาตุหลวงได้แล้วยังบุกข้ามโขงจะตีเมืองหนองคายแต่ถูกกองทัพเมืองหนองคายตีกลับอยู่ตำบลมีชัยปัจจุบันซึ่งได้เรียกบริเวณไทยรบชนะฮ่อในครั้งนั้นว่า”ตำบลมีชัย”เพื่อเป็นอนุสรณ์แล้วขึ้นไปตีศึกฮ่อจนถอยร่นไปทางทุ่งเชียงคำ(ทุ่งไหหิน)เหตุการณ์ก็สงบลงจนกระทั่งพ.ศ.๒๔๒๘จึงเกิดศึกฮ่อครั้งที่ ๒ คราวนี้พวกไทยดำ พวน ลาว ข่า เข้าสมทบกับโจรสลัดฉวยโอกาสปล้นทรัพย์สิน เสี่ยงอาหารและเผาเรือนราษฎรโดยบุกยึดมาตั้งแต่ทุ่งเชียงขวางจนเข้าเวียงจันทร์

การปราบศึกฮ่อครั้งที่ ๒ ราชการที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ทัพฝ่ายเหนือและทัพฝ่ายใต้ยกเข้าตีขนาบฮ่อทั้งทางหลวงที่หลวงพระบางและเวียงจันทร์ โดยทัพฝ่ายใต้ให้พันเอกพระเจ้าน้อยยาเธอกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม (ยศในขณะนั้น) คุมทัพมาทางนครราชสีมา เข้าเมืองหนองคายแล้วทวนแม่น้ำโขงเข้าทางแม่น้ำส้มโดยเรือคำหยาด บุกค่ายฮ่อ เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม จนมีชัยชนะ จากนั้นคุมชลยฮ่อมาขังไว้ที่ระหว่างวัดศรีสุ่มังค์และวัดลำตวน จึงเรียก “ถนนฮ่อ” มาถึงทุกวันนี้และโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ” เพื่อบรรจุอัฐิผู้เสียชีวิตในสงครามปราบฮ่อ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ ไว้ที่เมืองหนองคายด้วย

ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดหนองคาย

ลักษณะของภูมิประเทศของหนองคายอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๑,๒๐๐ ฟุต โดยมีแนวติดกับแม่น้ำโขง ถือได้ว่ายาวที่สุดของจังหวัดในภาคอีสานที่ติดกับแม่น้ำโขง โดยมีสภาพพื้นที่แบ่งเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ พื้นที่ติดริมฝั่งแม่น้ำโขง ส่วนทิศตะวันออกของจังหวัดเป็นเนินและป่าดง ในเขตอำเภอบึงกาฬ(ปัจจุบันเป็นจังหวัดบึงกาฬ) เซกา และโพนพิสัย มีป่าที่เรียกว่า ดงศรีชมพู มีขุนสำคัญอยู่ ๓ แห่งคือ ภูสิงห์ ภูวัว และภูทอก อันเป็นเขตในอดีตที่ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์แทรกซึม

มาก โดยลัทธิเข้ามาจากทางฝั่งแม่น้ำโขง ส่วนด้านตะวันตกจะมีพื้นที่เป็นทิวเขาใหญ่ยาวเหยียดไปจดจังหวัดเลยทางด้าน อำเภอสว่างคม ทางทิศใต้ก็มีป่าที่ขึ้นชื่อ คือ ดงบาก

พื้นที่ที่มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๓๓๒ ตารางกิโลเมตรเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ติดแม่น้ำโขงมากที่สุดเป็นระยะทาง ๓๒๐ กิโลเมตร มีส่วนกว้าง ๕๐ กิโลเมตร และยังคงติดเมืองหลวงของประเทศลาว กรุงเวียงจันทน์อีกด้วยซึ่งมีลักษณะเป็นแนวยาวเรียวตามแม่น้ำโขง ทางด้านตัวเมืองอยู่ตรงข้ามกับท่าเตื่อ

ภูมิอากาศ

อากาศของจังหวัดหนองคายจะมี ๓ ฤดู ในฤดูร้อนจะร้อนจัด และฤดูฝนก็จะตกหนักมาก เช่น เนื่องจากมีภูมิประเทศติดกับแม่น้ำโขง ส่วนในฤดูหนาวก็จะหนาวมากพื้นที่เป็นที่สูง อุณหภูมิสูงสุด ๓๕ องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด ๑๑ องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยอยู่ที่ ๑,๔๕๖ มิลลิเมตร

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดกับแม่น้ำโขงอันเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่าง ประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทิศใต้ ติดกับจังหวัดอุดรธานี, สกลนคร

ทิศตะวันออก ติดกับจังหวัดนครพนม

ทิศตะวันตก ติดกับจังหวัดเลย

ประเพณี และวัฒนธรรม

ประชาชนชาวจังหวัดหนองคาย ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีเหมือนคนไทยทั่วไปภาคอีสาน คือ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นแนวทางการดำรงชีวิต ซึ่งทำให้แดนอีสานอยู่กันด้วยความผาสุก ร่มเย็นตลอดมา โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับฮีตสิบสอง ดังนี้

เดือนอ้ายบุญเข้กรรม
 เดือนยี่บุญคุณลาน
 เดือนสามบุญข้าวจี
 เดือนสี่บุญพระเวศ
 เดือนห้าบุญสร่งน้ำหรือบุญตรุษสงกรานต์
 เดือนหกบุญบั้งไฟ เดือน ๖
 เดือนเจ็ดบุญข้าสะ
 เดือนแปดบุญเข้าพรรษา
 เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน
 เดือนสิบบุญข้าวสวย
 เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา
 และเดือนสิบสองบุญกฐิน

งานประเพณีในจังหวัดหนองคาย

มหาสงกรานต์ต้นมัสการหลวงพ่พระใส

มหาสงกรานต์อีสาน หนองคาย เป็นงานประจำปีจัดขึ้นที่วัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวงชั้นตรี) มีการอัญเชิญหลวงพ่พระใสลงมาจากพระอุโบสถ แล้วแห่รอบเมือง ในวันที่ ๑๓ เมษายน เพื่อให้ประชาชนได้สร่งน้ำ มีการทำบุญตักบาตรวันสงกรานต์ เติมฉลองหลวงพ่พระใส ที่ศาลาหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย มีงานรื่นเริง การละเล่นพื้นเมือง การกีฬาท้องถิ่น และมหรสพ ๕ วัน ๕ คืน จนกระทั่งวันที่ ๑๘ เมษายน เวลา ๘.๐๐ น. จึงได้อัญเชิญหลวงพ่พระใสกลับขึ้นไปประดิษฐานยังพระอุโบสถตามเดิม ซึ่งทางจังหวัดได้จัดขึ้นทุกปี

งานอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

จัดประมาณเดือนมีนาคมของทุกปี ที่บริเวณอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ ภายในงานจะมีงานแสดงและการละเล่น มีการออกร้านเพื่อจัดจำหน่ายสินค้าราคาถูก

บุญบั้งไฟ

ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นประเพณีที่เก่าแก่และปฏิบัติกันมาช้านาน ประเพณีนี้จะเกี่ยวกับการบูชาเทวดาเพื่อขอฝน ตามความเชื่อและโบราณกาลเป็นงานใหญ่โตมาก มีการจัดประกวดบั้งไฟที่ตกแต่งประดับประดา ความคิดสร้างการจุดสุรศักดิ์ ประทัดขบวนแห่ และการจุดบั้งไฟขึ้นสูงสุด การจัดงานจะมีในวันเพ็ญ เดือน ๖ (พฤษภาคม) จังหวัดหนองคายได้จัดเป็นการแสดงแสงสีเสียงเกี่ยวกับตำนานบั้งไฟพญานาค เกี่ยวกับเรื่องพระพุทธรเจ้าสวยาชาติเป็นพญาคันคาก(คางคก) แล้วมีเรื่องราวไม่ถูกใจกับพญาแถน (พระอินทร์) จึงสาปให้แผ่นดินแห้งแล้งจนพญาคันคาก แนะนำให้ชาวบ้านจุดบั้งไฟถวายเป็นฝนตกลงมาในที่สุด

แห่เทียนเข้าพรรษา

เป็นงานประเพณีท้องถิ่นที่จัดขึ้นก่อนวันเข้าพรรษา ประชาชนตามคุ้มหรือชุมชนต่างได้จัดทำต้นเทียนขี้ผึ้งขึ้น และแกะสลักลวดลายสวยงาม ประดับด้วยดอกไม้ มีการประกวดลวดลายบนต้นเทียน พร้อมทั้งประกวดขบวนแห่ โดยการมอบรางวัลสำหรับชาวคุ้มหรือชุมชนที่ชนะในการประกวด กิจกรรมจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๔ ต่ำ เดือน ๘ ของทุกปี

แข่งเรือ

เป็นงานประเพณีของท้องถิ่นที่จัดขึ้นก่อนวันออกพรรษา จัดให้มีการแข่งเรือยาวในลำน้ำโขง โดยประชาชนชาวคุ้มต่างๆได้จัดเรือแข่งจากอำเภอและบางปีก็จะมีเรือจากประเทศลาวมาร่วม

แข่งขันด้วย เป็นการแสดงถึงความสามัคคี และไมตรีที่ต่อกันมาช้านาน โดยจัดให้มีขึ้นในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี

ปราสาทผึ้ง

เป็นงานประเพณีของท้องถิ่น ซึ่งทางจังหวัดให้มีขึ้นกับการแข่งเรือมีการจัดการปราสาทผึ้ง ประกวดและนำลงเรือยนต์ลงไปตามแม่น้ำโขงกลางคืนมีการไหลเรือไฟประดับดวงไฟอย่างมากมาย และดูทิวทัศน์แสงไฟกระทบพื้นน้ำยามกลางคืนสวยงามมากเพื่อนมัสการพระธาตุลำหนองอยู่หน้าวัด สิริมหากัจจายน์อำเภอเมืองหนองคายจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๑๑ จัดพร้อมกันกับการแข่งเรือประจำปี

ประเพณีออกพรรษา

เป็นงานต่อจากวันแห่ปราสาทผึ้งและแข่งเรือเป็นวันทำบุญประจำของท้องถิ่น มีการตักบาตรเทโวภายในเขตอำเภอเมืองประชาชนท้องถิ่นถือเป็นวันสำคัญยิ่งไม่ว่าจะไปประกอบบอชาติพอยู่ต่างจังหวัดหรือต่างประเทศเมื่อถึงวันกำการทำบุญออกพรรษาแล้วคนส่วนมากจะเดินทางกลับบ้านเพื่ออุทิศกุศลแก่บรรพบุรุษตามประเพณีนิยมที่ได้ปฏิบัติต่อเนื่องมาแต่โบราณ

ประเพณีลอยเรือไฟบูชาพญานาค

บั้งไฟพญานาคแม้จะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติตามลำน้ำโขงหลายปีแล้วตามคำร่ำลือของชาวบ้านแต่บั้งไฟจะได้รับการส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคายไม่กี่ปีมานี้เอง บั้งไฟพญานาคเป็นลูกไฟที่พุ่งขึ้นมาจากใต้แม่น้ำโขงพุ่งลอยขึ้นสู่อากาศประมาณ ๒๐-๓๐ เมตร แล้วก็หายไปลูกไฟไม่จำกัดบริเวณที่เกิดและเกิดไม่บ่อยซ้ำบริเวณนั้นขนาดของลูกไฟก็มีหลายขนาด เช่นขนาดโตเท่าผลส้มเวลาที่เกิดขึ้นไม่แน่นอนแต่ต้องมีดีค่าแล้วบางทีเกิดตั้งแต่หัวค่ำประมาณ ๖ โมงเย็นบางปีก็เริ่มประมาณ ๒-๓ ทุ่มและจะเกิดประมาณ ๓-๔ ชั่วโมงจึงจะค่อย ๆ หายไป บั้งไฟพญานาคจะเกิดขึ้นในคืนวันเพ็ญเดือน ๑๑ หรือแรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ของทุกปีและทางจังหวัดได้จัดงานลอยเรือไฟบูชาพญานาค ณ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงอำเภอเมืองหนองคายโดยจัดเป็นประเพณีทุกปี

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่ออันหมกมุ่นของเมืองหนองคาย

หลวงพ่อพระใส

หลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย จ.หนองคาย เป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่เมือง ประดิษฐานอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย ซึ่งมีฐานะเป็นวัดอารามหลวงตั้งอยู่ที่ถนนโพธิ์ชัย ในเขตเทศบาลเมือง ห่างจากตัวเมืองหนองคายไปประมาณ 2 กิโลเมตร ตามทาง หลวงหมายเลข 212 ทางไป อ.โพนพิสัย วัดจะอยู่ทางซ้ายมือ เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสีสุก หน้าตักกว้าง 2 ศอก 8 นิ้ว ส่วนสูงจากพระชงฆ์เบื้องล่างถึงยอดพระเกศ ๔ ศอก ๑ นิ้วของช่างไม้

ประวัติการสร้าง

สมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ในหนังสือประวัติพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งพิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทาน พ.ศ. 2468 ว่า หลวงพ่อพระใส เป็นพระพุทธรูปหล่อในสมัยล้านช้าง และตามตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาว่า พระธิดา 3 องค์ แห่งกษัตริย์ล้านช้างเป็นผู้สร้าง บางท่านก็ว่าเป็นพระราชธิดาของพระไชยเชษฐาธิราช ได้หล่อพระพุทธรูปขึ้น 3 องค์ และ

ขนานนาม พระพุทธรูปตามนามของตนเองไว้ด้วยว่า พระเสริมประจำฟ้าใหญ่ พระสุกประจำคนกลาง พระใสประจำน้องสุดท้องมีขนาดลดหลั่นกันตามลำดับ

การประดิษฐาน

เดิมทีนั้นหลวงพ่พระใสได้ประดิษฐาน ณ เมืองเวียงจันทน์ พ.ศ. ๒๓๒๑ สมัยกรุงธนบุรีได้อัญเชิญไปไว้ที่เมืองเวียงคำ และถูกเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัดโพธิ์ชัย เมืองเวียงจันทน์อีก ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ เจ้าอนุวงศ์ เมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสถียร เป็นจอมทัพยกพลมาปราบ จึงได้อัญเชิญพระสุก พระเสริม และพระใส ลงมาด้วย โดยอัญเชิญมาจากภูเขาควายขึ้นประดิษฐานบนแพไม้ไผ่ซึ่งผูกติดกันอย่างมั่นคงล่องมาตามลำน้ำโขงเมื่อล่องมาถึงตรงบ้านเวินแท่นในขณะนั้น เกิดอัศจรรย์แท่นของพระสุกได้เกิดแหกแพจมลงไปใต้น้ำ โดยเหตุที่มีพายุพัดแรงจัดและบริเวณนั้นได้นามว่า "เวินแท่น"

การล่องแพก็ยังล่องมาตามลำดัดจนถึงน้ำโขง (ปากน้ำจิม) ฉียงกับบ้านหนองกุง อ.โพธิ์ชัย จ.หนองคาย ได้เกิดพายุใหญ่ เสียงฟ้าคำรามคะนองร้องลั่น ในที่สุดพระสุกได้แหกแพจมลงไปใต้น้ำ ซึ่งอาการวิปริตต่างๆ ก็ได้หายไปเป็นอัศจรรย์ยิ่ง บริเวณนั้นจึงได้ชื่อว่า "เวินสุก" และพระสุกก็จมอยู่ในน้ำตรงนั้นมาจนถึงปัจจุบันนี้

ก็ยังเหลือแต่พระเสริม พระใส ที่ได้นำขึ้นมาถึงเมืองหนองคาย พระเสริมนั้นได้อัญเชิญประดิษฐานไว้ ณ วัดโพธิ์ชัย ส่วนพระใส ได้อัญเชิญประดิษฐานไว้ ณ วัดหอก่อง (ปัจจุบันคือวัดประดิษฐ์ธรรมคุณ) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนวรธานีและเจ้าเหม็น (ข้าหลวง) อัญเชิญพระเสริม จากวัดโพธิ์ชัย หนองคายไปกรุงเทพฯ และอัญเชิญพระใสจากวัดหอก่องขึ้นประดิษฐานบนเกวียนจะอัญเชิญลงไปกรุงเทพฯ ด้วย แต่พอมาถึงวัดโพธิ์ชัย หลวงพ่พระใสได้แสดงปาฏิหาริย์จนเกวียนหักจึงอัญเชิญลงไปไม่ได้ ได้แต่พระเสริมลงกรุงเทพฯ ประดิษฐาน ณ วัดปทุมวนาราม ส่วนหลวงพ่พระใสได้อัญเชิญประดิษฐาน ณ วัดโพธิ์ชัย อ.เมืองหนองคาย จนถึงปัจจุบัน ความอัศจรรย์ของหลวงพ่พระใสจนได้สมญาว่า "หลวงพ่เกวียนหัก"

ประวัติ หลวงพ่อพระใส(พระคู่บ้านคู่เมืองหนองคาย นี่เป็นเพียงประวัติเท่านั้น หากท่านมีโอกาส ก็มานมัสการหลวงพ่อพระใสได้ที่วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง

ประวัติหลวงพ่อพระใส

หลวงพ่อพระใส เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสีสุก มีพระรูปลักษณะงดงามมาก ขนาดหน้าตักกว้าง ๒ ศืบ ๘ นิ้ว ส่วนสูงจาก พระขงฆ์เบื้อง ล่างถึงยอดพระเกศ ๔ ศืบ ๑ นิ้ว ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถวัดโพธิ์ชัยอำเภอเมืองหนองคาย การหล่อประวัติเกี่ยวกับการหล่อ ตามความสันนิษฐานเข้าใจว่าหล่อในสมัยเชียงแสนช่วงหลังๆ จะหล่อที่ไหนเมื่อไรนั้นไม่ปรากฏแน่ชัด แต่เชื่อแน่ว่าไม่ใช่หล่อที่เมือง เชียงแสนดังที่บางท่านเข้าใจ ทั้งนี้เพราะมีคำที่รับรองกันได้โดยมากกว่าเป็นพระพุทธรูปลานช้าง ซึ่งสมัยนั้น(สมัยเชียงแสน)ประเทศลานช้างยังเป็นประเทศที่รุ่งเรืองอยู่และพระพุทธ-ศาสนาก็กำลังเจริญรุ่งเรือง พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงฝึกฝนพระทัยในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการหล่อพระพุทธรูปยิ่งสนพระทัยเป็นพิเศษ

อนึ่ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ลงความเห็นไว้ในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์สยาม หน้า ๑๐๒ ว่า “ พระพุทธรูปลานช้างที่งามยิ่งกว่าองค์อื่นคือ “พระเสริม” อยู่ในพระวิหารวัดประทุมวัน”นี้แสดงให้เห็นว่าพระใสต้องเป็พระพุทธรูปที่หล่อในประเทศลานช้างแน่เพราะพระพุทธรูป ๓ องค์คือ พระสุก พระเสริม พระใส หล่อในคราวเดียวกันและเคียงคู่กันมาเสมอเท่าที่กล่าวมานี้ ก็เพื่อจะให้เป็นที่สนับสนุนทางที่จะเล่าทางหนึ่งว่า หลวงพ่อพระใสหล่อที่ประเทศลานช้าง โดย มีธิดา ๓ พระองค์แห่งกษัตริย์ลานช้างเป็นเจ้าศรัทธา ทั้งหมดเป็นพี่น้องร่วมพระวงศ์เดียวกัน (บางท่านว่าเป็นธิดาของพระไชยเชษฐาธิราช) มีพระนามตามลำดับว่า สุก เสริม ใส มีพระทัยร่วมกันเป็นเอกฉันท์ในอันที่จะหล่อพระพุทธรูปประจำองค์ จึงได้พร้อมกันขอพรจากพระบิดาพระบิดาประทานพรให้ จึงให้ช่างหล่อพระพุทธรูปขึ้น ๓ องค์ ขนาดลดกันตามลำดับ ครั้นแล้วจึงขนานนามพระพุทธรูปเหล่านั้นโดยขอฝากพระนามของตนเองไว้ด้วยว่า พระสุก (ประจำผู้พี่ใหญ่) พระเสริม (ประจำคนกลาง) พระใส (ประจำคนเล็ก)

ในการทำพิธีห่อนั้นทั้งทางบ้านและทางวัดได้ช่วยกันเป็นการใหญ่โต มีคนทำการสูบเตาหลอมทองอยู่ไม่ขาดระยะ นับเป็นเป็นเวลา ๗ วันแล้วทองก็ยังไม่ละลาย ถึงวันที่ ๘ เวลาเพล (๑๑.๐๐น) เหลือพระภิกษุแก่ กับเณรน้อยรูปหนึ่งทำการสูบเตาอยู่ ในขณะนั้นได้ปรากฏมีชีปะขาวตนหนึ่งมายังที่นั่นและขอทำการสูบเตาช่วยซึ่งพระภิกษุและสามเณรน้อยนั้นก็มิได้ขัดข้อง เมื่อชีปะขาวทำการสูบเตาแทนแล้ว พระภิกษุและสามเณรก็ได้ขึ้นไปฉันเพลบนศาลาตามปกติธรรมดาทุกวัน เมื่อพระกำลังฉันเพลอยู่ญาติโยมที่มาส่ง เพลย์อมลงมาทำการสูบแทนเสมอ แต่วันนั้นญาติโยมแลเห็นคนสูบเตามากกว่าปกติต่อเตาก็มีมาก แต่ละคนเป็นชีปะขาวเหมือนกันหมด ด้วยความอัศจรรย์ใจจึงได้ถามพระ ภิกษุ แต่พระภิกษุแลไปก็เห็นเพียงชีปะขาวรูปเดียวเท่านั้น พอฉันเพลเสร็จ คนทั้งหมดก็พากันลงมาดู ครั้นถึงก็เกิดความอัศจรรย์ใจยิ่ง เพราะเหตุที่ได้เห็นทองทั้งหมดถูกเทลงในบ้ำทั้ง ๓ บ้ำ โดยเรียบร้อยแล้ว และไม่ปรากฏเห็นชีปะขาวนั้นเลยสักคนเดียว

ที่ประดิษฐานพระสุก พระเสริม พระใส คราวแรกประดิษฐานอยู่ ณ เมืองเวียงจันทร์ นานเท่าไรไม่ปรากฏ ครั้นพ.ศ ๒๓๒๑ เมื่อรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้เกิดสงคราม ขึ้นระหว่างกรุงธนบุรีกับกรุงศรีสัตนาคนหุต(เวียงจันทร์) ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ได้เป็นจอมพลยกทัพมาตีเวียงจันทร์ เมืองเวียงจันทร์จึงเกิดยุคเข็ญขึ้น พระเจ้าธรรมเทวงศ์จึงได้อพยพไปไว้ที่เมืองเชียงคำ ครั้นต่อมาด้วยเหตุใดไม่ทราบได้ พระใสจึงถูกอภัยเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัด โพนชัย เมือง เวียงจันทร์อีก

ต่อมารัชการที่ ๓ แห่งจักรีวงศ์ปรากฏว่าที่เมืองเวียงจันทร์ (เจ้าอนุฯ) เกิดเป็นขบถ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ทำลายเมืองเวียงจันทร์เสีย พระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสถย์ได้เป็นจอมทัพยกพลมาปราบ เมื่อเมืองเวียงจันทร์ สงบตีแล้ว จึงได้อภัยเชิญพระสุก พระเสริม พระใส มาประดิษฐาน ณ ที่วัดโพนชัยเมืองหนองคาย

ในตอนนี้อภัยเชิญพระใสจากเวียงจันทร์ มาประดิษฐานที่วัดโพนชัยเมืองหนองคายนี้ คราวนี้อภัยเชิญมาได้ อภัยเชิญมาจากเมืองเวียงจันทร์โดยตรงแต่ได้อภัยเชิญมา จากภูเขาควายซึ่งข้างเมืองได้อภัยเชิญไปซ่อนไว้แต่ครั้งเวียงจันทร์เกิดสงคราม การอภัยเชิญมาได้ อภัยเชิญขึ้นประดิษฐานบนแพไม้ไผ่ซึ่งอภัยเชิญมาทั้ง ๓ องค์ ล่องมาตามลำแม่น้ำโขงเมื่อถึงตรงบ้านเวินแทนที่นั้นได้เกิดอัศจรรย์

คือ แทนของพระสุกได้แหกแพจมลงในน้ำโดยเหตุที่มีพายุแรงจัดพัดแพจนเอนเอียงแพไม่สามารถรับน้ำหนักของพระแทนไว้ได้ อาศัยเหตุที่แทนของพระสุกได้จมลง ณ ที่ตรงนั้นจึงได้ชื่อว่า “เวินแทน” มาจนบัดนี้

ครั้นเสียแทนพระสุกแล้วก็ยังอัญเชิญล่องมาตามลำน้ำโขง (น้ำขี้ม) เฉียงกับบ้านหนองกุ้ง อ.โพธิ์ชัย จ.หนองคาย เล็กน้อย พอถึงที่นั่นได้บังเกิดพายุใหญ่เสียงฟ้าคะนองร้องลั่น จนในที่สุดพระสุกได้แหกแพจมลงในน้ำ พอพระสุกจมลงในน้ำแล้วอาการวิปริตต่างๆ ก็สงบเงียบอาศัยเหตุนี้ ที่นั่นจึงได้นามว่า “เวินสุก” (จนบัดนี้พระสุกยังจมอยู่ในน้ำโขงตรงนั้นตราบเท่าทุกวันนี้) เมื่อเป็นเช่นนี้ยังคงเหลืออยู่แต่พระเสริมกับพระใส ที่ได้นำเข้ามาถึงเมืองหนองคาย พระเสริมได้อัญเชิญประดิษฐานไว้ ณ วัดโพธิ์ชัยส่วนพระใสได้ประดิษฐานไว้ ณ วัดประดิษฐ์ธรรมคุณ (วัดหอก่อง) ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนวรธานีและข้าหลวงอัญเชิญ พระเสริมจากวัดโพธิ์ชัยลงไปกรุงเทพฯ ขุนวรธานีเมื่อมาถึงหนองคาย ได้ทราบว่าเป็นคู่กับพระเสริมจึงได้อัญเชิญจากวัดหอก่องขึ้นสู่เกวียน นัยว่า จะอัญเชิญไป กรุงเทพฯ กับพระเสริม แต่พอมาถึง ณ วัดโพธิ์ชัย พระใสได้แสดงปาฏิหาริย์ไม่สามารถขับเกวียนซึ่งประดิษฐานหลวงพ่พระใสให้เคลื่อนที่ไปได้ แม้ใช้เครื่องผูกก็ไม่สามารถเช่นเดียวกัน ได้ทำการอ้อนวอนด้วยประการต่างๆ ก็ไม่เป็นผล จนในที่สุดเกวียนไถหักลง คราวนี้ได้หาเกวียนใหม่มาเป็นที่ประดิษฐาน แต่ก็อัศจรรย์อีกเพราะเกวียนไม่สามารถจะเคลื่อนที่ได้เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงปรึกษากันว่าจะอัญเชิญหลวงพ่พระใสประดิษฐานไว้ที่วัดโพธิ์ชัยแล้ว ก็ทำการอธิษฐานเป็นผลตั้งใจนึกพอเข้าหามไม่กี่คนเท่านั้นองค์หลวงพ่พระใสก็ถูกยกขึ้นประดิษฐานไว้ในอุโบสถวัดโพธิ์ชัยได้โดยง่ายให้พวกเราได้เคารพสักการะเป็นการกุศลส่วนพระเสริมนั้นได้อัญเชิญลงไปกรุงเทพฯ ประดิษฐานอยู่วัดปทุมวนารามจนถึงทุกวันนี้ ส่วนพระสุกซึ่งจมน้ำอยู่ที่เวินสุกนั้นได้ทราบว่า เมื่อหลายสิบปีก่อนทางฝ่ายบ้านเมืองที่จังหวัดหนองคาย ได้ทำการบรารภจะอันเชิญขึ้นจากน้ำ เพื่อจะได้นำมาประดิษฐานไว้คู่เคียงกับพระใส แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จเพราะมีเหตุขัดข้องบางประการที่ได้ทราบมา คือ อาศัยความที่ พระสุกได้จมอยู่ในน้ำเป็นเวลาช้านานทำให้ดินทับถมไม่สะดวกในการที่จะอันเชิญได้โดยง่าย อีกอย่างหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านแถวนั้นไม่ยินยอมให้นำขึ้น เพราะเกรงกลัวต่อภัยอันตรายอันจะพึงมีมา ทั้งนี้ เนื่องด้วยประชาชนในถิ่นนั้น (รวมทั้งถิ่นอีสาน

ส่วนมากด้วย) ถือว่า การกระทำเช่นนี้ย่อมให้เจ้าภูมิท้องถิ่น เกิดความไม่พอใจแล้วอาจบันดาลให้มี เหตุเภทภัยนานาประการ

พระธาตุหล้าหนอง

ชาวไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขง เมื่อก่อนเป็นอาณาเขตของแคว้นพวน มีเมืองจันทบุรี (เวียงจันทน์) เป็นศูนย์กลางเรียกสิ่งก่อสร้างในรูปของเจดีย์ว่า ธาตุ ดังนั้น พระเจดีย์องค์ที่อยู่กลางลำน้ำโขงจึงถูกเรียกว่า พระธาตุกลางน้ำ^๕ในสมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพาน มัลลกะษัตริย์ผู้ครองกรุง กุสินาราได้ช่วยกันถวายพระเพลิงพระพุทธรูปแล้ว เจ้าเมืองต่างๆ มีประสงค์ที่จะได้พระบรมสารีริกธาตุไปไว้บูชา จนเกือบจะเกิดสงครามแย่งชิงพระบรมธาตุขึ้น โทณพราหมณ์ได้

^๕ พินิจ จารุสมบัติ, **ประเพณีหนองคาย**, (กรุงเทพมหานคร : มังกรการพิมพ์ (๑๙๙๔) จำกัด ๒๕๔๐),

ฟังการทะเลาะกันของเหล่ากษัตริย์ จึงได้เข้าไปห้าม เพราะเหล่ากษัตริย์ล้วนเป็นศิษย์ของตนโดยกล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงเทศนาสอนให้ทุกคนมีขันติธรรม เราทำการสู้รบกันเพื่อแย่งชิงพระสารีริกธาตุของพระองค์ยอมไม่ควร เราควรที่จะแบ่งให้เป็น ๘ ส่วนเท่าๆ กัน เหล่ากษัตริย์จึงให้โทรณพราหมณ์เป็นคนแบ่ง^๖ โดยได้คนละ ๒ ทะนาน ส่วนตนได้ซ่อนเอาพระทักษิณชาตธาตุไว้ในผ้าโพกศีรษะ แต่สมเด็จพระมรินทราลงมาถือเอาพระทักษิณชาตธาตุจากผ้าโพกศีรษะของโทรณพราหมณ์ไปบูชาโดยไม่รู้ตัว ทำให้โทรณพราหมณ์ได้เพียงทะนานทองที่ดวงพระสารีริกธาตุไปบูชา ส่วนกษัตริย์โมริยนครมาในภายหลังจึงได้เพียงพระอังคารไปทำสักการบูชาพ.ศ. ๒๑๘ พระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์แห่งแคว้นมคธมีความดุร้ายและโหดเหี้ยมเป็นอย่างยิ่ง จนได้รับฉายาว่า จันหาโสก แปลว่าอโศกผู้ดุร้าย^๗ ต่อมาเมื่อไปรบที่แคว้นกาลิงคะมีผู้บาดเจ็บล้มตายจำนวนมาก จึงเกิดความสลดสังเวชในบาปกรรม และตั้งใจแสวงหาสัจธรรมและพบนิโครธสามเณรที่มีกิริยามารยาทสงบเรียบร้อย จึงทรงนิมนต์นิโครธสามเณรแสดงธรรมโปรด นิโครธสามเณรแสดงธรรม จึงเกิดความเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ต่อมาได้ฟังพระธรรมจากพระสมุทฺททรงส่งกระแสจิตตามพระธรรมเทศนาจนเข้าถึงพระรัตนตรัย พระองค์ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนา ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงผนวชขณะที่ยังทรงครองราชย์อยู่และเลิกการแผ่อำนาจในการปกครอง มาใช้หลักพุทธธรรมปกครอง ทรงอุปถัมภ์พระโมคคัลลีบุตรติสสะให้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ณ วัดอโศการาม เมืองปาฏลีบุตร^๘ ต่อมาทรงโปรดเกล้าให้สร้างบ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง โรงพยาบาล และปลูกต้นไม้ เพื่อจัดสาธารณูปโภคและสาธารณณะ ตามหลักพุทธธรรม ต่อจากนั้นก็เสด็จไปพบสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง เป็นผู้แรกและทรงสถาปนาให้เป็นเป็นสถานที่สักการบูชาของพุทธศาสนิกชนในเวลาต่อมาและรับสั่งให้สร้างสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ บรรจุพระ

^๖ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๔), หน้า ๔๑๑-๔๑๓

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ยุตโต), จารีตอโศก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๔๐

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ยุตโต), จารีตอโศก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), เรื่องเดียวกัน หน้า

บรมสารีริกธาตุ ประดิษฐานไว้ในที่ต่างๆ ทั้งในและนอกพระราชอาณาจักร^๙ นับว่าพระองค์เป็นอัครศาสนูปถัมภพระพุทธานุภาพอย่างแท้จริงพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งสมณะทูตไปเผยแพร่ศาสนา โดยแบ่งเป็น ๙ สายสายที่ ๘ มาเผยแพร่ที่สุวรรณภูมิ โดยพระโสณะและพระอุตระเป็นสมณะทูต และยังดินแดนต่างๆ ทั้งในและนอกพระราชอาณาจักร ซึ่งรวมถึงดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน^{๑๐} และได้มีการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปด้วยทุกสาย ทำให้พระบรมสารีริกธาตุกระจายไปในนานาประเทศตั้งแต่บัดนั้นมา การส่งพระธรรมทูตออกไปประกาศพระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นเหตุทำให้พระบรมสารีริกธาตุกระจายไปสู่ประเทศต่างๆ^{๑๑}สาเหตุประการต่อมาที่ทำให้พระบรมสารีริกธาตุกระจายไปสู่ประเทศต่างๆ คือ พวกพ่อค้านานาชาติของฝากของขวัญ (เครื่องบรรณาการ) เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่นิยมไปให้กันในหมู่ชนปกครองและพ่อค้าวาณิชในสมัยโบราณ คือ^{๑๒}

(๑) คัมภีร์พระพุทธศาสนา

(๒) พระพุทธรูป/พระสถูปเจดีย์

(๓) พระธาตุ/พระบรมสารีริกธาตุ

และ(๔) พระธาตุเขี้ยวแก้วการเข้ามาเผยแพร่พุทธศาสนานั้น มีมาทั้งทางนามธรรม คือ พระธรรมคำสั่งสอนและวัตถุธรรม คือ พระสถูปเจดีย์ และพระบรมสารีริกธาตุสถูปเจดีย์ต้นแบบ ที่มีหลักฐานอยู่จนถึงปัจจุบัน คือ สถูปที่สาญจี^{๑๓} และสร้างไว้ในพุทธศตวรรษที่ ๕ โดยตัวสถูปเป็นรูปทรงกลมคล้ายขันตักน้ำ หรือโอคว่าในไทยปรากฏที่วัดชัยบาดาล จังหวัดสระบุรี หรือสถูปศิลาที่จังหวัดนครปฐม

^๙ ทศพล จังพาศน์กุล, พระธาตุเจดีย์มรดกล้ำค่าของเมืองไทย, (กรุงเทพมหานคร : หน้า ๒๕๔๖), หน้า ๑๐

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ยุตฺโต), จารีตอโศก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓

^{๑๑} ทองดี ธรรมคุณารมณ, พระบรมสารีริกธาตุ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพระบรมธาตุในพระสังฆราชูปถัมภ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔

^{๑๒} ณีภูฎภัทร จันทวิช, พระบรมสารีริกธาตุ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๗

สถูปทรงกลมแบบโอคว่ำที่วัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย^{๑๓}จากการที่พระเจ้าอโศกได้ส่งพระเถระออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามที่แตกต่างกัน โดยพระเถระเหล่านั้นจะนำพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย จึงสันนิษฐานได้ว่าพระบรมสารีริกธาตุเข้ามาสู่ประเทศไทยแบ่งตามยุคได้ดังนี้^{๑๔}ยุคที่ ๑ เข้ามาโดยการนำของพระโสณเถระ กับพระอุตตรเถระตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๔ ทางดินแดนสุวรรณภูมิ ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาโดยสร้างพระปฐมเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุได้ และในพุทธศตวรรษที่ ๔ - ๖ พุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในปัจจุบันยุคที่ ๒ นำเข้ามาราวพุทธศตวรรษที่ ๖ โดยพระมหากัสสปเถระนำเอาพระอัฐมาบรรจุไว้ที่แคว้นโคตรบูรณ (พระธาตุพนม) นำพระบรมสารีริกธาตุบางส่วนถวายแก่พระเจ้าอชุตราช แคว้นโยนกทำการประดิษฐานไว้ที่ดอยตุง เมื่อพ.ศ. ๕๖๑ ที่จังหวัดเชียงราย ในคราวที่พระมหากัสสปเถระเข้ามานั้น ได้มีสามเณร ๓ รูปติดตามมาด้วย คือ สามเณรพุทธรักขิต สามเณรธรรมรักขิตะ สามเณรสังฆรักขิตะครั้งต่อมาพระพุทธรักขิตได้รับเจ้ามหารัตนะ กับเจ้าจูลรัตนะโอรสของพระเจ้าอินทปัตถนครมาบวชศึกษาศาสนาอยู่ใกล้เมืองจันทบุรี(เวียงจันทน์)^{๑๖} ซึ่งหมื่นกลางโฮง ได้สร้างวัดหอแพให้อยู่พระธรรมรักขิตะรับเจ้ามหาสุวรรณปราสาทกับเจ้าจูลสุวรรณปราสาทโอรสพระยาจุลมนิพรมหัทธมาบวชบำเพ็ญธรรมอยู่ที่เวียงจัว (วัดธาตุโพธิ์จิกเวียงจัว ตำบลปะโคอำเภอมือง จังหวัดหนองคายในปัจจุบัน) หมื่นกลางโฮงได้สร้างวัดและวิหารถวายอีกแห่งหนึ่งคือ วัดยอดแก้วในตำบลเวียงคุก อำเภอมือง จังหวัดหนองคายในปัจจุบัน พระสังฆรักขิตะรับเอาเจ้าสังขวิชัยโอรสกำพร้าพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชเจ้าเมืองสาเกต (เมืองร้อยเอ็ดประตู หรือจังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบัน) ที่เกิดบังไฟระเบิดเกิดเป็นหนองน้ำใหญ่ คือหนองปลาอูชัย เป็นหนองน้ำแรก และผู้คนซึ่งนำโดยเจ้าสังขวิชัย อพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่บริเวณที่

^{๑๓} สมควร พละเกล้า, ประวัติพระธาตุขามแก่น, ขอนแก่น : ศิริชัยการพิมพ์, ๒๕๔๙, หน้า ๕

^{๑๔} อินทรารัฐ, ทวารวดี การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๖

^{๑๕} กรุณา - เรื่องอุไร กุศลาสัย, อโศกมหาราช, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๒๖), หน้า ๓๐

^{๑๖} ทองดี ทรราชคุณารมณ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙

ราบลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเดิมมีหนองน้ำใหญ่และได้ตั้งชื่อว่า “เมืองหล้าหนอง” แปลว่า หนองน้ำใหม่หรือ
 สุดท้ายโดยถือนิมิตหนองปลาช้อยเป็นแห่งแรกมาบวชในพระพุทธศาสนาบำเพ็ญธรรมอยู่ที่วัดพี่เลี้ยง
 นางนมสร้างให้อยู่จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปัจจุบัน คือ วัดธาตุในเทศบาลเมืองหนองคาย^{๑๗} และได้
 สร้างพระธาตุเมืองหล้าหนองขึ้นประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุฝาพระบาทขวา ๙ องค์ในอุโมงค์หิน
 ครั้นเมื่อพระภิกษุทั้ง ๕ รูป ได้บำเพ็ญเพียรจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์และมีนามตามลำดับว่า พระมหา
 รัตนเถระ พระจุลรัตนเถระ พระมหาสุวรรณปราสาทเถระ พระจุลสุวรรณปราสาทเถระ แลพระสังข
 วิชชเถระพระอรหันต์ทั้ง ๕ รูป ได้ติดตามพระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต และพระสังฆรักขิตไปยัง
 เมืองราชฤกษ์แล้วได้นำพระบรมสารีริกธาตุกลับมายังสุวรรณภูมิด้วย จำนวน ๔๕ องค์โดยแยกที่
 ประดิษฐาน^{๑๘} คือพระธาตุหัวเหน่า ๒๙ องค์ ประดิษฐานไว้ที่ภูเขาลวง ปัจจุบันคือที่พระธาตุบังพวน
 อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายพระธาตุเขี้ยวฝาง ๗ องค์ ประดิษฐานที่พระธาตุโพนจิกเวียงงัว ๓ องค์
 และที่พระธาตุหอผ้าหอแพอีก ๔ องค์พระธาตุพระบาทกำขา (เบื่องขวา) อีก ๙ องค์ พระมหาสังขวิ
 ชเถระได้นำไปประดิษฐานไว้ที่พระธาตุเมืองหล้าหนองซึ่งหมายถึงพระธาตุกลางน้ำในปัจจุบันครั้น
 ต่อมา เจดีย์องค์นี้ได้พังทลายลงในแม่น้ำโขง เนื่องจากตลิ่งพังเพราะอยู่ในเขตใกล้แม่น้ำทำให้เกิดการ
 กัดเซาะ ซึ่งปรากฏหลักฐานว่า พระธาตุหล้าหนองได้พังทลายลงในแม่น้ำโขง เมื่อวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน
 ๙ ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๗๐ ร.ศ. ๖๖ ค.ศ. ๑๘๔๗ โดยพังทลายลงตามลำน้ำโขง ด้านฐานรับการไหล
 ปะทะของแม่น้ำไหลมุ่มฐาน ๑ ด้าน ซึ่งเมื่อน้ำโขงลดระดับลงในฤดูแล้งจะเห็นฐานเจดีย์ไหลสูง
 ประมาณ ๓ - ๔ เมตร สำนักงานโบราณคดีได้นำจังหวัดจันทบุรีได้มาทำการมสำรวจ ซึ่งพบหลักฐาน
 ที่น่าสนใจดังนี้พระธาตุหนองคาย หรือ พระธาตุกลางน้ำ เดิมชื่อพระธาตุหล้าหนอง^{๑๙} เป็นพระธาตุที่
 หักพังอยู่กลางลำน้ำโขง เป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุฝาพระบาทเก้าพระองค์ตามตำนานอรัญคธาตุ
 หรือตำนานพระธาตุพนม จากการสำรวจได้นำของหน่วยโบราณคดีภาค ๗พบว่าองค์พระธาตุมีฐาน

^{๑๗} พินิจ จารุสมบัติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑

^{๑๘} กวี ศรีสุวรรณ, **นันทการหลวงพ่อพระใสชมพระธาตุบังพวน**, ไทยรัฐ ฉบับวันที่ ๒๓ มิถุนายน
 ๒๕๓๒, หน้า ๗

^{๑๙} พินิจ จารุสมบัติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๕

กว้างด้านละ ๑๗.๒ เมตร ย่อมุมที่ฐาน และมีความสูงประมาณ ๒๘.๕ เมตร หักออกเป็น ๓ ท่อน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒ เนื่องจากมีรูปปรากฏคล้ายพระธาตุบังพวนใน หนังสืออรัญคธาตุ หรือตำนานพระธาตุพนม ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงการสร้างพระธาตุเหล่านี้ว่า พระธาตุองค์นี้สร้างโดยพระอรหันต์ ๕ องค์ ประกอบด้วย พระมหารัตนเถระ พระจูลรัตนเถระ พระมหาสุวรรณปราสาทเถระ พระจูลสุวรรณปราสาทเถระ และพระสังฆวิชัยเถระ ที่ล้วนเป็นศิษย์พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต พระสังฆรักขิต พระอรหันต์ทั้ง ๓ องค์พระอรหันต์ทั้ง ๕ ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า จากประเทศอินเดียมาพร้อมกันและได้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้พร้อมกัน ๖ แห่ง^{๒๐}คือ

(๑) พระธาตุหอผ้าหอแพ บ้านทรายฟอง เมืองหาดทรายฟอง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

(๒) พระธาตุหัวเหน่า ๒๙ องค์ บรรจุไว้ที่พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

(๓) พระอรัญคธาตุ หรือพระธาตุหน้าอก บรรจุไว้ที่พระธาตุพนม อำเภอธาตุพนมจังหวัดนครพนม

(๔) พระธาตุบังคล หรือกระเพาะอาหาร บรรจุไว้ที่พระธาตุบังพวน วัดพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย

(๕) พระธาตุเขี้ยวฝาง ๗ องค์ บรรจุไว้ที่พระธาตุโพนจิกเวียงจัว อำเภอเมืองหนองคาย

(๖) พระธาตุฝ่าพระบาทเบื้องขวา ๙ องค์ บรรจุไว้ที่พระธาตุเมืองลา หรือ พระธาตุเหล่านี้ของอำเภอเมืองหนองคาย โดยพระธาตุเหล่านี้ตั้งอยู่กลางบริเวณวัดธาตุ หรือวัดสิริมหากัจจายน์ ชุมชน วัดธาตุ เทศบาลเมืองหนองคายเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๙

พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๑ มหาราชแห่งอาณาจักรล้านช้างได้สร้างเจดีย์ครอบก่อกออิฐถือปูนฐานกว้าง ๑๕.๘๐ เมตร สูง ๓๓ เมตร ศิลปะแบบล้านช้างต่อมาแม่น้ำโขงได้ไหลกัดเซาะฝั่งขวาถึงมหาธาตุเจดีย์จนทรุดเอียงในวันศุกร์ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙ พ.ศ.๒๓๙๐ เมื่อตั้งเมืองหนองคาย พ.ศ.

^{๒๐} พิจิต จารุสมบัติ, เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๙๘

๒๓๗๑ แล้ว ๑๙ ปี และกระแสน้ำได้กัดเซาะตลิ่งพังทลายไปอีกจนห่างจากฝั่งขวาแม่น้ำโขงประมาณ ๑๘๐ เมตร ในปัจจุบันองค์พระธาตุหล้าหนองนี้มีขนาดใกล้เคียงกับองค์เจดีย์พระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ซึ่งบริเวณวัดธาตุแห่งนี้มีพื้นที่ไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ไร่ และตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง พอถึงฤดูน้ำหลากแม่น้ำโขงที่ไหลเชี่ยวกรากจะกัดเซาะตลิ่งบริเวณวัดธาตุจนพังทลายหายไป ซึ่งตามประชุมพงศาวดาร ภาค ๗๐ ได้บันทึกไว้ว่า น้ำโขงกัดเซาะตลิ่งพังเข้าไปจนถึงองค์พระธาตุหล้าหนอง และพระธาตุได้พังลงในแม่น้ำโขง เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๙ เวลาใกล้ค่ำ ร.ศ.๖๖ จ.ศ.๑๒๐๙ พ.ศ. ๒๓๙๐

ก่อนที่องค์พระธาตุหล้าหนองจักพังทลายลงในแม่น้ำโขงนั้น ได้มีมร.อองรี มูโอดัก นักสำรวจชาวฝรั่งเศส^{๒๑} รับงานราชภูมิศาสตร์สมาคมอังกฤษที่เดินทางมาสำรวจแม่น้ำโขงและวาดภาพ นครวัด นครธม ประเทศกัมพูชา เผยแพร่ให้ชาวโลกได้รับรู้ นั้น ได้มายังเมืองหนองคายเพื่อวาดภาพ พระธาตุเมืองหล้าหนองที่กำลังเอียงทรุดตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๙๐ เอาไว้

จากการสำรวจของคณะสำรวจอินโดจีนในอาณาจักรล้านช้าง โดยนายพรองซีวาร์นิเยร์ ชาวฮอลันดา ได้วาดภาพลายเส้นขององค์พระธาตุหล้าหนองไว้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๑ พร้อมบรรยายว่า “ปริมิตหรือองค์พระธาตุตั้งอยู่บนพื้นที่รูปครึ่งวงกลมที่ถูกตัดขาดจากฝั่งแม่น้ำด้านขวาหรือฝั่งไทย โดยปริมิตแห่งนี้ถูกน้ำพัดขาดจากที่ตั้งเดิมบนริมฝั่งสิบปีมาแล้ว และยังมีเอียงลงสู่น้ำราวกับเรืออัปปางที่พร้อมจะจมลง”

หน่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดหนองคาย (โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร) โดยอาจารย์วินิจ พลพิทักษ์^{๒๒} หัวหน้าหน่วยฯ อาจารย์สิทธิพร นนทรพนม กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ติดต่อ นายภิรมย์ จินะเจริญ อธิการอธิบดีกรมศิลปากร ซึ่งมีภริยาเป็นชาวหนองคาย ให้ส่งนายเอิบเปรม วัชรกร หัวหน้าหน่วยโบราณคดีใต้น้ำและคณะมาสำรวจพระธาตุองค์นี้ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๙ ผลการสำรวจพบว่า

^{๒๑} [http://www.sophiaportai.com/forums/index.php/shotopic=๑๐๓\(๒๕ กันยายน ๒๕๕๓\)](http://www.sophiaportai.com/forums/index.php/shotopic=๑๐๓(๒๕ กันยายน ๒๕๕๓))

^{๒๒} สัมภาษณ์ วินิต พลพิทักษ์, หัวหน้าหน่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดหนองคาย, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๓

๑. องค์พระธาตุ ล้อมตะแคงไปตามสายน้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือและแตกหักออกเป็น ๓ ส่วน ส่วนแรก คือ มุมฐานที่พื้นผิวน้ำ และที่จมอยู่ ความกว้างของฐานรวมกัน ๑๕.๘๐ เมตรพอดี ทั้งยังสร้างด้วยอิฐถือปูนทั้งองค์ต่างกับเจดีย์อื่น ซึ่งก่ออิฐถือปูนเป็นกรอบแล้วอัดด้วยดินให้แน่น
๒. ส่วนที่จมอยู่ใต้น้ำต่อจากบัลลังก์ถึงปลายที่หักยาว ๗๓๒ เซนติเมตร มีลวดลายปูนปั้นประดับ คาดว่าเป็นเรือนธาตุส่วนกลาง
๓. ส่วนยอดพระธาตุไม่สามารถสำรวจได้ เพราะมีเนินทรายสูงกลบทับ เนื่องจากการหมุนย้อนวนกลับของกระแสน้ำและทราย ปะทะฐานองค์พระธาตุจนทับถมเป็นเนินสูงมาเป็นเวลาช้านาน

ความสำคัญของพระธาตุหล้าหนอง

ประชาชนจังหวัดหนองคายตั้งแต่ครั้งอดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้น ต่างให้ความสำคัญต่อองค์พระธาตุหล้าหนองเป็นอันมาก เพราะเป็นเสมือนตัวแทนองค์พระพุทธเจ้า การได้กระทำสักการบูชาองค์พระธาตุหล้าหนอง จึงเหมือนได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าต่อหน้าพระพักตร์ แต่สิ่งสำคัญเหนือกว่าการนำดอกไม้ธูปเทียนกราบสักการะพระบรมสารีริกธาตุ^{๒๓} ก็คือ การได้ระลึกนึกถึงพระพุทธคุณ และพระธรรมคุณ อันจะน้อมนำจิตใจของผู้ที่ระลึกถึงให้มั่นคงในการทำความดี เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาซึ่งหากได้ระลึกถึงพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดแล จะเป็นภิกษุ ภิกษุณีอุบาสกหรืออุบาสิกาก็ตาม เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นย่อมชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ตถาคตด้วยการบูชาอย่างยอด” เห็นได้ว่า พระองค์ทรงยกย่องว่าการบูชาพระองค์ด้วยการประพฤติปฏิบัติชอบ ดำรงตนอยู่ในธรรม เป็นการบูชาอย่างยอด เหนือกว่าการบูชาด้วยอามิสใดๆ ทั้งปวง”^{๒๔} องค์พระธาตุหล้าหนอง จึงมีความสำคัญต่อการดำรงวิถีชีวิตของประชาชนจังหวัดหนองคาย ดังนี้

^{๒๓} ณีฐฐภัทร จันทวิช, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐

^{๒๔} ณีฐฐภัทร จันทวิช, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑

ด้านสังคม

๑. พระบรมสารีริกธาตุเป็นเครื่องแสดงถึงพระกายหรือพระธรรมของพระพุทธองค์การบูชาพระบรมสารีริกธาตุจึงเป็นการระลึกในพระพุทธ คุณและพระธรรมคุณอันจะยังให้คนในสังคมดำรงอยู่ในความดี
๒. เป็นหลักให้ประชาชนในจังหวัดหนองคายได้ยึดถือ และเหนี่ยวนำจิตใจของคนในหลากหลายที่มาหลายวัฒนธรรมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ด้านศิลปวัฒนธรรม

๑. ชีวิตขององค์พระธาตุล้ำหนองขึ้นอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่บรรจุไว้ภายในการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายในจึงเป็นการนำชีวิตมาสู่อิฐดินหรือวัสดุที่มาสร้างองค์พระธาตุล้ำหนองนั้น
๒. และเนื่องจากองค์พระธาตุล้ำหนองเหมือนกับสิ่งมีชีวิต ช่างไทยผู้สรรสร้างศิลปกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาจึงทุ่มเททั้งแรงกายและจิตใจรังสรรค์พุทธศิลป์อันวิจิตรบรรจงเพื่อให้ผู้ที่สักการบูชาเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และมีความปิติที่จะยึดถือในพระธรรมของพระพุทธองค์

พระธาตุล้ำหนอง เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนจังหวัดหนองคาย และชาวบ้านได้จัดงานประเพณีเกี่ยวกับพระธาตุในทุกปี คือ ประเพณีบุญบั้งไฟ เดือน ๖ เพื่อจุดถวายองค์พระธาตุในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ พิธีบวงสรวงองค์พระธาตุ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ถวายปราสาทผึ้ง วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ และการแข่งเรือยาว รวมถึงการไหลเรือไฟในวันออกพรรษาเป็นประจำทุกปี

๑. พระอรหันต์ทั้ง ๕ ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุส่วนฝ่าพระบาทเบื้องขวา ๙ องค์ของพระพุทธเจ้าจากประเทศอินเดียมา บรรจุไว้ในพระธาตุล้ำหนอง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
๒. พระธาตุล้ำหนองได้สร้างขึ้นพร้อมกันกับพระธาตุที่สำคัญ คือ พระธาตุพนมพระธาตุบังพวน พระธาตุโพนจิกเวียงจัว พระธาตุห่อผ้าห่อแพ และพระธาตุหลวงเวียงจันทน์สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

พระธาตุบังพวน

ประวัติความเป็นมาตามตำนานกล่าวว่า ในสมัยพระเจ้าจันทรบุรีครองนครเวียงจันทร์ ได้ให้หมื่นกลางโงงมาเป็นเจ้าเมืองเวียงคุก (หมู่บ้านหนึ่งในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย) และในครั้งนั้นได้มีพระอรหันต์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของพระมหากัสสปะ มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแคว้นนี้ ๓ องค์ คือ พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต พระสังฆรักขิต การเผยแผ่ศาสนาเป็นไปอย่างกว้างขวาง พระพุทธรักขิตได้ไปถึงเมืองอินทปัตถนคร(อยู่แคว้นกัมพูชา) และได้ชักนำพระมหารัตนกุมารพร้อมด้วยน้องชายออกบวช พระธรรมรักขิตได้ไปถึงเมืองจูลินีพรหมทัต (แคว้นสิบสองจุไทย) ได้นำพระมหาสุวรรณปราสาทกุมารพร้อมด้วยน้องชายออกบวช หมื่นกลางโงงได้สร้างวัดใหญ่ให้อยู่ คือวัดยอดแก้วเวียงคุกทุกวันนี้ พระสังฆรักขิตได้ไปถึงเมืองหล้าหนองคาย ได้ชักชวนเจ้าสังขวิชัยกุมารออกบวช ได้สร้างวัดธาตุ หนองคายถวาย กุมารทั้ง ๕ ครั้งได้ออกบวชแล้ว ได้บำเพ็ญวิปัสสนามาจนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทุกองค์ เมื่อบรรดาลูกศิษย์บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงใคร่ที่จะได้พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้ามาสถิตไว้ให้คนได้เคารพสักการะ จึงพร้อมด้วยศิษย์ทั้ง ๕ กลับไปเมืองราชคฤห์และได้นำเอาพระบรมธาตุ หัวเหน่าของพระพุทธเจ้า ๒๙ องค์ พระธาตุเขี้ยวฝาง ๗ องค์ พระธาตุฝ่าพระบาทขวา ๙ องค์มาด้วย เมื่อนำมาถึงแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๓ พระองค์ได้สั่งให้ศิษย์นำเอาพระบรมธาตุหัวเหน่าไปประดิษฐานไว้ที่ภูเขาลอง คือ พระธาตุบังพวน พระธาตุฝ่าพระบาทขวาไว้ที่เมืองหล้าหนองคาย (พระธาตุที่จมอยู่ในน้ำโขงหน้าวัดพระธาตุหนองคาย) พระธาตุเขี้ยวฝางไปไว้ในเวียงวัว ๓ องค์ (พระธาตุบ้านปะโค ตำบลเวียงคุก) และประดิษฐานไว้ที่หอผ้า ๔ องค์ (เวียงจันทร์) เสร็จแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๓ ก็กลับคืนสู่นครราชคฤห์

เมื่อพระเจ้าจันทรบุรีและหมื่นกลางโงงทรงทราบถึงเรื่องพระบรมธาตุซึ่งพระอรหันต์นำมา ก็มีความปีติยินดียิ่งนัก จึงพร้อมใจกันสร้างเจดีย์ธาตุบังพวนขึ้นบรรจุพระบรมธาตุหัวเหน่าของพระพุทธเจ้าดังกล่าวแล้วไว้เป็นการสืบพระพุทธศาสนาต่อมา

เรื่องราวต่อมาปรากฏในพงศาวดารล้านช้างว่า ในปี พ.ศ.๒๑๐๑ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชผู้ครองนครหลวงพระบาง ได้ย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่เวียงจันทร์ ในปี พ.ศ.๒๑๐๓ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเป็นพระมหากษัตริย์ ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ได้ครองเมืองโดยชอบธรรมและบำรุงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองถึงที่สุด ได้สร้างวัดและเจดีย์หลายองค์ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ค้นพบหลักศิลาที่พระ

อรหันต์ทั้ง ๓ และพระยาจันทบุรีได้หมายไว้ ทรงทราบจำนวนแจ้งชัดแล้วก็ทรงพระราชศรัทธา ได้เสด็จมาพร้อมเสนาพฤตมาตย์ และพระราชบุโรหิตอาจารย์ผู้ฉลาด ได้สร้างพระเจดีย์ใหญ่ครอบครองลงที่เจดีย์เก่าเสริมทัพด้วยอิฐเผาทำรูปเจดีย์ให้สูงขึ้น มีฐาน ๔ เหลี่ยม ๕ ชั้น เป็นรูปพระปรางค์สี่เหลี่ยมต่อกันเป็นรูปบัวปากระฆัง ชั้น ๖ เป็นรูประฆังคว่ำ ในเวลาต่อมาพระธาตุดังพรรณได้ทรุดเอียง ชั้น ๓ เอียงไปประมาณ ๔๐ องศา

ในวันเสาร์ที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ เวลา ๐๔.๓๐ น. ด้วยแรงธรรมชาตินิยม ทำให้พระธาตุดังพรรณพังลงเหลือแต่กองอิฐ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้รับงบประมาณจากกรมศิลปากรเป็นเงิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อทำการบูรณะเจดีย์พระธาตุดังพรรณ โดยทำเฉพาะโครงสร้างทั้งหมดตามแบบของกรมศิลปากร และปี ๒๕๒๐ได้รับงบประมาณเพิ่มเติมอีกเป็นเงิน ๙๙๕,๐๐๐ บาท เพื่อก่ออิฐผนังองค์เจดีย์ ทำซุ้มคูหาทิศ สร้างกำแพงแก้ว ก่อสร้างลานรอบองค์พระเจดีย์แล้วเสร็จภายในวันที่ ๒๑ เมษายน ๑๕๒๑ สิ้นเงินค่าก่อสร้างทั้งสิ้น ๑,๔๙๕,๐๐๐ บาท รูปร่างทรวดทรงของแบบขยเท่าขยายเท่าของจริง คือฐานกว้างยาวประมาณด้านละ ๑๗.๒๐ เมตร สูงประมาณ ๓๑.๗๕ เมตร ส่วนกำแพงแก้วนั้นยาวประมาณ ๑๐๐ เมตรเศษ ทุกส่วนจะมีลักษณะมั่นคง แข็งแรงประณีตสวยงามมาก สมกับความตั้งใจของประชาชนที่มีความเคารพนับถืออยู่เป็นอันมาก ทั้งยังเป็นการเสริมสร้างและอนุรักษ์ปูชนียสถาน ให้เป็นที่ประจักษ์แก่อนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป

๔. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาด้านความเชื่อชาวอีสาน

กล่าวถึงความเชื่อ ถือได้ว่าเป็นสิ่งแรกที่ถือเป็นแนวทางที่ปฏิบัติและถ่ายทอดกันมาช้านาน เพื่อความเป็นสิริมงคลที่ถือเอาตามพุทธศาสนา ทุกๆคนที่เกิดมาในโลกนี้ล้วนได้รับการอบรมสั่งสอนและสืบทอดวัฒนธรรมขนบประเพณีต่างๆ ตามพื้นฐานการปฏิบัติของบรรพบุรุษจะละเว้นไม่ได้ เพราะทุกคนเชื่อว่าหากปฏิบัติตามที่บรรพบุรุษได้วางแนวทางไว้จะก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองมีความ

เป็นอยู่ที่ดี มีอาชีพการงานที่มั่นคง ดังนั้นในสภาพความเป็นอยู่ของคนๆหนึ่ง จะต้องมีพิธีหรือจารีตประเพณีที่ต้องปฏิบัติตาม โดยมีเครื่องประเพณีกรรมตามความคิดที่แตกต่างกันไป ตามสภาพของภูมิศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้เกิดผลทางจิตใจ และความเป็นสิริมงคลทั้งในด้านส่วนตัว ครอบครัว และชุมชน และยึดเป็นหลักสืบทอดกันตลอดไป

สมใจ ศรีนวล ได้เขียนบทความเรื่อง วัฒนธรรมความเชื่อ ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมร่วม เป็นเรื่องจิตใจของปัจเจกที่ยอมรับสิ่งหนึ่งว่ามีพลังอำนาจ ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชน ให้ปฏิบัติตาม อ่อนน้อม สืบทอดกันมาเป็นบรรทัดฐานของสังคมยุคแล้วยุคเล่า ซบซ้อนและเห็นดีเห็นงามไปด้วยกัน ประสานคนประสานใจไปด้วยกัน จึงกลายเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ความเชื่อแม้จะเป็นนามธรรมที่แต่ละคนเชื่อถือ ถึงกระนั้น เมื่อมีกาลเวลาผ่านไป ได้กลายเป็นมรดกทางสังคมยากที่ใครคนใดจะปฏิเสธอำนาจความเชื่อได้ หากเขายังเป็นสมาชิกของสังคมนั้นๆ^{๒๕}

พิศเพลิน พรหมเกษ ได้เขียนบทความเรื่อง การเกิดมุมมองความเชื่อประเพณีและพิธีกรรม ความกล้าและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ ซึ่งความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาในสังคมมนุษย์สมัยโบราณ อย่างไรก็ตามแม้ปัจจุบันนี้ วิทยาศาสตร์จะเจริญก้าวหน้าไปมาก แต่มนุษย์ก็ยังมีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ เช่นมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่อง ผี พราหมณ์และพุทธ เหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นหากไม่รู้เหตุก็มักยึดถือธรรมชาติอันมี พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว น้ำ ลม ไฟ เมื่อมีศาสนาเกิดขึ้นก็ยึดถือเทพเจ้า ภูต ผี ปีศาจ ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยให้ตนพ้นทุกข์ จากความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มีก่อนสมัยพุทธกาล ต่างมีความเชื่อในเรื่องผีและวิญญาณ อิทธิพลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น จะเป็นผู้กำหนดคุณและโทษ ต่อมาเมื่อมีการแพร่กระจายและยอมรับนับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธ จึงทำให้เกิดความเชื่อแบบผสมผสานของทั้งสามประการเข้าด้วยกัน^{๒๖}

^{๒๕} สมใจ ศรีนวล, วัฒนธรรมด้านความเชื่อ, วารสารสำนักหอสมุด, มหาวิทยาลัยทักษิณ, ปีที่ ๒(ธ.ค. ๒๕๔๖) หน้า ๖๗-๗๕

^{๒๖} พิศเพลิน พรหมเกษ, การเกิด: มุมมองของความเชื่อและพิธีกรรม, วารสารศิลปะและวัฒนธรรม ก.กลุ่มแม่น้ำโขง, มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ ปี ๒๕๕๒ : หน้า ๕๐-๖๐

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536 : หน้า 25-27) กล่าวถึงการถ่ายทอดว่า การที่มนุษย์สามารถดำรงเผ่าพันธุ์ได้ ก็เพราะมีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นอารยธรรมที่สืบเนื่องมาช้านานให้แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม ซึ่งความรู้ประสบการณ์วัฒนธรรมของกลุ่มและรูปแบบในการถ่ายทอดนั้นจะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับชีวิตของผู้เรียนอย่างใกล้ชิด เพื่อวิถีทางการดำเนินชีวิตของชุมชนอย่างเป็นปกติ^{๒๗} ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2535, หน้า 62) กล่าวถึงการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับอาชีพในชุมชนที่มีการสืบทอดต่อกันมากกว่า มีสาเหตุมาจากทรัพยากรและสภาพการดำรงชีวิตในท้องถิ่นแรงจูงใจสำคัญในการเลือกเรียน ขณะเดียวกันความสำเร็จของบรรพบุรุษที่ผ่านมาที่เป็นแรงสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดความรู้สืบทอดครอบครัว หรือปัจจัยและข้อจำกัดด้านการคมนาคมติดต่อกันเป็นอีกสาเหตุหนึ่ง โดยองค์กรสำคัญที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาถ่ายทอด คือ ครอบครัว เพื่อนบ้าน ผู้รู้ และวัตรระบบการถ่ายทอดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมนั้นๆ^{๒๘}

ธวัช ปุณโณทก (2528, หน้า 350) ให้ความหมายไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึงการยอมรับอันเกิดอยู่ใต้จิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นหรือสังคมนมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมนมนุษย์นั้นๆ แม้ว่า พลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ไม่สามารถที่พิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านั้น ตัวอย่างของความเชื่อ เช่น คนล้านนามีความเชื่อเรื่องเสนียดจัญไร เป็นผลร้ายเกิดกับตัวเอง หรือที่เรียกเป็นภาษาพื้นบ้านว่า ซีด ในภาษาล้านนา เช่น บดต้อจานฮานเฮือน แปดคำบดสีข้าว เก้าคำ บดเผาผี เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ป็นข้อห้าม ถ้าใครปฏิบัติก็มักเกิดเสนียดจัญไรเป็นภัยตัวจะต้องปัดรังควาน ทำพิธีสวดถอนสิ่งชั่วร้ายหรือสะเดาะเคราะห์ จึงหายเสนียดจัญไร^{๒๙}

^{๒๗} นิธิ เอียวศรีวงศ์, การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖

^{๒๘} ชูเกียรติ ลีสุวรรณ, ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในชนบท, เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕

^{๒๙} ธวัช ปุณโณทก, วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, กรุงเทพฯ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘

สมิทธ์ สระอุบล (2533: 53-59) ได้ให้ความหมายว่า ความเชื่อ คือการยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริงหรือเป็นสิ่งที่เราไว้วางใจ ความจริงหรือความไว้วางใจที่เป็นรูปของความเชื่อนั้นไม่จำเป็นว่าต้องเป็นความจริงที่ตรงตามหลักเหตุผลหรือหลักวิทยาศาสตร์ใดๆ คนที่เชื่อในฤกษ์ยามก็มักถือว่าวันเวลาการโคจรของดาวก่อให้เกิดผลต่อตัวมนุษย์ คนที่เชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังก็มักมีความคิดว่าเครื่องรางของขลังให้คุณให้โทษแก่ตนได้จริง ตัวอย่างความเชื่อได้แก่ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ โชคลาง ของขลัง ผีสง นางไม้ ความเชื่ออำนาจลึกลับ ปาฏิหาริย์ เป็นต้น ซึ่งประโยชน์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของความเชื่อที่มนุษย์คุ้นเคยอยู่เสมอคือกรณีที่เชื่อว่าการทำพิธีไหว้ครู นอกจากเป็นการบูชาพระคุณบูรพาจารย์แล้ว ยังเชื่อว่าจะทำให้ผู้เรียนหนังสือมีสติปัญญาเฉียบแหลมรู้ได้ไว และมีปัญญาความรู้มาก อุปกรณ์ที่นำมาไหว้ครูจึงมีดอกเข็ม หญ้าแพรก และดอกมะเขือ เป็นสัญลักษณ์เพื่อบูชาครูในพิธีไหว้ครู^{๓๐}

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2533: หน้า 11) ได้ให้ความหมายของความเชื่อว่า ความเชื่อ หมายถึงความรู้สึกนึกคิดของตนในแต่ละสังคมที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว มีผลทำให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ ตามมา ความเชื่อเป็นเรื่องของศรัทธา ความเลื่อมใสเห็นดีเห็นงามตามที่ตนได้สัมผัสด้วย หู ตา จมูก ลิ้น การ และ ใจ ย้ำให้เกิดความรู้สึกนึกคิดที่แนบแน่นอยู่ในใจเสมอ^{๓๑}

แปลก สนธิรักษ์^{๓๒} ได้กล่าวไว้ในหนังสือพิธีกรรมและประเพณี ว่า พิธีเบิกบายศรี – โห่บายศรี เบิกบายศรี คือพิธีเจิมและห่มบายศรีด้วยผ้าสีต่างๆ ที่สวยงาม ก่อนการเวียนเทียน มีแว่นเวียนเทียน เป็นเครื่องประกอบรอบบายศรี บายศรี เป็นคำเขมรปนสันสกฤต หมายถึงข้าวขวัญ จัดไว้ในกระทงใบตอง ภายหลังหมายถึงกระทงใส่เครื่องสังเวศ การจัดบายศรีเป็นอย่างไรพราหมณ์ที่รับเข้ามาในพิธีพุทธแล้วรวมกับพิธีที่เป็นระบบความเชื่อท้องถิ่น เริ่มพิธีโดยจุดเทียนที่แว่น แล้วส่งให้ผู้เข้าร่วม

^{๓๐} สมิทธ์ สระอุบล, *มานุษยวิทยาเบื้องต้น*, กรุงเทพฯ, : โอ เอส พริ้นติ้ง, ๒๕๓๓

^{๓๑} กรมการศึกษานอกโรงเรียน *เครือข่ายการเรียนและภูมิปัญญาท้องถิ่น*, กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๔๒

^{๓๒} แปลก สนธิรักษ์, *พิธีกรรมและประเพณี*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.)

พิธีที่นั่งล้อมวงอยู่และส่งต่อ ๆ กันไปให้แฉ่งเวียนเทียนรอบเป็นทักษิณาวรรตจนครบ ๓-๕-๗ หรือ ๙ รอบ โห่บายศรี เป็นการนำบายศรีชนิดต่าง ๆ ขึ้นสู่ศาลเพียงตา ก่อนการทำพิธีบวงสรวง

สุเมธ เมธาวิทยกุล^{๓๓} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ เรื่อง สังกัปกรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีบายศรีสู่ขวัญ มาพร้อมกับพราหมณ์ทมิฬชาวอินเดียที่อพยพมาสู่สุวรรณภูมิ หนังสือเก่าที่พบซึ่งออกในสมัยพระเจ้าอู่ทองกล่าวไว้ว่า บาย เป็นภาษาเขมรแปลว่าข้าว ข้าวอันเป็นสิริมงคล ข้าวขวัญ กล่าวคือข้าวที่หุงปรุงรสโอชาอย่างดีเหมาะสมที่จะเป็นเครื่องสังเวยให้เทวดาโปรด พิธีใดเป็นพิธีเทวดาโดยตรง หรือต้องการที่จะอัญเชิญเทวดามาเป็นประธาน ต้องการของสังเวยที่ดีและมีสีสะดุดตา ชาวทมิฬจึงมีเคล็ดลับความเชื่อในข้าวที่ย้อมสีตามสีประจำองค์เทวดา รวมถึงใช้สีล่อเทวดาฝ่ายร้ายให้ไปรวมต่างหากไม่ให้มาทำอับมงคลให้โทษแก่มณฑลพิธีและบุคคล ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยกับทมิฬได้มีความเป็นมาอย่างเดียวกันเนื่องจากได้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีบวงสรวงเทวดา มีขนมต้มข้าว มะพร้าวอ่อน กล้วย ข้าวย้อมสี เช่นข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวแดง ก็นำมาใช้ในพิธีไทยอย่างชัดเจน

อมรรัตน์ เทพกำปนาท^{๓๔} ได้กล่าวไว้ใน หนังสือ พิธีกรรมท้องถิ่น เรื่อง ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบายศรี เชื่อว่าคนไทยส่วนใหญ่จะรู้จักและคุ้นเคย เพราะพบเห็นบ่อยในพิธีกรรมต่างๆในแถบทุกภาคของไทย เช่น การทำขวัญคน การทำขวัญข้าว การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การไหว้ครูนาฏศิลป์ดนตรี และพิธีสมโภชพระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนต้องใช้บายศรีเป็นเครื่องประกอบทั้งสิ้น อย่างไรก็ดี แม้จะพบเห็นได้บ่อย แต่เรื่องราวเกี่ยวกับบายศรี คงจะมีคนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ทราบ

^{๓๓} สุเมธ เมธาวิทยกุล , สังกัปกรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีบายศรีสู่ขวัญ, (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^{๓๔} อมรรัตน์ เทพกำปนาท, พิธีกรรมท้องถิ่น เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมบายศรี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ ๒๕๓๒) หน้า ๑๐

นิตินันท์ พันทวี^{๓๕} ได้กล่าวถึง พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสานว่า คุณค่าในองค์ประกอบของ พิธีกรรม อันได้แก่ ผู้นำพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรม บทสวดขวัญ วัสดุสิ่งของหรือเครื่องสังเวท เวลาและ สถานที่ในฐานะเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายแห่งความดีงาม คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อบุคคล ได้แก่ สมบัติ ความสบายใจ ความกตัญญูทวดเทวี ความอ่อนน้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะ และความมีน้ำใจงาม คุณค่าของพิธีกรรมที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ประกอบด้วย คุณค่าในฐานะเป็นกระจุกเงาสะท้อน วัฒนธรรมทางภาษาไทยและให้ความบันเทิงแก่ชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ควบคุมรักษาแบบแผนทางสังคมของชุมชน คุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม และคุณค่าในการสร้างความ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน

พัชรินทร์ คงคาสุริฉาย^{๓๖} ได้กล่าวถึง การวิเคราะห์บททำขวัญของชาวไทโซ่ง ว่า“ขวัญ” เป็นสิ่งที่ไม่มิตัวตนซึ่งแฝงอยู่ในร่างกายของคนทุกคน เมื่อขวัญอยู่กับตัวคนนั้นก็จะเป็นปกติสมบูรณ์ แต่ถ้าหากขวัญออกจากตัวก็จะเป็นปกติ จึงจำเป็นต้องมีพิธีทำขวัญเพื่อให้ขวัญอยู่กับตัว เมื่อตัวเจ้าของตายขวัญตายไปคนไทยบางกลุ่มจะไม่กล่าวถึงขวัญอีก แต่บางกลุ่มก็เชื่อว่าขวัญยังคงมีอยู่ได้แม้ร่างกายเจ้าของขวัญจะตายไปแล้วก็ตาม

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์^{๓๗} ได้กล่าวถึง วิวัฒนาการพิธีกรรมทำขวัญของคนไทว่า ใน ความหมายโบราณ “ขวัญ” เป็นสิ่งที่ยังคงมีอยู่ได้แม้ร่างกายเจ้าของขวัญจะตายแล้วก็ตามความหมาย นี้ยังคงใช้กันอยู่ในภาษาไทยถิ่นในประเทศอินเดีย จีน และพม่า สำหรับคนไทยนั้น“ขวัญ” เป็นเรื่อง ของคนที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น เมื่อร่างกายของเจ้าของขวัญตายและไม่กล่าวถึงขวัญของผู้ตายอีก แต่ไปใช้

^{๓๕} นิตินันท์ พันทวี, การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน : วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๔๔, หน้า ๕๖

^{๓๖} พัชรินทร์ คงคาสุริฉาย, “วิเคราะห์บททำขวัญของชาวไทโซ่ง” , วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๔๖, หน้า ๓

^{๓๗} วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์, “วิวัฒนาการพิธีทำขวัญของคนไทย” , วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๕, หน้า ๑๔-๑๕

คำว่า “วิญญาณ” จากบททบทวนเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับบายศรีสู่ขวัญสะท้อนให้เห็นถึง คติความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ส่วนมากพิธีกรรมการบายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีกรรมผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

ชัยณรงค์ พุกษากร (2540) ศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมในชุมชนชนบทภาคเหนือ แลการวิจัยสรุปได้ว่าเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมในชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างครูกับลูกศิษย์ ความสัมพันธ์ ทางความเป็นเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางการแลกเปลี่ยนความรู้กัน และความสัมพันธ์ทางการซื้อขายสินค้ากัน การช่วยเหลือระหว่างกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ มีการพบปะพูดคุยกันเสมอ ไม่มีขั้นตอนตายตัวนอกจากช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่มแล้วยังมีการช่วยเหลือ จากภายนอกชุมชนโดยเฉพาะหน่วยงานจากราชการ^{๓๘}

รณลักษณะ อินตะ (2552: หน้า 46-47) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเครื่องสักการะล้านนา ประเภทหมากสุม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นเทียน และต้นผึ้ง พอสรุปได้ว่า ยังไม่สามารถสรุปได้ชัดเจนว่า เครื่องสักการะล้านนา ประเภทหมากสุม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นเทียน และต้นผึ้ง เกิดขึ้นเมื่อใด เข้ามาสู่ล้านนาได้อย่างไร ใครเป็นบุคคลแรกที่เริ่มต้นประดิษฐ์ขึ้นใช้ แต่สันนิษฐานว่า ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมบางส่วนมาจากชาวสุโขทัย เมื่อครั้งติดต่อสื่อสารกันในสมัยก่อน เพื่อนำเอาเครื่องสักการะมาใช้ประกอบในพิธีกรรมการถวายเครื่องสักการะเพื่อเป็นพุทธบูชาตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

โชติ ศรีสุวรรณ(2551) ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ที่ก่อเกิดและดำเนินมา บ่งบอกถึงวิถีชีวิตและอารยธรรมของมวลมนุษย ซึ่งเป็นสิ่งมหัศจรรย์อย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็ถึงความเจริญรุ่งเรืองของคนรุ่นแล้วรุ่นเล่าที่ส่งผ่านความเจริญมาจนถึงปัจจุบัน หลากหลายเรื่องราวในประวัติศาสตร์ได้รับ

^{๓๘} ชัยณรงค์ พุกษากร, เครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมในชุมชนชนบทภาคเหนือ, เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การเปิดเผยจนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป แต่บางเรื่องราวกลับหลุนหายไประหว่างประวัติศาสตร์ แต่เชื่อว่าไม่มีใครให้ความสนใจเพื่อสืบเสาะหาความเป็นจริง จากการค้นหาด้วยความพากเพียรพยายามนั้น ทำให้ภาพประวัติศาสตร์ประเพณีต่างๆ กลับมาโลดแล่นให้มนุษย์ได้รับรู้^{๓๙}

ประเพณีเป็นแบบอย่างความประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ ฯลฯ ประเพณีล้วนได้อิทธิพล มาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยได้ให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลมา

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ(2540: หน้า 121) ให้ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยนั้นสามารถศึกษาได้หลายแนวทาง เช่น วิถีชีวิตหรือพฤติกรรมของกลุ่มคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมโดยตรงหรือศึกษาจากศิลปะของกลุ่มชนชั้นโดยเฉพาะศิลปะพื้นบ้านซึ่งเป็นผลทางวัฒนธรรมที่กลุ่มชนต่างๆ สร้างสรรค์ขึ้น มีทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ งานหัตถกรรม งานหัตถกรรมพื้นบ้าน และงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งเหล่านี้เป็นสื่อที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนแต่ละท้องถิ่นแต่ละกลุ่มชนได้ส่วนหนึ่ง นอกจากงานหัตถกรรม ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งปรากฏเป็นรูปธรรมอย่างงานหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมก็ตาม แต่งานศิลปะเหล่านี้ก็แฝงไว้ด้วยจิตวิญญาณของกลุ่มชนเหมือนกัน ศิลปะพื้นบ้านมีรูปแบบและวิธีการที่แตกต่างกันไปตามชนบประเพณี ความเชื่อและวิถีชีวิตของแต่ละท้องถิ่นแต่ละชุมชน งานหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมซึ่งเป็นวัตถุวัฒนธรรมนั้น บ่งบอกวัฒนธรรมพื้นบ้านของแต่ละกลุ่มชนในแต่ละถิ่นได้เป็นอย่างดี^{๔๐} วรรณนา นาวิกรม (2541: หน้า 189-190) ได้แสดงแนวคิดที่สอดคล้องกันว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นแบบแผนทางสังคมที่คนในชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น เป็นแบบแผนบางอย่างที่ถือปฏิบัติกันเพียงในชุมชนหรือท้องถิ่นใดท้องถิ่น

^{๓๙} โชติ ศรีสุวรรณ, ประเพณีสิบสองเดือน, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๕๑

^{๔๐} วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน, กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ แกรมมี, ๒๕๔๑

ท้องถิ่นหนึ่ง เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อต่างๆ คติการสร้างบ้านเรือน ข้าวของเครื่อง
การละเล่น เป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละบุคคล ถือเป็นวัฒนธรรมขนาดย่อยลงไปอีกระดับหนึ่ง^{๔๑}

ทวี ผลสมภพ (๒๕๓๕:๓๗-๓๙) กล่าวถึงเหตุที่มนุษย์เกิดความเชื่อว่
เนื่องมาจากมนุษย์เกิดความกลัวแต่ภัยธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถป้องกันได้ ซึ่งได้สร้างความเชื่อ
สืบเนื่องมา ๒ ประการ คือ ความเชื่อเรื่องวิญญาณไม่ตาย ตลอดจนเกิดความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิด
ของวิญญาณและอีกประการหนึ่งคือ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พระเจ้าผู้มีอำนาจสร้างศาสนา เป็นผู้
มีอำนาจสร้างสรรค์สิ่งต่างๆในโลก

พระยาอนูมานราชชน (๒๕๐๖ :๑๙๕) แสดงทัศนะถึงความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทยว่า
ชนชาติไทยดั้งเดิมมีความเชื่อถือสิ่งที่ตามปกติ มองไม่เห็นตัว แต่ถือหรือเข้าใจว่ามีฤทธิ์หรือมีอำนาจ
อยู่เหนือตน อาจบันดาลให้ดีหรือร้าย หรือให้คุณให้โทษได้ ความเชื่อถืออย่างนี้เรียกว่า “คติถือผีสง
เทวดา” อันเป็นคติทางศาสนาแต่ดั้งเดิมของมนุษย์ ก่อนที่จะวิวัฒนาการมาเป็นคติศาสนาอัน
ประณีตขึ้นเหมือนในปัจจุบัน นันทนา ชุนภักดี (๒๕๓๐:๒๔๖) กล่าวถึงความเชื่อของคนไทยในอดีต
โดยมีสาระสำคัญว่า ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นคล้ายตามและพร้อมที่จะ
ปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจ เห็น
คล้ายตามและปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่า ความเชื่อนั้นๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม
และชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ เพราะความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้น
เมื่อมีความกลัวแล้ว จึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่าง อาจหมด
ความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ และไม่มี ความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทาง
ประวัติศาสตร์ เพื่อให้อนุชนได้ศึกษาเหตุผลและสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่างๆ

^{๔๑} วรรณนา นาวิกมูล, วัฒนธรรมพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นในไทยศึกษา, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๑.

ระดับและประเภทของความเชื่อ

เสถียร พันธรังสี (๒๕๐๖ : ๓๓-๕๐) ได้จัดระดับความเชื่อไว้ ๕ ระดับดังนี้

๑. ความเชื่อในธรรมชาติ (Animatism)
๒. ความเชื่อในผีบางเทวดา (Animism)
๓. การบูชาบรรพบุรุษ
๔. การนับถือเทพเจ้า มี ๒ ประเภท คือ
 - ๔.๑ การนับถือเทพเจ้าหลายองค์ (Polytheism)
 - ๔.๒ การนับถือเทพเจ้าองค์เดียว (Monotheism)

การนับถือที่มีเหตุผล

บุปผา บุญทิพย์ (๒๕๔๓: ๑๕๙-๑๖๘) กล่าวถึงประเภทของความเชื่อว่า อาจแบ่งได้เป็น ๒ พวกใหญ่ๆ คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล กับความเชื่อที่ไร้เหตุผล แต่ถ้าแบ่งโดยละเอียดเป็นหมวดๆไว้ ๑๕ ประเภท ดังนี้

๑. ความเชื่อที่เกี่ยวกับการเกิด การตาย
๒. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง
๓. ความเชื่อเกี่ยวกับความฝันและการทำนายฝัน
๔. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม
๕. ความเชื่อเกี่ยวกับเวทย์มนต์คาถา เครื่องราง ของขลัง เสน่ห์และไสยศาสตร์
๖. ความเชื่อเกี่ยวกับการดูลักษณะดีชั่ว ของคนและสัตว์
๗. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
๘. ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ด และการแก้เคล็ดต่างๆ

นฤมล เรื่องรังสี (นฤมล เรื่องรังสี : 2542 หน้า 3475-3476) ได้กล่าวถึงการบายศรี หรือ บายศรีของชาวล้านนาว่า คำว่าบายศรี หรือ บายศรี มาจากคำว่า บาย เป็นภาษาเขมรแปลว่า “ข้าว” ส่วนคำว่า สรี เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า “สรี” ซึ่งแปลว่า สิริมงคล คำว่า “บายศรี” หรือ “บายศรี” คือ ภาชนะสำหรับใส่อาหารหรือสำหรับกับข้าวนั่นเอง^{๔๒}

สิริกกร ไชยมา (2544, หน้า 150) ได้ให้ความหมายของหมากเบ็งไว้ว่า หมากเบ็งใช้เป็นตัวเครื่องสักการะประดับด้วยหมากดิบ จำนวน 24 ผล เรียงกันเป็นพุ่มสวยงาม สื่อความหมายว่าให้ ผู้รับได้ใช้เสี้ยวหมากตลอดปี ในวิถีชีวิตชาวล้านนานิยมใช้ในพิธีอุปสมบทและบรรพชา^{๔๓}

ขณะทีมนิ พะยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ (2538, หน้า 125) ได้ให้ความหมายของ หมากเบ็งว่าเป็นตัวเครื่องสักการะที่ทำจากไม้ไผ่มาทำเป็นโครงร่าง ประดับด้วยหมากที่ใช้เคี้ยว จำนวน 24 ผล เรียงกันเป็นสัดส่วนสวยงาม เรียกว่า “หมากเบ็ง” ที่ใช้หมากจำนวน 24 ผล เพราะถือเอาปัจจัย 24 ข้อ ในอภิธรรมมัตถสังคหะมาเป็นเครื่องหมายว่าเพราะเหตุปัจจัยทั้ง 24 นี้ จึงทำให้ มนุษย์และสัตว์มีความเป็นไปต่างๆ นานา^{๔๔}

กรวรรณ ชิวสันต์ และธิดาจิรา จิมาจันทร์ (2546 : หน้า 64) กล่าวว่า หมากเบ็งใช้ตั้ง ปอทำเป็นขาและแกน ส่วนโครงนอกทำด้วยไม้ไผ่ใหม่มีลักษณะเป็นพุ่ม เมื่อเสร็จแล้วนำลูกหมากสดมา

^{๔๒} นฤมล เรื่องรังสี, เรียกขวัญ, สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, กรุงเทพฯ, มูลนิธิสารานุกรม วัฒนธรรมไทย, ไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒

^{๔๓} สิริกกร ไชยมา, ภูมิปัญญาแพร์, แพร์ไทยอุตสาหกรรมพิมพ์, ๒๕๔๔

^{๔๔} มณี พยอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, เชียงใหม่, ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๘

เสียไว้จำนวน 24 ผล ตามที่ปรากฏในมหาปฏิกฐาน 24 เรียกว่าปัจจัย 4 มีพลูและปูนแดงเป็นส่วนประกอบเช่นกัน จนทำเป็นพลูจีบติดไว้ตามโครงหรือจะพับแล้ววางไว้ตรงฐานของหมากเบ็งก็ พระครูอดุลย์สีลิกิตต์ (2551:หน้า 28) กล่าวว่า เครื่องสักการะหมากเบ็งว่าด้วยเรื่องของจำนวนหมากดิบ 24 ผล เพราะถือเอาปัจจัยทั้ง 24 ข้อนี้ จึงทำให้มนุษย์และสัตว์มีความเป็นไปต่าง ๆ นานา ปัจจัยทั้ง 24 ข้อ มีเนื้อหาในคัมภีร์มหาปฏิกฐานที่ใช้ในงานสวดพระอภิธรรมตามงานศพ^{๔๕}

ชัยณรงค์ พุกษากร (2540) ศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมในชุมชนชนบทภาคเหนือ แลการวิจัยสรุปได้ว่าเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมในชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างครูกับลูกศิษย์ ความสัมพันธ์ ทางความเป็นเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางการแลกเปลี่ยนความรู้กัน และความสัมพันธ์ทางการซื้อขายสินค้ากัน การช่วยเหลือระหว่างกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ มีการพบปะพูดคุยกันเสมอ ไม่มีขึ้นตอนตายตัวนอกจากช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่มแล้วยังมีการช่วยเหลือ จากภายนอกชุมชนโดยเฉพาะหน่วยงานจากราชการ^{๔๖}

รณลักษณะ อินต๊ะ (2552: หน้า 46-47) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเครื่องสักการะล้านนา ประเภทหมากสุ่ม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นเทียน และต้นผึ้ง พอสรุปได้ว่า ยังไม่สามารถสรุปได้ชัดเจนว่า เครื่องสักการะล้านนา ประเภทหมากสุ่ม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นเทียน และต้นผึ้ง เกิดขึ้นเมื่อใด เข้ามาสู่ล้านนาได้อย่างไร ใครเป็นบุคคลแรกที่เริ่มต้นประดิษฐ์ขึ้นใช้ แต่สันนิษฐานว่า ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมบางส่วนมาจากชาวสุโขทัย

^{๔๕} กรวรรณ ชิวสันต์ และธิดินัดดา จินาจันทร์, ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา – ล้านช้าง การ

เปรียบเทียบประเพณี ๑๒ เดือน, เชียงใหม่, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖

^{๔๖} พระครูอดุลย์สีลิกิตต์ : สารล้านนาคดี ภาคประเพณีวัฒนธรรมปีใหม่เมือง, พิมพ์ครั้งที่ 1, เชียงใหม่, ปี เอส ดี การพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๑

^{๔๗} ชัยณรงค์ พุกษากร, เครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมในชุมชนชนบทภาคเหนือ, เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เมื่อครั้งติดต่อสื่อสารกันในสมัยก่อน เพื่อนำเอาเครื่องสักการะมาใช้ประกอบในพิธีกรรมการถวายเครื่องสักการะเพื่อเป็นพุทธบูชาตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา^{๔๘}

ประเพณีเป็นแบบอย่างความประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ ฯลฯ ประเพณีล้วนได้อิทธิพล มาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยได้ให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลมา

ดังนั้น ชันหมากเบ็งชาวอีสานจึงเป็นเครื่องสักการะที่ทำจากใบตองกล้วยมีความประณีตละเอียดอ่อนผลผลิตที่ออกมาจึงมีคุณค่าและเป็นลักษณะที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษหรือเป็นสิ่งที่คนใช้บูชาในวันสำคัญในทางศาสนาเช่นในวันพระเพื่อนำไปบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางพระพุทธศาสนาบูชาสิ่งที่เป็นนามธรรมที่มีผลในด้านจิตใจหรือบูชาบุคคลที่เคารพนับถือ เป็นต้น

^{๔๘} รณลักษณ์ อินต๊ะ, รูปแบบในการถ่ายทอดความรู้ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะ : หมารกุ่ม

หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นเทียน และต้นผึ้ง, เชียงใหม่, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒

บทที่ ๓

แนวคิดและขบวนการในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง

แนวคิดเกี่ยวกับชั้นหมากเบ็ง

กาเคารพบูชาในศาสนาพุทธก็มีกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไปดังที่ได้กล่าวแล้ว แต่สิ่งหนึ่งได้ยึดถือปฏิบัติสืบกันมาจนชั่วลูกชั่วหลาน คือ การทำพานบายศรี ซึ่งมีสิ่งหนึ่งที่ประกอบอยู่ด้วยคือหมากเบ็งหรือชั้นหมากเบ็ง ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องสูง ซึ่งมีเพียงแต่จำเป็นในการนำไปถวายพระหรือใช้ในกิจกรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นเครื่องที่ใช้สักการะผู้มีพระคุณผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเช่นบิดามารดาและผู้ปกครองแผ่นดิน หรือพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

หมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็ง จึงเป็นสิ่งสำคัญของประเพณีไทยโดยเฉพาะในภาคอีสาน ชั้นหมากเบ็งจึงเป็นผลงานของมนุษย์โดยตรง เป็นงานประดิษฐ์ที่ทำด้วยมือ มีความประณีตละเอียดอ่อน ผลผลิตที่ออกมาล้วนมีคุณค่าโดยเป็นลักษณะที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษหรือเป็นงานประดิษฐ์ของแต่ละท้องถิ่น โดยส่วนมากจะเป็นการสืบทอดมาจากผู้ใหญ่ในครอบครัวสู่ลูกหลานหลายอย่างที่ทำขึ้นเพื่องานประเพณีทางศาสนา ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

การวิจัยเรื่อง ความเชื่อชั้นหมากเบ็งในวัฒนธรรมอีสาน กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ข้อมูลและแหล่งข้อมูล
๒. เครื่องมือในการวิจัย
๓. การสร้างเครื่องมือ
๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล
๕. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ผู้วิจัยได้กำหนดให้ข้อมูลและแหล่งข้อมูล เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑. **ข้อมูลปฐมภูมิ** เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง ที่ถือเป็นเครื่องสักการะ ซึ่งข้อมูลจะ ได้แก่ ประวัติความเป็นมา รูปแบบของชั้นหมากเบ็ง กระบวนการถ่ายทอด ซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มเป้าหมายดังนี้

๑.๑ ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ จำนวน ๓ คน ได้แก่ คุณยงยุทธ พิมพา ผู้อำนวยการ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอาจรรย์อดิยัง ราชตั้งใจ นักวิชาการชำนาญการพิเศษ สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย คุณสวรรค์ บุญจันทร์ ผู้ทรงคุณวุฒิ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และ คุณ วิเชียร แสงไสย์ นักวิชาการ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และเป็นที่ยอมรับจากสังคม และเป็นวิทยากรในการให้ความรู้ในหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ใน จังหวัดหนองคาย

๑.๒ ผู้รับจ้างประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ได้แก่ ชุมชนวัด โโพธิ์ชัย, ชุมชนวัดธาตุ, ชุมชนวัดศรีชมชื่น, ชุมชนป่าพร้าว, ชุมชนป่าหลวง, ชุมชนวัดพระธาตุบังพวน ซึ่งชุมชนดังกล่าว ได้เป็นที่ยอมรับกันมากในเรื่องของงานฝีมือที่เกี่ยวข้องกับการสืบสานประเพณี ใน เทศกาลต่างๆ ผู้รับจ้างแต่ละท่านได้สะสมประสบการณ์มาไม่น้อยกว่า ๕-๑๐ ปี มีผลงานทางด้านงาน ประดิษฐ์มากมาย และยังคงรับจ้างมาจนถึงทุกวันนี้ โดยประกอบไปด้วย

- ๑) ผู้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ในเขตชุมชนวัดโพธิ์ชัย จำนวน ๑ คน
- ๒) ผู้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ในเขตชุมชนวัดธาตุจำนวน ๒ คน
- ๓) ผู้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ในเขตชุมชนวัดศรีชมชื่น จำนวน ๒ คน
- ๔) ผู้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ในเขตชุมชนวัดป่าพร้าว จำนวน ๒ คน
- ๕) ผู้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ในเขตชุมชนวัดป่าหลวง จำนวน ๓

๖) ผู้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ในเขตชุมชนวัดพระธาตุบังพวน จำนวน ๔ คน

๑.๓ ประชาชนผู้มีความสนใจในการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง และนำไปสักการะตามเทศกาลต่างๆ

๑.๔ เจ้าหน้าที่ บุคลากร หรือ อาจารย์สอนงานประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งในสถาบันการศึกษา

๒. ข้อมูลหัตถกรรม เป็นการศึกษาถึง ประวัติ ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการประดิษฐ์เครื่องสักการะจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยได้อาศัยข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เช่น ข่าวสารจากวารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ และการค้นคว้าโดยใช้ระบบ ไอที หรือ อินเทอร์เน็ตนั่นเอง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัย ได้เครื่องมือเพื่อรวบรวมข้อมูล ในการวิจัย ดังนี้

๑. แบบสังเกต เป็นการใช้อย่างไม่มีโครงสร้าง ใช้ในการสังเกตกระบวนการผลิตเครื่องสักการะหมากเบ็ง

๒. แบบสัมภาษณ์ เป็นการใช้อย่างมีโครงสร้าง จำนวน ๔ ฉบับ ได้แก่

ฉบับที่ ๑ สำหรับผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญ โดยมีคำถาม ดังนี้

๑. ข้อมูลเบื้องต้น(ชื่อ สกุล เพศ ระดับการศึกษา อาชีพ ตำแหน่ง ที่อยู่ปัจจุบัน)

๒. ประวัติความเป็นมาของเครื่องสักการะของชาวอีสาน หมากเบ็ง

๓. ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเครื่องสักการะอีสาน เช่นหมากเบ็ง

เป็นต้น

๔. ความสำคัญของเครื่องสักการะชาวอีสาน

๕. กระบวนการประดิษฐ์

๖. ความสำคัญและกระบวนการสืบสาน ปู่ผิงและการถ่ายทอดความรู้

๗. ข้อเสนอแนะแนวโน้มการฟื้นฟู อนุรักษ์

ฉบับที่ ๒ สำหรับผู้ประกอบการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง โดยใช้คำถาม
ดังต่อไปนี้

๑. ข้อมูลเบื้องต้น(ชื่อ สกุล,อายุ,ร้านค้า,ที่อยู่ และระยะเวลาที่ประกอบอาชีพการทำ
หมากเบ็ง)

๒. ประวัติและที่มาของการประดิษฐ์หมากเบ็ง

๓. การสืบทอดความรู้ในการประดิษฐ์หมากเบ็ง

๔. การเริ่มต้นอาชีพการประดิษฐ์หมากเบ็ง

๕. รูปแบบต่างๆ ของ เครื่องสักการะหมากเบ็ง

๖. กระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ซึ่งได้แก่ วัสดุและอุปกรณ์ รวมไปถึง
ขั้นตอนการประดิษฐ์หมากเบ็ง

๗. กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการประดิษฐ์หมากเบ็ง

ฉบับที่ ๓

สำหรับมุ่งเน้นเพื่อประชาชนทั่วไปที่สนใจในการร่วมสืบทอดศิลปะการประดิษฐ์ โดยใช้
คำถามดังต่อไปนี้

๑. ข้อมูลเบื้องต้นทั่วไป(ชื่อ สกุล อายุ ที่อยู่ปัจจุบัน ระยะเวลาที่สนใจในการประดิษฐ์
หมากเบ็ง และระยะเวลาที่เริ่มการประดิษฐ์)

๒. ความรู้เกี่ยวกับหมากเบ็ง

๓. สาเหตุที่ให้ความสนใจในกระบวนการประดิษฐ์หมากเบ็ง

๔. การเรียนรู้และสืบทอดการประดิษฐ์หมากเบ็ง

๕. ความรู้เกี่ยวกับหมากเบ็ง

๖. ประโยชน์และคุณค่าในการประดิษฐ์หมากเบ็ง

๗. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปะการประดิษฐ์หมากเบ็ง

ฉบับที่ ๔

สำหรับเจ้าหน้าที่ บุคลากร หรือ อาจารย์สอนงานประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งในสถาบันการศึกษา โดยใช้คำถามดังต่อไปนี้

๑. ข้อมูลเบื้องต้น (ชื่อ สกุล เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง หน่วยงาน/สถาบันการศึกษา)

๒. การได้รับการส่งเสริม และสนับสนุนในการประดิษฐ์หมากเบ็ง จากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

๓. แนวคิดที่มีต่อการอนุรักษ์ศิลปะการประดิษฐ์หมากเบ็ง

๓. กล้องถ่ายภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในรูปแบบของกิจกรรมของผู้ให้ข้อมูลในการประดิษฐ์หมากเบ็ง

๔. เครื่องบันทึกเสียง ใช้ในการบันทึกเสียงในขณะที่รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์

การสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการศึกษารูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์หมากเบ็ง ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

๑. แบบสังเกต มีขั้นตอน ดังนี้

๑.๑) กำหนดสิ่งที่ต้องการสังเกตตามวัตถุประสงค์และขอบเขตของงานวิจัย

๑.๒) วิเคราะห์สิ่งที่ต้องการสังเกต ได้แก่ การวางแผน วัสดุ อุปกรณ์ กระบวนการผลิต

๑.๓) จัดทำแบบสังเกต

๑.๔) นำแบบสังเกตไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๒. แบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนดังนี้

๒.๑) ศึกษาจากตำรา เอทฮสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

๒.๒) ลงพื้นที่เพื่อสำรวจพื้นที่ในการวิจัย

๒.๓) ศึกษาวิธีการในการสัมภาษณ์

๒.๔) ประมวลความรู้และเทคนิคในการใช้สัมภาษณ์

๒.๕) สร้างแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. การสำรวจพื้นที่ภาคสนามเบื้องต้น เพื่อเป็นการเปิดทาง

โดยจะเข้าไปเพื่อทำความรู้จัก และสร้างความคุ้นเคยและขออนุญาต พร้อมทั้งความร่วมมือในการทำวิจัย โดยการแนะนำตนเองว่ามาจากสถาบันใด และมีความสนใจในเรื่อง ศิลปะการประดิษฐ์หมากเบ็ง และทำการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย พร้อมทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

๒. รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นลงในแบบสังเกต โดยผู้วิจัยใช้แบบสังเกตโดยอาศัยความร่วมมือระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล

๓. ผู้วิจัยของหนังสือรับรองจากสถาบันเกี่ยวกับการขออนุเคราะห์เข้าเก็บข้อมูล

ภาคสนาม

๔.การสัมภาษณ์ ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ คือการเน้นการพูดคุยแบบธรรมชาติโดยไม่มีการนัดหมาย พร้อมทั้งจะทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ไม่รู้ศึกเกร็งหรือกังวลใจในการให้ข้อมูล และสำหรับการสัมภาษณ์แบบทางการ คือการนัดหมายล่วงหน้า เพื่อเป็นการให้ผู้ให้สัมภาษณ์ได้เตรียมตัวในเรื่องของวัสดุและอุปกรณ์เพื่อทำการสาธิต

การตรวจสอบข้อมูล มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๑.ประมวลรูปภาพทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวเพื่อทำการวิเคราะห์
- ๒.ตรวจสอบข้อมูลทั้งก่อนและหลังการเก็บข้อมูล
- ๓.ตรวจสอบความถูกต้องและความชัดเจนสมบูรณ์ของข้อมูล โดยดูที่วัตถุประสงค์ในการวิจัย หากมีข้อบกพร่อง ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม
- ๔.เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตและการสัมภาษณ์ รวมถึงการบันทึกที่ถูกต้องและสมบูรณ์แล้วนำมาใช้ประกอบในการวิเคราะห์ต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ จะใช้ข้อมูลทั้งจากการสังเกตและสัมภาษณ์ การบันทึกจากภาคสนามและรวมถึงการเก็บรวบรวมจากการค้นคว้า การจำแนกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งตรวจสอบความถูกต้อง นำเสนอและสรุปผลการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ความเชื่อเรื่องหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน กรณีศึกษา ในจังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยขอเสนอผลงานการวิจัยตามลำดับดังนี้

๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล
๒. ประวัติความเป็นมาของความเชื่อเรื่องหมากเบ็งในวัฒนธรรมอีสาน
๓. รูปแบบและกระบวนการประดิษฐ์หมากเบ็งรูปแบบต่างๆ
 - ๓.๑ เครื่องมือ วัตถุดิบที่ใช้ประดิษฐ์หมากเบ็ง
 - ๓.๒ กระบวนการประดิษฐ์หมากเบ็ง
๔. กระบวนการถ่ายทอดความรู้การประดิษฐ์หมากเบ็ง
๕. หน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการสนับสนุนและส่งเสริมการถ่ายทอดการประดิษฐ์หมากเบ็ง

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

อาจารย์ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ
อาจารย์วรายุส์ ถิ่นราชา
นายยงยุทธ พิมพา
นางสวรรค์ บุญจันทร์
นายวิเชียร แสงไสย์
นางสาวชนิญา สีนาราช
คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์
นางสาวสุนิษฐา สีนาราช
นางสมพร สีนาราช
นางคำอุ่น แก้วสมพร
นางสมจิตร โสภาเวช
นางคำผอง ณ หนองคาย
นางสุมาลี เล็งนา
นางฉลวย ปิตะนนท์
นางทองอินทร์ เนาว์เพชร
นางทองเลื่อน พาพิพัฑ
นางคม วงศ์จำนง
นางทองวัน นายกชน

ประวัติความเป็นมาเรื่องขันหมากเบ็งในวัฒนธรรมอีสาน กรณีศึกษา ในจังหวัดหนองคาย

จากการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ คือ นายวรายุส์ ถิ่นราชา ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย อาจารย์ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ ตำแหน่งนักวิชาการวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย คุณสุวรรณค์ บุญจันทร์ ผู้ทรงคุณวุฒิวัฒนธรรมจังหวัด คุณวิเชียร แสงไสย์ นักวิชาการ ผู้รับจ้างประดิษฐ์หมากเบ็ง คุณชนิษฐา สีนาราช คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์ คุณสุ นิษฐา สีนาราช คุณสมพร สีนาราช และผู้ประดิษฐ์ใช้เอง คุณคำอุ่น แก้วสมพร คุณสมจิตร โสภา เวช คุณคำผอง ณ หนองคาย คุณสุมาลี เล็งนา คุณฉลวย ปิตะนนท์ คุณทองอินทร์ เนาว์เพ็ชร คุณทองเลื่อน พาพิพัฑ์ คุณคม วงศ์จำนง คุณทองวัน นายกชน ให้สัมภาษณ์เรื่องเครื่องสักการะหมากเบ็ง โดยได้กล่าวว่า ไม่สามารถที่จะหาหลักฐานที่แน่ชัดว่า เครื่องสักการะหมากเบ็งมีต้นกำเนิดในจังหวัดหนองคายเมื่อใด เข้ามาในจังหวัดหนองคายได้อย่างไร และ ใครเป็นผู้ประดิษฐ์คนแรก แต่เป็นการสืบสานประเพณีภาคอีสาน โดยผู้สูงอายุในชุมชนต่างๆ ในจังหวัดหนองคาย เพื่อนำเอาหมากเบ็งมาเป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมเพื่อเป็นพุทธบูชา ตามความเชื่อในพุทธศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอนให้พุทธบริษัททำการบูชา คือ อามิสบูชา คือการชาด้วยดอกไม้ เครื่องหอมต่างๆ เครื่องสักการะสมมานะทั้งปวง จากความเชื่อ ซึ่งนำมาสู่การเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจทำให้เกิดเป็นความศรัทธา และจากความศรัทธาของชาวอีสานได้ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่นและชัดเจน งดงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวอีสาน การประดิษฐ์เครื่องสักการะที่ทำจากใบตอง เรียกว่า “หมากเบ็ง” หรือ “ขันหมากเบ็ง” มีคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและแฝงนัยสำคัญของหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีการถ่ายทอดมาแต่โบราณสู่ลูกหลานชาวอีสาน เพื่อให้ เกิดเป็นภูมิปัญญาในการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือ ขันหมากเบ็ง อย่างถูกต้อง และเหมาะสม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือ ขันหมากเบ็ง ของชุมชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย มีปรากฏให้เห็นในเทศกาลสืบสานวัฒนธรรม และประเพณี ในท้องถิ่น แต่ที่เป็นแนวคิดในการศึกษาวิจัย คือ ถึงแม้จะไม่อยู่ช่วงเทศกาลหรือประเพณีต่างทางพุทธศาสนา แต่ ชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย บางชุมชนหรือแต่ละชุมชน ต่างก็มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาความเชื่อเรื่อง หมากเบ็ง หรือ ขันหมากเบ็ง ที่เป็นเครื่องสักการะตามวัฒนธรรมของชาวอีสาน ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เพื่อที่จะได้นำเสนอ และเผยแพร่ ให้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมอนุรักษ์ สืบสานวัฒนธรรม ประเพณี และสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการประดิษฐ์หมากเบ็ง ที่เป็นเครื่องสักการะต่อไป

รูปแบบและกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะ หมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง

จากการศึกษาเอกสารและตำราเกี่ยวกับรูปแบบของเครื่องสักการะหมากเบ็ง ยังไม่มีการรวบรวมรูปแบบไว้โดยเฉพาะ จะมีให้เห็นเพียงแต่การให้ความรู้แบบกว้างๆเท่านั้น จากการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้เชี่ยวชาญ คือ นายวรายุส์ ถิ่นราชา ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัด

หนองคาย อาจารย์ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ ตำแหน่งนักวิชาการวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย คุณสุวรรณค์ บุญจันทร์ ผู้ทรงคุณวุฒิวัฒนธรรมจังหวัด คุณวิเชียร แสงไสย นักวิชาการ ผู้รับจ้างประดิษฐ์หมาก เบ็ง คุณชนิญา สีนาราช คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์ คุณสุนิษฐา สีนาราช คุณสมพร สีนาราช และผู้ประดิษฐ์ใช้เอง คุณคำอุ่น แก้วสมพร คุณสมจิตร โสภาเวช คุณคำผอง ณ หนองคาย คุณสุมาลี เล็งนา คุณฉลวย ปิตะนนท์ คุณทองอินทร์ เนาว์เพ็ชร คุณทองเลื่อน พาพิพัฑ คุณคม วงศ์จำนง คุณทองวัน นายกชน

ชนิดของรูปแบบ มี ๒ รูปแบบคือ

๑.แบบ ๕ ชั้น

๒.แบบ ๘ ชั้น

๑.แบบ ๕ ชั้น คือ ซ้อนทับกรวยใบตองและประดับดอกไม้ขึ้นไปทั้งหมด ๕ ชั้น ซึ่งแต่ละชั้นมีความหมายถึงชั้นทั้ง ๕ หรือที่เรียกทางพระพุทธศาสนาว่า เบญจขันธ์ ได้แก่

๑.๑.รูป คือ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด อันประกอบไปด้วยร่างกายและพฤติกรรม สารและพลังงานด้านวัตถุ

๑.๒.เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ ซึ่งเกิดจากสัมผัสทางประสาททั้ง ๕ และใจ

๑.๓.สัญญา คือ ความกำหนดได้ รับรู้ได้ อันเป็นสาเหตุให้เกิดอารมณ์

๑.๔.สังขาร คือ คุณสมบัติต่างๆ ของจิต

๑.๕.วิญญาณ คือ การรับรู้ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส ได้กลิ่น ได้รู้รส ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมด คือการรวมกันของชั้นทั้ง ๕ และเป็นการสำรวมเพื่อน้อมบูชาพระรัตนตรัย

๒.แบบ ๘ ชั้น คือ ซ้อนทับกรวยใบตองและประดับดอกไม้ขึ้นไป ๘ ชั้น อันมีความหมายที่แสดงถึง ธาตุทั้ง ๔ และที่รวมกันทั้ง ๘ ชั้น หมายถึงร่างกายทั้ง ๓๒ ประการ ซึ่งหมายถึงการน้อมกายทั้งหมดเพื่อสักการบูชา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของบุคคลต่างๆ ที่ได้กล่าวมานั้น สรุปได้ว่า เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็งของชาวอีสาน ในจังหวัดหนองคาย มีอยู่ ๒ รูปแบบ คือ แบบ ๕ ชั้น และ ๘ ชั้น แต่ละรูปแบบมีจุดมุ่งหมายของการนำไปใช้ในทิศทางเดียวกันคือการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา

เครื่องมือและวัตถุดิบที่ใช้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือ ชั้นหมากเบ็ง

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร ตำรา และข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของบุคคลต่างๆ ได้แก่ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ คือนายวรายุส์ ถิ่นราชา ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย อาจารย์ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ ตำแหน่งนักวิชาการวัฒนธรรม จังหวัด

หนองคาย คุณสุวรรณค์ บุญจันทร์ ผู้ทรงคุณวุฒิวัฒนธรรมจังหวัด คุณวิเชียร แสงไสย์ นักวิชาการ ผู้รับจ้างประดิษฐ์หมากเบ็ง คุณชนิษฐา สีนาราช คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์ คุณสุนิษฐา สีนาราช คุณสมพร สีนาราช และผู้ประดิษฐ์ใช้เอง คุณคำอุ่น แก้วสมพร คุณสมจิตร โสภาเวช คุณคำผอง ณ หนองคาย คุณสุมาลี เล็งนา คุณฉลวย ปิตะนนท์ คุณทองอินทร์ เนาว์เพชร คุณทองเลื่อน พาพิพัต คุณคม วงศ์จำนง คุณทองวัน นายกชน

๑. ใบตอง(กล้วยตานี)
๒. มีด
๓. กรรไกร
๔. ลวดเย็บกระดาษ
๕. ขาม หรือขวดน้ำ
๖. ไม้กลัด หรือเข็มมุด
๗. ดอกไม้

ภาพที่ ๑ อุปกรณ์การประดิษฐ์
ภาพโดย ผู้วิจัย

ขั้นตอนการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งหรือขันหมากเบ็ง

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร ตำรา และข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ ของบุคคลท่านต่างๆ ได้แก่ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ คือนายวรายุส์ ถิ่นราชา ผู้อำนวยการสำนักงาน วัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย อาจารย์ยอดยั้ง ราชตั้งใจ ตำแหน่งนักวิชาการวัฒนธรรม จังหวัด

หนองคาย คุณสุวรรณค์ บุญจันทร์ ผู้ทรงคุณวุฒิวัฒนธรรมจังหวัด คุณวิเชียร แสงไสย์ นักวิชาการ ผู้รับจ้างประดิษฐ์หมากเบ็ง คุณชนิษฐา สีนาราช คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์ คุณสุนิษฐา สีนาราช คุณสมพร สีนาราช และผู้ประดิษฐ์ใช้เอง คุณคำอู่ แก้วสมพร คุณสมจิตร โสภาเวช คุณคำผอง หนองคาย คุณสุมาลี เล็งนา คุณฉลวย ปิตะนนท์ คุณทองอินทร์ เนาว์เพชร คุณทองเลื่อน พาพิพัฑ คุณคม วงศ์จำนง คุณทองวัน นายกชน

วิธีประดิษฐ์

๑. เช็ดใบตองให้สะอาดและฉีกใบตองดังต่อไปนี้

ส่วนที่ ๑ การทำกรวย

๑.๑ การประดิษฐ์กรวย คือ ฉีกใบตองให้ได้ขนาดกว้าง ๗ นิ้ว ยาว ๙-๑๐ นิ้ว จำนวน ๔ ชิ้น นำมาซ้อนกัน ม้วนให้เป็นกรวยยอดแหลม ฐานกรวยกว้างประมาณ ๓ นิ้ว

๑.๒ ม้วนริมเข้ามาจนสุดริมใบตอง โดยเอานิ้วกดที่ใบตองเพื่อจะให้กรวยยอดแหลม

๑.๓ ม้วนจนได้รูปกรวย ฐานกว้างประมาณ ๓ นิ้ว แล้วเย็บด้วยลวดเย็บกระดาษ

ภาพที่ ๒ ใบตองสำหรับทำกรวย

ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๓ การตกแต่งกรวย
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๔ การตกแต่งกรวย
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพ ที่ ๔ กรวย
ภาพโดย ผู้วิจัย

ส่วนที่ ๒ การทำกลีบประกอบกรวย

๒.๑ การประดิษฐ์กลีบประกอบกรวย คือ ฉีกใบตองให้ได้ขนาดกว้าง ๒-๓ นิ้ว ยาว ๘-๙ นิ้ว จำนวน ๖๔ ชิ้น

๒.๒ เริ่มจากแบ่งใบตองที่ฉีกไว้ ออกเป็น ๓ ส่วน พับด้านซ้ายเข้ามา ๑ ส่วน และพับด้านขวาของใบตองเข้ามาชิดกัน หลังจากนั้นให้พับทบเข้ากันแล้วใช้ลวดเย็บกระดาษเย็บให้ติดกัน

๒.๓ นำใบตองที่พับแล้วมาติดกับยอดกรวยโดยติดห่างจากยอด ประมาณ ๓ นิ้ว ทำการติดดังนี้

ชั้นที่ ๑ กลีบประกอบกรวย จำนวน ๔ ชั้น

ชั้นที่ ๒ กลีบประกอบกรวย จำนวน ๔ ชั้น ติดสลับกับชั้นที่ ๑

ชั้นที่ ๓ กลีบประกอบกรวย จำนวน ๔ ชั้น ติดสลับกับชั้นที่ ๒

ชั้นที่ ๔ จนกระทั่งถึงชั้นที่ ๕ หรือ ๘ (ขึ้นอยู่กับรูปแบบ ว่า ๕ ชั้น หรือ ๘ ชั้น) จะใช้จำนวน กลีบประกอบกรวยเท่ากันคือ ๔ ชั้น ติดสลับกันจนครบ

ภาพที่ ๕ การทำกลีบ
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๖ พับกลีบ
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๗ พับกลีบ
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๘ ตัดกลีบเข้ากับกรวย
ภาพโดย ผู้วิจัย

ส่วนที่ ๓ การพับผ้านุ่ง หรือ การมอบ พับผ้านุ่งโดยพับครึ่งใบตองพับรอบฐานเปิดโดน
กลีบสุดท้ายกว้าง ๔ นิ้ว ใช้ไม้กีดหรือลวดเย็บๆและตัดแต่งฐานให้เรียบร้อย

ภาพที่ ๙ การพับผ้านุ่ง
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๑๐ การพับผ้านุ่ง
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๑๑ การพับผ้านุ่ง
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๑๒ การพับผ้านุ่ง
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๑๓ การพับผ้านุ่ง
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๑๔ หมากเบ็ง
ภาพโดย ผู้วิจัย

ส่วนที่ ๔ ประดับตกแต่งด้วย ดอกไม้ เช่น ดอกดาวเรือง ดอกพุด ดอกกรัก จากการสัมภาษณ์ คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์ คุณสุนิษฐา สีนาราช(วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๗) ได้ใจความว่า ดอกไม้ที่มีตามฤดูกาลในชุมชน สามารถนำมาใช้ตกแต่งได้ เช่น ดอกพุด ดอกกรัก ดอกดาวเรือง ดังภาพที่ ๑๕, ๑๖, ๑๗ และ ๑๘ และในส่วนยอดบนสุดของหมากเบ็ง คุณสุนิษฐา สีนาราช ได้กล่าวว่า จะใช้ดอกไม้ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นประดับบนยอดบนสุดของหมากเบ็ง

ภาพที่ ๑๕ ชั้นหมากเบ็งหรือชั้นหมากเบ็ง ๕ ชั้น และ ๘ ชั้น
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๑๖ หมากเบ็ง
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๑๗ หมากเบ็ง
ภาพโดย ผู้วิจัย

ภาพที่ ๑๘ หมากเบ็ง
ภาพโดย ผู้วิจัย

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้รับโดยการให้สัมภาษณ์จากผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ คือ นายวรายุส ถิ่นราชา ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย อาจารย์ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ ตำแหน่งนักวิชาการวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย คุณสุวรรณค์ บุญจันทร์ ผู้ทรงคุณวุฒิวัฒนธรรม จังหวัด คุณวิเชียร แสงไสย์ นักวิชาการ ผู้รับจ้างประดิษฐ์หมากเบ็ง คุณชนิญา สีนาราช คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์ คุณสุนิษฐา สีนาราช คุณสมพร สีนาราช และผู้ประดิษฐ์ใช้เอง คุณคำอุ่น แก้วสมพร คุณสมจิตร โสภาเวช คุณคำผอง ณ หนองคาย คุณสุมาลี เล็งนา คุณฉลวย ปิตะนนท์ คุณทองอินทร์ เนาว์เพชร คุณทองเลื่อน พาพิพัฑ์ คุณคม วงศ์จำนง คุณทองวัน นายกชน

ผู้เชี่ยวชาญด้านหมากเบ็งหรือขันหมากเบ็ง คือคุณวรายุส ถิ่นราชา ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย อาจารย์ยอดยิ่ง ราชตั้งใจ ตำแหน่งนักวิชาการวัฒนธรรม จังหวัดหนองคาย คุณสุวรรณค์ บุญจันทร์ ผู้ทรงคุณวุฒิวัฒนธรรมจังหวัด คุณวิเชียร แสงไสย์ นักวิชาการ (วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๗) ได้ให้การสัมภาษณ์ที่คล้ายคลึงกัน คือ การถ่ายทอดหมากเบ็งหรือขันหมากเบ็งของชุมชนในจังหวัดหนองคาย นั้น ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ ซึ่งบุตรหลานจะมีวิถีชีวิตที่อยู่กับสิ่งเหล่านี้ เพราะเป็นชาวพุทธ จะต้องคลุกคลีอยู่กับงานประดิษฐ์ชนิดนี้ เมื่อมีงานประเพณีต่างๆ จะมีการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งหรือขันหมากเบ็ง ทำให้เกิดการถ่ายทอด โดยการช่วยเหลือ หยิบจับสิ่งของ เพื่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน จาก การสังเกตวิธีการ ขั้นตอนต่างๆ ทำให้เมื่อกลับมาบ้านก็สามารถที่จะทดลองทำ จนเกิดความชำนาญ และสามารถที่จะประดิษฐ์ และถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลังต่อไป

คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์ (วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๗) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ตนเองนั้น ได้รับการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะมาจากครอบครัว โดยเริ่มจากยายเป็นผู้ประดิษฐ์ และต่อมาคุณแม่ได้ทดลองทำ โดยเริ่มจากส่วนที่ทำได้ง่ายก่อน เริ่มแรกทำได้ไม่สวยเท่าไร แต่คุณยายก็ให้ทดลองทำใหม่เรื่อยๆ จนเกิดความชำนาญ คุณยายของคุณหนูพินได้พยายามผลักดันให้ลูกหลานท่านสามารถทำงานประดิษฐ์หมากเบ็งได้ เพราะครอบครัวเป็นพุทธศาสนิกชน จะไปทำบุญที่วัดในงานเทศกาลต่างๆ แต่ที่ทำหมากเบ็งหรือขันหมากเบ็งไปโดยตลอด คือ วันพระ ส่วนตนเองไม่เคยคิดว่าตนเองจะมีฝีมือด้านนี้ แต่เนื่องจากคุณแม่ได้เคยพยายามให้คุณหนูพิน ทดลองทำโดยการเป็นลูกมือท่าน แต่ก็ทำได้ยากมาก ทำออกมาไม่สวย.” แต่ในปัจจุบัน คุณหนูพินได้เป็นผู้รับจ้างทำหมากเบ็งหรือขันหมากเบ็งคนหนึ่งใน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

คุณชนิญา สีนาราช (วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๑๕๕๗) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ตนเองนั้นได้รับการถ่ายทอดจากการเข้าร่วมในงานประเพณีต่างๆ ตามวัดในชุมชน และได้ศึกษาจากหนังสือต่างๆ แต่ด้วยมีใจที่รักในงานประดิษฐ์ ก็ได้พยายามฝึกฝน เริ่มจากง่ายไปหายาก มีงานประดิษฐ์ที่ไหน เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานประจำปีของชุมชน ก็จะพยายามที่จะไปร่วมงาน เพื่อที่จะได้นำความรู้กลับมาใช้ในการประดิษฐ์ จากการคอยเป็นลูกมือช่วยหยิบจับ ส่งของให้ ทำให้คุณชนิญาได้ซึมซับ จนสามารถ

ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งหรือขันหมากเบ็งได้เอง รวมเป็นเวลานานนับหลายปี จนเป็นบุคคลหนึ่งที่มีความชำนาญทางด้านงานประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง และเป็นผู้รับจ้างงานประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง โดยทำเป็นระบบครอบครัว ซึ่งประกอบไปด้วยคุณสุนิษฐา สีนาราช คุณสมพร สีนาราช และสามารถถ่ายทอดโดยการเป็นวิทยากรให้กับจังหวัดในกิจกรรมต่างๆ จนได้รับการยอมรับจากสังคม

คุณคำอุ่น แก้วสมพร คุณสมจิตร โสภาเวช (วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๗) บุคคลทั้ง ๒ ท่าน ได้รับการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งที่คล้ายกัน คือ การเรียนรู้ด้วยตนเองโดยเริ่มจากความสนใจในตั้งแต่วัยเด็ก เพราะครอบครัวจะประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันพระ งานประเพณีต่างๆ ตลอดทั้งปี เริ่มแรกจากการเป็นลูกมือคอยหยิบจับสิ่งของให้ผู้ประดิษฐ์ในงานต่างๆ ที่ได้จัดขึ้นในชุมชนของตนหรือใกล้เคียง โดยในช่วงที่ทำการเป็นลูกมือคอยหยิบจับสิ่งของนั้น พอหลังจากเสร็จจากงาน ก็ได้ทดลองทำด้วยตนเองที่บ้าน และฝึกฝีมือการประดิษฐ์เรื่อยมา การฝึกฝีมืองานประดิษฐ์นั้น ต้องใจเย็น ค่อยๆ ทำ จะทำให้เกิดสมาธิด้วย ทุกวันนี้จะประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง ไปวัดในวันพระ และงานประเพณีต่าง เพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์

สำหรับคุณคำผอง ณ หนองคาย คุณสุมาลี เล็งนา จากการสัมภาษณ์(วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๗) ก็ได้รับการถ่ายทอดงานประดิษฐ์ที่คล้ายคลึงกันกับทุกท่านที่ได้สัมภาษณ์มาแล้ว โดยการเริ่มจากการไปช่วยงานบุญต่างๆ ตามชุมชนตั้งแต่ตนยังเป็นวัยรุ่น และได้ช่วยหยิบจับสิ่งของต่างๆ ให้กับผู้ประดิษฐ์ บางครั้งงานประดิษฐ์จะมีผู้ร่วมงานเป็นสามเณร และพระภิกษุ ซึ่งมีความชำนาญในการประดิษฐ์เครื่องสักการะ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม การถ่ายทอดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จะเริ่มจากการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง หลังจากนั้นจะให้ทดลองทำ และแนะนำขั้นตอนของการทำ เพื่อให้เกิดความชำนาญ และสามารถนำไปเป็นอาชีพติดตัวได้ในอนาคต ดังนั้น คุณคำผอง ณ หนองคาย และ คุณสุมาลี เล็งนา จึงมีความสามารถในงานประดิษฐ์ โดยท่านจะประดิษฐ์เพื่อไปเป็นเครื่องสักการะในวันพระหรืองานประเพณีต่างๆ

สำหรับคุณคม วงศ์จำนง คุณทองวัน นายกชน จากการสัมภาษณ์ (วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๗) การได้รับการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งจะคล้ายคลึงกัน คือ การทำงานร่วมกันในชุมชนเพื่อประดิษฐ์เครื่องสักการะในงานพิธีกรรมต่างๆ เมื่อทำบ่อยขึ้น จึงเกิดความชำนาญ และสามารถประดิษฐ์ด้วยตนเองเพื่อนำไปสักการบูชาในพิธีกรรมต่างๆ เช่น วันพระ งานบุญประเพณีประจำปี

จากการสัมภาษณ์ คุณฉลวย ปิตะนนท์ คุณทองอินทร์ เนาว์เพชร คุณทองเลื่อน พาพิพัต (วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๗) ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การถ่ายทอดเกิดจากการที่ได้ไปช่วยเหลือครอบครัวในการรับจ้างทำเครื่องสักการะหมากเบ็ง จากการทำงานทางด้านนี้ จึงได้สังเกต และ

เรียนรู้จากการทำงาน และเป็นการฝึกปฏิบัติทุกวัน จนเกิดความชำนาญในด้านการประดิษฐ์เครื่อง
สักการะหมากเบ็ง จนมาถึงปัจจุบัน

สำหรับกระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็ง
ในวัฒนธรรมอีสาน วิทยาลัยอาชีวศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดหนองคายนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมข้อมูลที่ได้
จากการสัมภาษณ์แล้วนำมาวิเคราะห์ สรุปได้ดังนี้ กระบวนการถ่ายทอดแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ผู้
ถ่ายทอด(ผู้สอน) และผู้รับการถ่ายทอด (ผู้เรียน หรือ ศิษย์) ซึ่งบุคคลในแต่ละฝ่ายจะมีวิธีการถ่ายทอด
และเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถแยกองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการถ่ายทอด
และเรียนรู้เครื่องสักการะ ดังนี้

๑.ผู้ถ่ายทอด ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือ ชั้นหมากเบ็ง นั้น ผู้
ถ่ายทอดส่วนใหญ่จะเป็นผู้อาวุโส ที่มีความชำนาญด้านการประดิษฐ์ในชุมชน ซึ่งได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย
ลุง ป้า น้า อา หรือแม้แต่พระสงฆ์ที่วัด ได้การถ่ายทอดจะผ่านประเพณีประจำปีต่างๆ ของชุมชน เช่น
วันเข้าพรรษา วันสงกรานต์ วัน ออกพรรษา เป็นต้น ในการถ่ายทอดจะเน้นถึงการประดิษฐ์อย่าง
ประณีต เพื่ให้เกิดความเป็นสิริมงคล และเพื่ให้เกิดความมีจริยธรรมของการเป็นช่างที่ดี จนเกิดเป็น
ความภาคภูมิใจของบรรพบุรุษในงานศิลปะการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ซึ่งได้สืบทอดกัน
มาช้านานจนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและจังหวัด

๒. เนื้อหาของการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งไม่ได้ระบุเป็นเอกสารหรือลาย
ลักษณ์อักษรที่ชัดเจน แต่เป็นการถ่ายทอดเนื้อหาโดยการบอกเล่า การอธิบาย ในการเรียนรู้ จะต้อง
ตระหนักถึงความพร้อมทั้งกายสติปัญญาของผู้รับการถ่ายทอด เพื่อการรับการถ่ายทอดเกิดจาก
ความชอบของแต่ละบุคคลเป็นที่ตั้ง หากไม่มีความสนใจหรือใส่ใจที่จะเรียนรู้ ก็จะทำให้การประดิษฐ์
ออกมาไม่ดีไปด้วย

๓ วิธีการถ่ายทอด มีขั้นตอน ดังนี้

๓.๑ ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) ดูแบบอย่างการปฏิบัติงานของผู้ถ่ายทอด(ผู้สอน) ซึ่งก็
คือ ผู้อาวุโสประจำชุมชน(คุ้ม)

๓.๒ ผู้รับการถ่ายทอด ดูจากตัวอย่างที่ได้ทำเสร็จแล้ว และทดลองทำ

๓.๓ หลักจากนั้น ผู้ถ่ายทอด เริ่มทำให้ดูเป็นตัวอย่างอีกครั้ง ทีละขั้นตอน ผู้รับการ
ถ่ายทอดทดลองทำอีกครั้งหลังจากได้ดูการทำเป็นตัวอย่างแล้ว

๓.๔ ผู้ถ่ายทอดแนะนำวิธีการทำ ตั้งแต่การเตรียมอุปกรณ์ การนำอุปกรณ์แต่ละอย่าง
มาใช้ในการประดิษฐ์

๓.๕ ผู้ถ่ายทอด (ผู้สอน) และผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) เริ่มทำพร้อมๆ กัน โดยผู้รับการ
ถ่ายทอดสังเกต แต่ละขั้นตอนจากผู้ถ่ายทอด(ผู้สอน) ซึ่งจะช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจขั้นตอนได้
ง่ายขึ้น

๓.๕ ให้ผู้รับการถ่ายทอด (ผู้เรียน) ได้ปฏิบัติจริงไปพร้อมกับผู้ถ่ายทอด (ผู้สอน) เช่น การทำความสะอาดใบ ตอง การตัดใบตอง ขนาดของใบตองที่ต้องการ จำนวนทั้งหมด ซึ่งให้เริ่มทำพร้อมกันคนละชุด โดยที่ผู้รับการถ่ายทอดจะต้องทำการสังเกตขั้นตอนต่างและจดจำ โดยสามารถใช้วิธีจดไว้ก็ได้ ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) สามารถปฏิบัติแต่ละขั้นตอนของการประดิษฐ์ได้ดีขึ้น

๔. ขั้นตอนการถ่ายทอด มีดังนี้

๔.๑ ให้ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) เก็บรวบรวมความรู้จากการสังเกตขั้นตอนของการปฏิบัติงานของผู้ที่มีความรู้ทางด้าน การประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็งในชุมชน โดยการเข้าร่วมและศึกษาขั้นตอนต่างๆ ในการประดิษฐ์ทุกครั้ง

๔.๒ ผู้รับการถ่ายทอดจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือ เช่น ใบตองกล้วยตานี กรรไกร ลวดเย็บ เป็นต้น เพื่อให้พร้อมสำหรับการใช้ในการปฏิบัติงานจริง

๔.๓ ให้ผู้รับการถ่ายทอดลงมือปฏิบัติและเรียนรู้จากประสบการณ์ การปฏิบัติงานนั้นๆ โดยมีผู้ถ่ายทอด(ผู้สอน) คอยบอกกล่าวและแนะนำ จนกระทั่งทำได้

๔.๔ ให้ผู้ถ่ายทอดตรวจสอบผลงาน และประเมินผลงานที่ได้ประดิษฐ์แล้ว รูปทรง ความสวยงาม ความละเอียดของงานประดิษฐ์ที่ได้ทำเสร็จแล้ว

๕. เทคนิคการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง มีดังนี้

๕.๑ ใช้สื่อบุคคล คือผู้ถ่ายทอดเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้

๕.๒ ใช้วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือ ในการปฏิบัติการประดิษฐ์

๖. บรรยากาศการเรียนรู้

การประดิษฐ์เครื่องสักการะชั้นหมากเบ็ง มีบรรยากาศการเรียนรู้โดยการผ่านวิถีชีวิตประจำวันของการทำงาน และวิถีประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งหมายความถึง การที่ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) มีความประสงค์ที่จะเรียนรู้ก็สามารถเข้าไปใกล้ชิด หรือคลุกคลีกับผู้ถ่ายทอด ซึ่งได้ปฏิบัติการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็งอยู่เป็นประจำ การเป็นลูกมือเพื่อช่วยเหลือหยิบจับสิ่งของ พร้อมกันซักถาม ผู้ที่ทำได้ก็จะสอนผู้ที่ยังไม่สามารถทำได้ให้เข้าใจมากขึ้น บรรยากาศมีทั้งความสุข สนุกสนาน จากงานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานวันเข้าพรรษา หรือในบรรยากาศเศร้ายามอง เช่น งานศพ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดความรักสามัคคีซึ่งเป็นวิถีที่แสดงถึงความมั่นคง

๗. ระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนรู้การประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็ง จะใช้เวลาฝึกหัด โดยเฉลี่ย ๑ สัปดาห์ ถึง ๒ สัปดาห์ แต่ถ้าจะให้ชำนาญและมีรูปทรงที่สวยงาม และสามารถใช้ผลิตแพลงให้คงทนมากขึ้น อาจจะต้องใช้เวลาเป็นเดือนๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถและโอกาสของแต่ละบุคคล

๘. การประเมินของผู้ที่ถ่ายทอด(ผู้เรียน) จะทำการประเมินจากผลงานที่ผู้รับถ่ายทอด (ผู้สอน) ที่ได้ประดิษฐ์ขึ้น หากมีขั้นตอนไหนที่ยังไม่ผ่านการประเมิน ผู้รับการถ่ายทอดก็จะทำการฝึกซ้ำในขั้นตอนนั้นจนกว่าจะผ่านเกณฑ์ คุณชนิญา สีนาราชได้ให้สัมภาษณ์ว่า ตนเองมีความชอบเป็นทุนเดิม เมื่อมีการรวมตัวกันเพื่อประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็งในชุมชนของตนหรือใกล้เคียง ก็จะไปช่วยงาน ซึ่งในบางครั้งไม่เพียงแค่เครื่องสักการะหมากเบ็ง แต่ยังมีเรื่องของเครื่องสักการะอื่นด้วย แต่ผู้ถ่ายทอดจะทำการประเมินทุกๆผลงานที่ได้ทดลองทำ และฝึกฝีมือเรื่อยๆ

ปัจจัยต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง มีดังนี้

๑. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง คือ สภาพเศรษฐกิจที่ดำเนินไปในทิศทางที่ไม่ดี ทำให้ส่งผลต่อการท่องเที่ยวในประเทศ ถ้ากล่าวถึงแง่ของรายได้ เมื่อการท่องเที่ยวซบเซา โอกาสที่จะแสดงฝีมืองานประดิษฐ์ในงานต่างๆ ของทั้งภาครัฐและเอกชน ก็จะลดลง มีส่วนให้แรงจูงใจที่จะผลักดันให้งานประดิษฐ์เป็นอาชีพก็จะลดลงด้วย

๒. ปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่สถานการณ์ในการเรียนรู้ สภาพที่เอื้ออำนวยต่อการฝึกระยะเวลาในการฝึก หรือแม้แต่นโยบายที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจ ความกระตือรือร้น และการแสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์หรือการรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๓. ปัจจัยวัฒนธรรม การสืบทอดงานประดิษฐ์เครื่องสักการะของคนรุ่นใหม่ในชุมชนระบบของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ไปถึงการฝึกปฏิบัติงานประดิษฐ์ด้วย เพราะจากการศึกษาสถิติ จะพบว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน หรือในหมู่เครือญาติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะทำให้เกิดความเกื้อกูล ผูกพัน ระหว่างกัน โดยส่วนมากจะเป็นการยอมรับการกระทำที่สืบทอดกันมา เพราะการประดิษฐ์เครื่องสักการะ ไม่นิยมที่จะสืบทอดแก่บุคคลภายนอกชุมชน เพราะความหวงแหนสิ่งที่เรียกว่าภูมิปัญญา ดังนั้นการถ่ายทอดจึงเป็นลักษณะถ่ายทอดให้แก่คนในครอบครัว ชุมชน โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์เป็นหลัก

สรุปได้ว่าการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือ ขันหมากเบ็ง ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจาก การที่คนในปัจจุบันไม่ได้ศึกษาและอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงาน ดังนั้นบุคคลผู้ซึ่งมีความสนใจและภูมิใจในการอนุรักษ์ซึ่งวัฒนธรรมของตนและชุมชน จึงเล็งเห็นความสำคัญที่จะสืบทอดความรู้ ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอันดีงาน ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาโดยสอบถามจากผู้รู้ หรือมีความเชี่ยวชาญในงานประดิษฐ์ และบางครั้งจะเข้าร่วมในกิจกรรมการอบรมงานประดิษฐ์ของหน่วยงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมที่ได้จัดขึ้น ซึ่งจะทำให้การเชิญวิทยากรผู้ซึ่งมีความเชี่ยวชาญทางด้านงานประดิษฐ์ หรือในบางครั้งจะเข้าร่วมในงานพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งมีผู้ชำนาญในการประดิษฐ์เป็นองค์ประธาน เป็นต้น

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ความเชื่อเรื่องชั้นหมากเบ็งในวัฒนธรรมอีสาน กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบและกระบวนการประดิษฐ์ และรวมถึงกระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง โดยการเก็บข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๔ คน ผู้ที่รับจ้างประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็งและผู้ประดิษฐ์ใช้เอง จำนวน ๑๓ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ ใช้เครื่องบันทึกภาพและบันทึกเสียงในการเก็บรวบรวมข้อมูล และมีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับ โดยการตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เมื่อได้ข้อมูลที่ถูกต้อง สมบูรณ์แล้ว จึงนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงเนื้อหาต่างๆ ที่ต้องการศึกษาเพื่อรวบรวมและสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง โดยการบรรยายสรุปเชิงพรรณนา ผลการวิจัยสรุปดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของเครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือ ชั้นหมากเบ็ง

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสาร สรุปได้ว่า ประวัติความเป็นมาของเครื่องสักการะหมากเบ็ง ซึ่งได้เห็นชัดว่าไม่พบหลักฐานที่แน่ชัดว่าเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ ใครเป็นบุคคลแรกที่เริ่มต้นประดิษฐ์ขึ้นใช้ แต่สันนิษฐานได้ว่าชาวหนองคายได้รับอิทธิพลจากการสืบต่อกันมาของบรรพบุรุษ เพื่อนำมาใช้ประกอบในพิธีกรรมและการถวายเป็นพุทธบูชาตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และจากการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องเครื่องสักการะหมากเบ็ง พบว่าชาวหนองคายได้มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนเกิดเป็นศิลปวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ได้อย่างชัดเจน ชาวอีสานได้ใช้งานประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือ ชั้นหมากเบ็งเป็นเครื่องสักการะในงานประเพณี พิธีกรรม เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานสงกรานต์ งานเข้า-ออกพรรษา งานแห่เทียน งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น นอกเหนือจากการใช้เครื่องสักการะในพิธีกรรมต่างๆ แล้ว ยังเป็นเครื่องมือที่คอยสั่งสอน เตือนสติให้คนคิดดี ทำดี โดยผ่านการปลูกฝังจิตใจด้วยความหมายของการทำงานประดิษฐ์เครื่องสักการะนี้ เป็นการรักษาภูมิปัญญา และความเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน

๒. รูปแบบ

๒.๑ สักการะหมากเบ็งชาวหนองคาย มี ๒ รูปแบบ ดังนี้

๑) รูปแบบที่ ๑ รูปแบบ ๕ ชั้น โครงสร้างของการประดิษฐ์ คือ ซ่อนทับกรวย ใบตองและประดับดอกไม้ขึ้นไปทั้งหมด ๕ ชั้น ซึ่งแต่ละชั้นมีความหมายถึงชั้นทั้ง ๕ หรือที่เรียกทางพระพุทธศาสนาว่า เบญจชั้นก็ได้แก่

๑.๑.รูป คือ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด อันประกอบไปด้วยร่างกายและพฤติกรรม สารและพลังงานด้านวัตถุ

๑.๒.เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ ซึ่งเกิดจากสัมผัสทางประสาททั้ง ๕ และใจ

๑.๓.สัญญา คือ ความกำหนดได้ รับรู้ได้ อันเป็นสาเหตุให้เกิดอารมณ์

๑.๔.สังขาร คือ คุณสมบัติต่างๆ ของจิต

๑.๕.วิญญาณ คือ การรับรู้ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส ได้กลิ่น ได้รู้รส ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมด คือการรวมกันของชั้นทั้ง ๕ และเป็นการสำรวมเพื่อน้อมบูชาพระรัตนตรัย

ส่วนประกอบสำคัญของการประดิษฐ์คือ การนำเอาวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือต่างๆ อาทิเช่น ใบตอง กรรไกร ลวดเย็บ ชามหรือชวดน้ำ ดอกไม้ นำมาดำเนินการขั้นตอนของงานประดิษฐ์ รูปทรงที่ได้ จะมีลักษณะเป็นพุ่มปลายแหลม มีกลีบล้อมรอบ ประดับกลีบด้วยดอกไม้ เช่น ดอกพุท ดอกกรัก ดอกดาวเรือง

๒)รูปแบบที่ ๒ รูปแบบ ๘ ชั้น โครงสร้างของการประดิษฐ์จะดำเนินขั้นตอนเดียวกับ รูปแบบ ๕ ชั้น คือ ซ่อนทับกรวยใบตองและประดับดอกไม้แต่จะทำการขึ้นไป ๘ ชั้น อันมีความหมายที่แสดงถึง ธาตุทั้ง ๔ และที่รวมกันทั้ง ๘ ชั้น หมายถึงร่างกายทั้ง ๓๒ ประการ ซึ่งหมายถึงการนอบน้อมกายทั้งหมดเพื่อสักการบูชา

๓.เครื่องมือและวัตถุดิบที่ใช้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง

เครื่องมือและวัตถุดิบที่ใช้ในกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง มีความคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันเล็กน้อย ซึ่งขึ้นอยู่กับเทคนิคของผู้ที่ประกอบอาชีพการประดิษฐ์เครื่องสักการะบางท่าน ซึ่งสามารถสรุปข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องมือ และวัตถุดิบที่ใช้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ได้ดังนี้

๓.๑ เครื่องมือและวัตถุดิบที่ใช้ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง มีดังนี้ ใบตอง (กล้วยตานี) มีด กรรไกร ลวดเย็บกระดาษ ชาม หรือชวดน้ำ กลัด หรือเข็มมุด ดอกไม้ อาทิเช่น ดอกพุท ดอกกรัก ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย เป็นต้น

๔.ขั้นตอนการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง

กระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็ง ตอนที่ ๑ เริ่มจากการทำกรวย โดยการ ฉีกใบตองให้ได้ขนาดกว้าง ๗ นิ้ว ยาว ๙-๑๐ นิ้ว จำนวน ๔ ชั้น ต่อมา นำมาซ้อนกัน ม้วนให้เป็นกรวยยอดแหลม และม้วนริมเข้ามาจนสุดริมใบตอง โดยเอานิ้วกดที่ใบตองเพื่อจะให้

กรวยยอดแหลมม้วนจนได้รูปกรวย ฐานกว้างประมาณ ๓ นิ้ว แล้วเย็บด้วยลวดเย็บกระดาษ ส่วนที่ ๒ การทำกลีบประกอบกรวย

ตอนที่ ๒ การประดิษฐ์กลีบประกอบกรวย คือ ฉีกใบตองให้ได้ขนาดกว้าง ๒-๓ นิ้ว ยาว ๘-๙ นิ้ว จำนวน ๖๔ ชิ้น โดยเริ่มจากแบ่งใบตองที่ฉีกไว้ ออกเป็น ๓ ส่วน พับด้านซ้ายเข้ามา ๑ ส่วน และพับด้านขวาของใบตองเข้ามาชิดกัน หลังจากนั้นให้พับทบเข้ากันแล้วใช้ลวดเย็บกระดาษเย็บให้ติดกัน แล้วนำใบตองที่พับแล้วมาติดกับยอดกรวยโดยติดห่างจากยอด ประมาณ ๓ นิ้ว ทำการติดดังนี้

ชั้นที่ ๑ กลีบประกอบกรวย จำนวน ๔ ชั้น

ชั้นที่ ๒ กลีบประกอบกรวย จำนวน ๔ ชั้น ติดสลับกับชั้นที่ ๑

ชั้นที่ ๓ กลีบประกอบกรวย จำนวน ๔ ชั้น ติดสลับกับชั้นที่ ๒

ชั้นที่ ๔ จนกระทั่งถึงชั้นที่ ๕ หรือ ๘ (ขึ้นอยู่กับรูปแบบ ว่า ๕ ชั้น หรือ ๘ ชั้น) จะใช้จำนวน กลีบประกอบกรวยเท่ากันคือ ๔ ชั้น ติดสลับกันจนครบ

ตอนที่ ๓ การพับผ้าถุง หรือ การมอบ ผ้าถุง โดยพับครึ่งใบตองพับรอบฐานเปิดโดนกลีบสุดท้ายกว้าง ๔ นิ้ว ใช้ไม้กลัดหรือลวดเย็บๆและตัดแต่งฐานให้เรียบร้อย

ตอนที่ ๔ ขั้นตอนสุดท้าย คือการประดับตกแต่งด้วย ดอกไม้ เช่น ดอกดาวเรือง ดอกพุท ดอกกรัก จากการศึกษา คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์ คุณสุนิษฐา สีนาราช(วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๗) ได้ใจความว่า ดอกไม้ที่มีตามฤดูกาลในชุมชน สามารถนำมาใช้ตกแต่งได้ เช่น ดอกพุท ดอกกรัก ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัก เป็นต้น

๕. ขั้นตอนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง

ขั้นตอนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง สรุปได้ดังนี้

๕.๑ ผู้ถ่ายทอด (ผู้สอน) ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีอายุ หรืออาวุโสในชุมชน (ชาวคุ้ม) ซึ่งมีความเชี่ยวชาญชำนาญในงานประดิษฐ์เป็นผู้ถ่ายทอด ในปัจจุบันอาจเป็นผู้รับจ้างประดิษฐ์เนื่องจากมีความชำนาญจากการฝึกฝนและรับจ้างมานาน โดยผ่านประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน

๕.๒ เนื้อหาที่ถ่ายทอด ในการถ่ายทอดไม่ได้มีการบันทึกเป็นเอกสารหรือลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน แต่เป็นการถ่ายทอดโดยการปฏิบัติจริงจากการบอกเล่าวิธีการต่างๆ การอธิบายจากง่ายไปหายาก และไม่สามารถระบุได้ว่าผู้เรียนจะต้องใช้เวลาฝึกฝนจนชำนาญได้เมื่อไร ขึ้นอยู่กับความสนใจ และตั้งใจของผู้รับการถ่ายทอดเป็นสำคัญ

๖. วิธีการถ่ายทอด มีวิธีการดังนี้

๖.๑ ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) ดูแบบอย่างการปฏิบัติงานของผู้ถ่ายทอด(ผู้สอน) ซึ่งก็คือ ผู้อาวุโสประจำชุมชน(คุ้ม)

๖.๒ ผู้รับการถ่ายทอด ดูจากตัวอย่างที่ได้ทำเสร็จแล้ว และทดลองทำ

๖.๓ หลักจากนั้น ผู้ถ่ายทอด เริ่มทำให้ดูเป็นตัวอย่างอีกครั้ง ทีละขั้นตอน ผู้รับการถ่ายทอดทดลองทำอีกครั้งหลังจากได้ดูการทำเป็นตัวอย่างแล้ว

๖.๔ ผู้ถ่ายทอดแนะนำวิธีการทำ ตั้งแต่การเตรียมอุปกรณ์ การนำอุปกรณ์แต่ละอย่าง มาใช้ในการประดิษฐ์

๖.๔ ผู้ถ่ายทอด (ผู้สอน) และผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) เริ่มทำพร้อมๆ กัน โดยผู้รับการถ่ายทอดสังเกต แต่ละขั้นตอนจากผู้ถ่ายทอด(ผู้สอน) ซึ่งจะช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจขั้นตอนได้ง่ายขึ้น

๖.๕ ให้ผู้รับการถ่ายทอด (ผู้เรียน) ได้ปฏิบัติจริงไปพร้อมๆกับผู้ถ่ายทอด (ผู้สอน) เช่น การทำความสะอาดใบ ตอง การตัดใบตอง ขนาดของใบตองที่ต้องการ จำนวนทั้งหมด ซึ่งให้เริ่มทำพร้อมกันคนละชุด โดยที่ผู้รับการถ่ายทอดจะต้องทำการสังเกตขั้นตอนต่างและจดจำ โดยสามารถใช้วิธีจดไว้ก็ได้ ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) สามารถปฏิบัติแต่ละขั้นตอนของการประดิษฐ์ได้ดีขึ้น

๗. ขั้นตอนการถ่ายทอด มีดังนี้คือ

๗.๑ ให้ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) เก็บรวบรวมความรู้จากการสังเกตขั้นตอนของการปฏิบัติงานของผู้ที่มีความรู้ทางด้านการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชิ้นหมากเบ็งในชุมชน โดยการเข้าร่วมและศึกษาขั้นตอนต่างๆ ในการประดิษฐ์ทุกครั้ง

๗.๒ ผู้รับการถ่ายทอดจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือ เช่น ใบตองกล้วยตานี กรรไกร ลวดเย็บ เป็นต้น เพื่อให้พร้อมสำหรับการใช้ในการปฏิบัติงานจริง

๗.๓ ให้ผู้รับการถ่ายทอดลงมือปฏิบัติและเรียนรู้จากประสบการณ์ การปฏิบัติงานนั้นๆ โดยมีผู้ถ่ายทอด(ผู้สอน) คอยบอกกล่าวและแนะนำ จนกระทั่งทำได้

๗.๔ ให้ผู้ถ่ายทอดตรวจสอบผลงาน และประเมินผลงานที่ได้ประดิษฐ์แล้ว รูปทรง ความสวยงาม ความละเอียดของงานประดิษฐ์ที่ได้ทำเสร็จแล้ว

๘. เทคนิคการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง มีดังนี้

๘.๑ ใช้สื่อบุคคล คือผู้ถ่ายทอดเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้

๘.๒ ใช้วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือ ในการปฏิบัติการประดิษฐ์

๙. บรรยากาศการเรียนรู้

การประดิษฐ์เครื่องสักการะชิ้นหมากเบ็ง มีบรรยากาศการเรียนรู้โดยการผ่านวิถีชีวิตประจำวันของการทำงาน และวิถีประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งหมายความถึง การที่ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) มีความประสงค์ที่จะเรียนรู้ก็สามารถเข้าไปใกล้ชิด หรือคลุกคลีกับผู้ถ่ายทอด ซึ่งได้ปฏิบัติการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชิ้นหมากเบ็งอยู่เป็นประจำ การเป็นลูกมือเพื่อช่วยเหลือหยิบจับสิ่งของ พร้อมกันซักถาม ผู้ที่ทำได้ก็จะสอนผู้ที่ยังไม่สามารถทำได้ให้เข้าใจมากขึ้น บรรยากาศมีทั้งความสุข สนุกสนาน จากงานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานวันเข้าพรรษา หรือในบรรยากาศเศร้าหมอง เช่น งานศพ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อก่อให้เกิดความรักสามัคคีซึ่งเป็นวิถีที่แสดงถึงความมั่นคงในชุมชน

๑๐.ระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนรู้การประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง จะใช้เวลาฝึกหัด โดยเฉลี่ย ๑ สัปดาห์ ถึง ๒ สัปดาห์ แต่ถ้าจะให้ชำนาญและมีรูปทรงที่สวยงาม และสามารถที่จะพลิกแพลงให้งดงามมากขึ้น อาจจะต้องใช้เวลาเป็นเดือนๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถ ความสนใจ ตั้งใจ และโอกาสของผู้รับการถ่ายทอด

๑๑. การประเมินของผู้ที่ถ่ายทอด(ผู้เรียน) จะทำการประเมินจากผลงานที่ผู้รับถ่ายทอด (ผู้สอน) ที่ได้ประดิษฐ์ขึ้น หากมีขั้นตอนไหนที่ยังไม่ผ่านการประเมิน ผู้รับการถ่ายทอดก็จะทำการฝึกซ้ำในขั้นตอนนั้นจนกว่าจะสามารถประดิษฐ์ออกมาจนผ่านเกณฑ์

ปัจจัยต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดเครื่องสักการะหมากเบ็ง ประกอบไปด้วย ๓ ปัจจัย ได้แก่

๑.ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง คือ สภาวะเศรษฐกิจที่ดำเนินไปในทิศทางที่ไม่ดี ทำให้ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในประเทศ ถ้ากล่าวถึงแง่ของรายได้ เมื่อการท่องเที่ยวซบเซา โอกาสที่จะแสดงฝีมืองานประดิษฐ์ในงานต่างๆ ของทั้งภาครัฐและเอกชน ก็จะลดลงเพราะต้องคำนึงถึงงบประมาณ มีส่วนให้แรงจูงใจที่จะผลักดันให้งานประดิษฐ์เป็นงานอาชีพก็จะลดลงด้วย

๒.ปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่สถานการณ์ในการเรียนรู้ สภาพที่เอื้ออำนวยต่อการฝึก ระยะเวลาในการฝึก หรือแม้แต่นโยบายที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนของทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้เกิด แรงจูงใจ ความกระตือรือร้น และการแสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์หรือการรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๓.ปัจจัยวัฒนธรรม การสืบทอดงานประดิษฐ์เครื่องสักการะของคนรุ่นใหม่ในชุมชน ระบบของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ไปถึงการฝึก ปฏิบัติงานประดิษฐ์ด้วย เพราะจากการศึกษาจากเอกสารสถิติ จะพบว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน หรือในหมู่เครือญาติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะทำให้เกิดความเกื้อกูล ผูกพัน ระวังกัน โดยส่วนมากจะเป็นการยอมรับการกระทำที่สืบทอดกันมา เพราะการประดิษฐ์เครื่องสักการะ ไม่นิยมที่จะสืบทอดแก่บุคคลภายนอก เพราะความหวงแหนสิ่งที่เรียกว่าภูมิปัญญา ดังนั้นการถ่ายทอดจึงเป็นลักษณะถ่ายทอดให้แก่คนในครอบครัว ชุมชนที่ผูกพัน โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์เป็นหลัก

หน่วยงานที่สนับสนุนและส่งเสริมการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง

๑.หน่วยงานในพระพุทธศาสนา เช่น วัดต่างๆ เป็นต้น โดยการมีส่วนร่วมในการงานกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

๒.สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ได้จัดให้มีการประกวดและการอบรมสาธิตการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง ณ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด เพื่อร่วมสืบสานการถ่ายทอดงานศิลปวัฒนธรรมอีสาน

๓.สำนักงานเทศบาลเมืองหนองคาย โดยได้มีการจัดประกวดแข่งขัน การประดิษฐ์เครื่องสักการะในเทศกาลสำคัญของจังหวัด และได้มีการจัดหลักสูตรระยะสั้นให้กับนักเรียนในโรงเรียนที่เป็นเครือข่ายของเทศบาล เพื่อเป็นการถ่ายทอดและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมต่อไป

อภิปรายผล

จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

๑.เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง เป็นงานประดิษฐ์ที่แสดงถึงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งแสดงถึงความเอกลักษณ์เฉพาะของคนในภาคอีสาน ซึ่งจากที่ได้ค้นคว้าทางเอกสาร ตำรา ไม่ปรากฏข้อมูลที่ชัดเจน แต่ได้มีการประดิษฐ์ที่คล้ายคลึงกันในแต่ภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะภาคเหนือและอีสาน แต่สำหรับอีสานโดยเฉพาะจังหวัดหนองคาย ไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรว่าได้การเกิดขึ้นเมื่อใด และเริ่มประดิษฐ์โดยใครเป็นผู้ริเริ่ม แต่สามารถวิเคราะห์ได้ว่า เป็นการรับเอาวัฒนธรรมมาจากความเชื่อ ความศรัทธา และถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานของต่อละชุมชน โดยการผ่านประเพณี พิธีกรรมต่างๆของจังหวัด ซึ่งตามความเชื่อที่ว่า ถวายเครื่องสักการะในทางพระพุทธศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอน ให้พุทธบริษัททำการบูชา คือ อามิสบูชา การบูชาด้วยดอกไม้ เครื่องหอมต่างๆ เครื่องสักการะ ส้มมานะทั้งปวง เพื่อเป็นสื่อ นำให้พุทธศาสนิกชน ได้ใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มณี พะยอมยงค์ และ ศิริรัตน อาศนะ (๒๕๓๘ หน้า ๓-๔)

๒.จากการวิจัยพบว่า ชนิดของรูปแบบ มี ๒ รูปแบบคือ แบบ ๕ และ ๘ ชั้น ซึ่งแต่ละชั้นมีความหมายถึงชั้นทั้ง ๕ หรือที่เรียกทางพระพุทธศาสนาว่า เบญจขันธ์ ได้แก่

๑.๑.รูป คือ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด อันประกอบไปด้วยร่างกายและพฤติกรรม สารและพลังงานด้านวัตถุ

๑.๒.เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ ซึ่งเกิดจากสัมผัสทางประสาททั้ง ๕ และใจ

๑.๓.สัญญา คือ ความกำหนดได้ รับรู้ได้ อันเป็นสาเหตุให้เกิดอารมณ์

๑.๔.สังขาร คือ คุณสมบัติต่างๆ ของจิต

๑.๕.วิญญาณ คือ การรับรู้ได้ เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส ได้กลิ่น ได้รู้รส ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมด คือการรวมกันของชั้นทั้ง ๕ และเป็นการสำรวมเพื่อน้อมบูชาพระรัตนตรัย ส่วนการประดับดอกไม้ชั้น ๘ ชั้น อันมีความหมายที่แสดงถึง ธาตุทั้ง ๔ และที่รวมกันทั้ง ๘ ชั้น หมายถึงร่างกายทั้ง ๓๒ ประการ ซึ่งหมายถึงการนอบน้อมกายทั้งหมดเพื่อสักการบูชา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของบุคคลต่างๆ ที่ได้กล่าวมานั้น สรุปได้ว่า เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็งของชาวอีสาน ในจังหวัดหนองคาย มีอยู่ ๒ รูปแบบ คือ แบบ ๕ ชั้น และ ๘ ชั้น แต่ละรูปแบบมีจุดมุ่งหมายของการนำไปใช้ในทิศทางเดียวกันคือการประกอบ

พิธีกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา ในการบูชาด้วยเครื่องสักการะในพิธีกรรมต่างๆ จะประกอบไปด้วยเครื่องสักการะหลายชนิดด้วยกัน แต่ที่ขาดไม่ได้คือหมากเบ็ง หรือ ชันหมากเบ็ง

๓. กระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง เครื่องสักการะของชาวอีสานมีขั้นตอนและวิธีการคือ ผู้ถ่ายทอด ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะ ส่วนใหญ่ ผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งมีความชำนาญในการประดิษฐ์ จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ โดยอาศัยงานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่ได้จัดขึ้นในชุมชน แต่การถ่ายทอดไม่ได้ทำเป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน แต่ถ่ายทอดเนื้อหาโดยการบอกเล่า การอธิบายเนื้อหาจากง่ายไปหายาก ซึ่งการถ่ายทอดเป็นลักษณะเดียวกันกับการสอนลูกหลานที่บ้าน ไม่มีการบันทึก มีเพียงการบอกกล่าว และปฏิบัติตาม ในการถ่ายทอดจะทำการทำตัวอย่าง หลังจากนั้นก็ให้ผู้รับการถ่ายทอดทดลองทำ เริ่มจากง่ายไปหายาก หากมีข้อใดติดขัด ผู้ถ่ายทอดจะเป็นผู้อธิบายเพิ่มเติม และทดลองทำอีกครั้ง ในขณะเดียวกัน ผู้ถ่ายทอดอาจจะบอกเกี่ยวกับการใช้เทคนิคในการประดิษฐ์ เช่นการเลือกใบตอง การกลัดตอง หรือการเย็บใบตอง เทคนิคต่างๆ เหล่าจะเกิดขึ้นเมื่อได้ทดลองประดิษฐ์แล้วเกิดปัญหาเล็กน้อย ดังนั้นผู้ถ่ายทอดที่มีความชำนาญจะถ่ายทอดเคล็ดความรู้เล็กน้อยนี้ไปพร้อมกันด้วย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยในครั้งนี้

๑. หน่วยงานทางการศึกษา สามารถที่จะนำองค์ความรู้ที่ได้ไปบรรจุเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐาน เพื่อใช้ในการศึกษาทางด้านวิชาศิลปะวัฒนธรรมของชาวอีสาน นอกเหนือจากวิทยากรบรรยาย และสามารถที่จะบรรจุเป็นหลักสูตรระยะสั้นได้

๒. หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ควรเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์งานศิลปวัฒนธรรม เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้หวงแหน และรักษาไว้

๓. ผู้มีส่วนร่วม เช่น ผู้รับจ้างประดิษฐ์ ควรเข้ามามีส่วนร่วมโดยการเสียสละเวลา เพื่อให้เกิดการส่งเสริมและอนุรักษ์เครื่องสักการะหมากเบ็งต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาแนวทางการอนุรักษ์งานประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือชันหมากเบ็ง

๒. ควรศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ในการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชันหมากเบ็ง ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

๓. ควรมีการศึกษาการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชันหมากเบ็ง โดยการเปรียบเทียบกับจังหวัดใกล้เคียง

บรรณานุกรม

กิ่งแก้ว อุตถากร และคณะ. **ความเชื่อนนทบุรี** : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๔.

จันทนา เพชรสงคราม. **งานใบตอง**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

จิราภรณ์ ภัทรนุกัทร. **สภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ของดีसान**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐.

ชอบ ดีสวนโคก. **“ความเชื่อพื้นฐานแห่งอารยธรรมของชาวอีสาน,”** ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน:

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ๓(๑) : ๔-๒๕ ; กุมภาพันธ์, ๒๕๓๐.

ธวัช ปุณโณทก. **“คติความเชื่อพื้นฐานอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสาน,”** ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน:

คติความเชื่อ. หน้า ๓๕๐-๓๕๒. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

ธวัช ปุณโณทก. **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ ; จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

นิคม มุสิกคามะ. **วัฒนธรรมและบทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๓.

ปรีชา ปริญญาโณ, พระมหา. **ประเพณีไทยโบราณอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. อุบลราชธานี :

โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๕.

ปรีชา พิณทอง. **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๔๙

ปราณี วงศ์เทศ. **“การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย;”** ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ.

พิมพ์ครั้งที่ ๔. หน้า ๒๖๖-๓๑๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

----- **“การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย,”** ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ.

๔(๓) : ๒๖๖-๓๑๕ ; ๒๕๓๘.

ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ. **อีสาน เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

ประสาธ อิศรปรีดา และคณะ. **ความเชื่อถือและยึดเหนี่ยวทางจิตของอีสาน**. กาฬสินธุ์ :

จินตทัศน์การพิมพ์, ๒๕๑๘.

พระปลัด, อำพร สมอาษา. **ตำราอีสานตำนานร้อยเอ็ด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ร้อยเอ็ด :

จันทร์เกษมการพิมพ์, ๒๕๔๖.

อริยานุวัตร เขมจารีเถระ, พระ. **บายศรีสู่ขวัญ** ในหนังสือชุดความรู้มรดกอีสาน ฉบับอนุรักษ์

วรรณคดีอีสานเกี่ยวกับชีวิต. มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๒๐.

พิสิฐ บุญไชย. **คู่มือการวิจัยทางวัฒนธรรม**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔.

มณี พะยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙.

----- . **“ความเชื่อของคนไทย”** วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. กรุงเทพฯ :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

มณีรัตน์ จันทนะพะลิน. **“เรื่องไทยๆ บายศรี”** วารสารไทย. ๖(๒๒) ; เมษายน – มิถุนายน, ๒๕๒๙.

มนัส สุขสาย. **หนังสืออ่านเสริมความรู้ เรื่องการบายศรีสู่ขวัญ**. อุบลราชธานี : ศูนย์การศึกษา

นอกโรงเรียน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๒๖.

มารยาท กิจสุวรรณ. **“ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย”** วัฒนธรรมไทย. ๒๒(๖) : ๑๒-๒๐ ; มิถุนายน,

๒๕๒๖.

ยุพา กาพนตร, ประทับใจ สึกษา และประสิทธิ์ พวงบุตร. **ประเพณีอีสานในเชิงอนุรักษ์**

และเผยแพร่.อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๔.

ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ : นานามีบุ๊คพับลิเคชันส์,

๒๕๔๒.

วิจิตร ขอนยาง. **การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน**. ปริญญาโท ศศ.ม.

มหาสารคาม : มหาศรีนครินทร์วิโรฒ, ๒๕๓๒.

วิปะสิต สุวันนะวง. **“วิฤติ” ศิลปะพื้นบ้านอีสาน อดีต-ปัจจุบัน-อนาคต**. อุบลราชธานี :

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๘.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม** : แนวความคิด วิธีวิทยา และทฤษฎี.

ขอนแก่น : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๔.

สุเทพ สุนทรภัสส์ช. สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๑.

สาร สารทัศนานันท์.อีตลีสองครองสิบลี.พิมพ์ครั้งที่ ๔ เลย: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมเลย๒๕๓๑.

สิริวัฒน์ คำวันสา. อีตลีสองคลองสิบลี ในอีสานคดี. หน้า ๗๗ กรุงเทพฯคณะโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๒๑.

สวิง บุญเจิม. มรดกอีสาน.อุบลราชธานี. อีสานการพิมพ์ออฟเซต, ๒๕๓๒.

อุดม บัวศรี,รศ.วัฒนธรรมอีสาน.ขอนแก่น: ภาควิชามนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น,๒๕๒๘.

บุญมี แทนแก้ว. จริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๓๕.

ประภาศรี สีอำไพ. พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม. กรุงเทพฯ :

จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

วีระ บำรุงรักษ์. จริยวิทยาในแนวทางพัฒนาจริยธรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา,

๒๕๒๓.

สายพิน สังกัดศิลป์.การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงาน

หัตถกรรมสาขา ศิลปะประดิษฐ์ของจังหวัดเชียงใหม่:มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔

กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาสัย. อโศกมหาราช. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศยาม. ๒๕๒๖.

คำผล กองแก้ว. การศึกษาประเพณีไหลเฮือไฟ. อุบลราชธานี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัย

ครูอุบลราชธานี. ๒๕๒๔.

จ. เปรี๊ญ (นามแฝง). ประเพณีพิธีมงคลไทยอีสาน. กรุงเทพมหานคร : อำนวยสาส์น. ๒๕๒๙.

จิราภรณ์ ภัทราภานุภัทร. สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย. กรุงเทพมหานคร

: โครงการไทยศึกษา ฝากวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๒๘.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.๒๕๓๐.

ทศพล จังพานิชย์กุล. พระธาตุเจดีย์มรดกล้ำค่าของเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : คอมม่า.๒๕๔๖.

ประกอบ โชประการ. วิวัฒนาการทางชนมประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.๒๕๑๓.

ปรีชา พิณทอง. ประเพณีโบราณอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม.๒๕๓๐.

ปลาย บุรพาทิต. **พระบรมธาตุและวัดอุโมงค์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์.๒๕๕๑.

ปัญญา เทพสิงห์. **ศิลปะเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอกทีฟ พรินท์ จำกัด. ๒๕๔๘.

ผาสุข อินทรารุช. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี**.กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์อักษรสมัย. ๒๕๔๒.

พระเทพรัตนโมลี. **ประวัติพระธาตุบังพวน**. พิมพ์ครั้งที่ ๘ (ม.ป.ท.. ๒๕๓๖).

พระธรรมไตรโลกาจารย์ (รักษ เรวโต) . **ครบรอบ ๙๐ ปีของพระธรรมไตรโลกาจารย์**.หนองคาย :

โรงพิมพ์มิตรไทย. ๒๕๓๙.

พระมหาปรีชา ปริญาโณ. **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. อุบลราชธานี :

โรงพิมพ์ศิริธรรม. ๒๕๒๕.

ประวัติพระมหาธาตุ (เจดีย์) กลางน้ำ อำเภอเมืองหนองคาย. หนองคาย : โรงพิมพ์มิตรไทย. ๒๕๔๒.

พระอริยานุวัตรเขมจารี. **คติความเชื่อของชาวอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

๒๕๒๘.

พินิจ จารุสมบัติ. **ประวัติหนองคาย**. กรุงเทพมหานคร : มังกรการพิมพ์ (๑๙๙๔) จำกัด. ๒๕๔๐.

พูนพิสมัย ดิศกุล. **ประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : บำรุงนุกุลกิจ. ๒๕๑๔.

วิสันต์ ท้าวสูงเนิน. **ประเพณีพื้นบ้านและตำนานพื้นเมือง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วีทีเอส

. ๒๕๔๒.

ศ.ธรรมรัตน์. **พระบรมธาตุศักดิ์สิทธิ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์กราฟิก.๒๕๕๑.

ศรีศักร วัลลิโกดม. **แหล่งอารยธรรมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : มติชน. ๒๕๓๓.

สมเด็จพระพรหมประมานุชิตชินโรส. **พระปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ. ๒๕๑๔.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธเจดีย์**. ธนบุรี :

โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา. ๒๕๑๓.

สวิง บุญเจิม. **มรดกอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน. ๒๕๔๙.

सार สาระทัศนันท. **ฮีตสิบสอง – คองสิบสี่**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. เลย : ร่วมใจการพิมพ์. ๒๕๓๐.

สำนักโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดหนองคาย. โครงการก่อสร้างพระธาตุหล้าหนอง.หนองคาย:

โรงพิมพ์มิตรไทย. ม.ป.ป.๒๕๓๖

แสง จันทร์งาม. ศาสนศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๓๔.

แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๑

เรื่อง รูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะ
ของชาวอำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย
เรื่อง ชันหมากเบ็ง

สำหรับผู้มีความความเชี่ยวชาญ

สัมภาษณ์เกี่ยวกับ ศิลป วัฒนธรรม ประเพณี รูปแบบ ขั้นตอน วิธีการ
ที่เกี่ยวข้องกับ เครื่องสักการะของชาวอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
เรื่อง หมากเบ็ง

๑. ข้อมูลเบื้องต้น (ชื่อ สกุล เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ ตำแหน่ง ที่อยู่ปัจจุบัน)

.....

.....

.....

๒. ประวัติความเป็นมาของเครื่องสักการะของชาวอำเภอเมืองหนองคาย หมากเบ็ง
(เป็นอย่างไร เกิดขึ้นเมื่อไร เกิดขึ้นอย่างไร เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวิถีชีวิต
อะไรบ้าง)

.....

.....

.....

๓. มีพิธีกรรมอย่างไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับเครื่องสักการะของชาวอำเภอเมืองหนองคาย

หมากเบ็ง (ถ้ามีอย่างไรเกี่ยวข้องกับพิธีใด พิธีกรรมใด ทำไมต้องใช้เครื่องสักการะนั้น)

.....
.....
.....

๔. ความสำคัญของเครื่องสักการะเมืองหนองคาย สำคัญอย่างไร มีรูปแบบอย่างไร

(มีกี่ชนิดแต่ละรูปแบบแตกต่างกันอย่างไร มีขนาดรูปทรงสัดส่วนหรือไม่ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือไม่เพราะเหตุใด?

.....
.....
.....

๕. มีกระบวนการประดิษฐ์อย่างไร มีการประยุกต์หรือไม่เพราะเหตุใด

(ใช้วัสดุและอุปกรณ์อะไรบ้าง มีขั้นตอนในการประดิษฐ์อย่างไร)

.....
.....
.....

๖. ปัจจุบันให้มีความสำคัญและกระบวนการสืบสาน ปลูกฝังหรือถ่ายทอดความรู้อย่างไร

(ใช้วิธีการและเทคนิคใดบ้างในการถ่ายทอดความรู้ผู้ที่รับการถ่ายทอดความรู้ต้องมีคุณสมบัติอย่างไรมีค่าใช้จ่ายหรือไม่)

.....
.....
.....

๗. ข้อเสนอแนะ/แนวโน้มนในอนาคตจะได้รับการฟื้นฟู อนุรักษ์อย่างไรและหน่วยงานใด
ควรให้ความสำคัญในการเผยแพร่ความรู้

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๒

เรื่อง รูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะของชาวอีสาน
อำเภอเมืองจังหวัดหนองคายเรื่องขันหมากเบ็ง

สำหรับผู้ที่รับจ้างประดิษฐ์เครื่องสักการะของชาวอีสานเรื่อง หมากเบ็งสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบ
และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะของชาวอีสาน

๑. ข้อมูลเบื้องต้น

(ชื่อ สกุล อายุ ชื่อร้าน ที่อยู่ ระยะเวลาที่ประกอบอาชีพการประดิษฐ์เครื่องสักการะล้านนา)

.....
.....
.....

๒. ประวัติและที่มาการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคายเป็นอย่างไร

(เกิดขึ้นเมื่อไร เกิดขึ้นอย่างไร ใช้ครั้งแรกที่ไหน ใช้ในงานประเพณีหรือพิธีกรรมอย่างไร)

.....
.....
.....

๓. การสืบทอดความรู้ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคาย (จากใคร เมื่อไร เรื่องใดบ้าง

เรียนรู้ที่ไหนในสถาบันหรือนอกระบบ เรียนโดยวิธีการอย่างไร ใช้ระยะเวลานานเท่าไร

มีค่าใช้จ่ายอย่างไร ปัญหาและอุปสรรคมีหรือไม่ มีวิธีแก้ไขปัญหายังไง)

.....

.....

.....

.....

๔.การเริ่มต้นอาชีพการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคาย (สาเหตุในการประดิษฐ์
 เริ่มต้นการประดิษฐ์เครื่องสักการะได้อย่างไร ใช้สถานที่ใดในการประดิษฐ์ ต้นทุนที่ใช้
 รายได้ที่ได้รับ ช่วงเทศกาลหรือพิธีกรรมใดที่ประดิษฐ์เครื่องสักการะได้มากที่สุด เพราะอะไร)

.....

.....

.....

๕.รูปแบบเครื่องสักการะชาวหนองคาย หลากเบ้ง ที่ประดิษฐ์ขึ้นมีกี่รูปแบบ (มีอะไรบ้าง
 แต่ละรูปแบบมีแตกต่างกันหรือไม่ ถ้ามีแตกต่างกันอย่างไร มีการอนุรักษ์ของเดิมหรือปรับปรุง
 เปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือไม่ ถ้ามีอย่างไร แต่ละรูปแบบนำไปใช้ในประเพณี พิธีกรรมใดบ้าง)

.....

.....

.....

๖.กระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคาย

๖.๑ วัสดุและอุปกรณ์ (ชนิดของวัสดุและอุปกรณ์ แหล่งที่มาของวัสดุและอุปกรณ์

คุณภาพและลักษณะของวัสดุ และ อุปกรณ์ ปัญหาเกี่ยวกับแหล่งวัสดุและอุปกรณ์มีหรือไม่
 ถ้ามีอย่างไร มีวิธีแก้ปัญหาอย่างไร)

.....

.....

.....

๖.๒ ขั้นตอนการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคาย (วิธีการและขั้นตอนในการผลิต วิธีการและขั้นตอนไหนสำคัญที่สุด เพราะอะไร ข้อควรระวังในกระบวนการประดิษฐ์แต่ละ ขั้นตอนปัญหาและอุปสรรคในการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคายแต่ละขั้นตอนมีหรือไม่ ถ้ามีอย่างไร มีวิธีแก้ไขปัญหอย่างไร)

.....

.....

.....

๗. การถ่ายทอดความรู้ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคายมีหรือไม่ (มีคนสนใจมากน้อยแค่ไหนถ้ามีอย่างไร ถ่ายทอดโดยใช้วิธีและเทคนิคใดบ้าง การถ่ายทอดความรู้ใช้สถานที่ใด เคยเป็นวิทยากรให้กับสถานที่ไหนบ้าง คุณลักษณะของผู้รู้ต้องเป็นอย่างไร ปัญหาและอุปสรรคมีหรือไม่ ถ้ามีอย่างไร มีวิธีการแก้ปัญหอย่างไร)

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๓

เรื่อง รูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคาย

หมากเบ็ง

สำหรับผู้ที่สนใจกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะ

หมากเบ็ง

สัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญ

๑. ข้อมูลเบื้องต้น (ชื่อ สกุล อายุ ที่อยู่ปัจจุบัน ระยะเวลาสนใจกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะ เริ่มประดิษฐ์เครื่องสักการะได้นานเท่าไร)

.....

.....

.....

.....

๒. มีความรู้เครื่องสักการะชาวหนองคาย หมากเบ็ง อย่างไร(ประวัติละที่มา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวข้อง)

.....

.....

.....

๓. เหตุใดจึงสนใจในกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักรະชาวหนองคาย (สาเหตุที่สนใจ เพราะอะไร มีใครแนะนำหรือไม่)

.....

.....

.....

๔. เรียนรู้และสืบทอดกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักรະชาวหนองคาย (จากใคร เมื่อไร มีรูปแบบใดบ้าง มีวิธีการถ่ายทอดอย่างไร ใช้ระยะเวลาานเท่าไร รูปแบบเครื่องสักรະแบบใดที่มีกระบวนการประดิษฐ์ยากที่สุด ปัญหาและอุปสรรคมีหรือไม่ ถ้ามีอย่างไร มีวิธีการการแก้ปัญหาอย่างไร

.....

.....

.....

๕. มีความรู้เกี่ยวกับเครื่องสักรະชาวหนองคาย มากบ้าง น้อยบ้าง อย่างไร(ประวัติและที่มา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวข้อง)

.....

.....

.....

๖. การประดิษฐ์เครื่องสักรະชาวหนองคายมีคุณค่าและประโยชน์หรือไม่ (ถ้ามี อย่างไร ด้านไหน คุณค่าต่อใครบ้าง ชุมชน สังคม ประโยชน์ที่ได้รับจากสิ่งประดิษฐ์)

.....

.....

.....

๗. มีทัศนคติและแนวคิดอย่างไรบ้างในการร่วมอนุรักษ์ศิลปะการประดิษฐ์เครื่องสักการะ
ชาวหนองคาย (ถ้ามีอย่างไรบ้าง มีส่วนร่วมอย่างไร)

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์ชุดที่ ๔

เรื่อง รูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวเมืองหนองคาย

หมากเบ็ง

สำหรับเจ้าหน้าที่ บุคลากร อาจารย์ผู้สอนในสถานศึกษา

สัมภาษณ์เกี่ยวกับการส่งเสริม การช่วยเหลือ สนับสนุนศิลปะการประดิษฐ์

เครื่องสักการะชาวเมืองหนองคาย:หมากเบ็ง

๑.ข้อมูลเบื้องต้น(ชื่อ สกุล เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง หน่วยงานสถาบันการศึกษา)

.....

.....

.....

๒.มีการส่งเสริม ช่วยเหลือ สนับสนุนศิลปะการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคายหน่วยงาน
ภาครัฐและเอกชน(ถ้ามีอย่างไร ด้านไหนบ้างเริ่มต้นเมื่อไร ใช้สถานที่ไหนเกี่ยวข้องกับ
ศิลปะวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมหรือไม่ถ้ามีเกี่ยวข้องอย่างไร)

.....

.....

.....

๓.มีการส่งเสริม ช่วยเหลือ สนับสนุนศิลปะการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคายหน่วยงาน
ภาครัฐและเอกชนในจังหวัดอื่น ๆ (ถ้ามีจังหวัดอะไร ด้านไหนบ้างเริ่มต้นเมื่อไร ใช้สถานที่ไหน
เกี่ยวข้องกับศิลปะวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมหรือไม่ถ้ามีเกี่ยวข้องอย่างไร)

.....
.....
.....
๔.มีทัศนคติหรือแนวคิดอย่างไรต่อการอนุรักษ์ศิลปะการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคาย
(ควรมีการสืบทอดต่อหรือไม่ ถ้ามีควรใช้วิธีการอย่างไร)

.....
.....
.....
.....

แบบสังเกต

เรื่อง รูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะ

ชาวเมืองหนองคาย หมากเบ็ง

 สำหรับผู้ประกอบอาชีพการประดิษฐ์เครื่องสักการะชาวหนองคาย หมากเบ็ง

ชื่อ.....สกุล.....อายุ.....ปี.....

ที่อยู่/สถานที่.....เวลา.....น

ว/ด/ป/..... ครั้งที่.....	รายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะ ชาวหนองคายเรื่องขันหมากเบ็ง	หมายเหตุ
การวางแผน	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	
วัสดุ อุปกรณ์	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	

<p>ขั้นตอน การประดิษฐ์</p>	<p>รายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะ ชาวหนองคายเรื่อง ชั้นหมากเบ็ง</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	<p>หมายเหตุ</p>
--------------------------------	--	-----------------

บทความวิจัย

โดย

ดร. คิต วรณดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชั้นหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน โดยใช้กรณีศึกษาชาวอีสานอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ๒) เพื่อศึกษาหลักความเชื่อ แนวคิดและทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการที่เป็นขั้นตอนในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็งเพื่อใช้เป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และ ๓) เพื่อศึกษาคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในชั้นหมากเบ็ง และเครื่องประกอบชั้นหมากเบ็งแต่ละชนิด

ขอบเขตของการวิจัย คือ เขตพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย และประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ ประชากรในชุมชนตำบลโพธิ์ชัย ชุมชนตำบลวัดธาตุ ชุมชนตำบลหาดคำ ชุมชนตำบลพระธาตุบังพวน ซึ่งทั้งหมดอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย โดยกำหนดเนื้อหาของงานวิจัยเป็นการศึกษาเรื่องความเชื่อเรื่องชั้นหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสังเกตที่ไม่มีโครงสร้าง และแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง

ผลการวิจัยพบว่าประวัติความเป็นมาของชั้นหมากเบ็งนั้นไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่ามีมาตั้งแต่สมัยใด ไม่ปรากฏชื่อผู้ริเริ่มออกแบบการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง แต่ได้พบว่ามี การแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวอีสานในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็งด้วยความเชื่อและความเคารพศรัทธาของคนในอดีตที่เห็นความสำคัญของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนา มีความเคารพศรัทธาในตัวบุคคลผู้มีพระคุณ คือ บิดามารดา ครู อาจารย์ ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์และสรุปได้ว่า ชั้นหมากเบ็งเป็นองค์ความรู้ที่มีการถ่ายทอดผ่านการแสดงออกถึงความเชื่อและความเคารพศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และในตัวบุคคล ซึ่งอาศัยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนชาวอีสานในการ

สร้างสรรค์คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็งเพื่อเป็นเครื่องสักการะสืบทอดต่อกันมาเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานจนถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษาด้านหลักความเชื่อ แนวคิดและทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะชั้นหมากเบ็งและคติธรรมในชั้นหมากเบ็งของชาวอีสานอำเภอเมืองหนองคาย สรุปได้ว่ามีความเชื่อ และแนวคิดในการประดิษฐ์เครื่องสักการะนี้เพียง ๒ รูปแบบ เท่านั้น คือ ชั้นหมากเบ็งรูปแบบ ๕ ชั้น และ ชั้นหมากเบ็งรูปแบบ ๘ ชั้น วัตถุประสงค์ที่ใช้ในการประดิษฐ์มีใบตองสด และดอกไม้สดเป็นหลัก ซึ่งแต่ละรูปแบบในการประดิษฐ์มีโครงสร้างและคติธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ชั้น

หมากเบ็งรูปแบบ ๕ ชั้น มีความหมายถึงชั้นทั้ง ๕ หรือที่เรียกทางพระพุทธศาสนาว่า เบญจชั้นต์ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมด คือการรวมกันของชั้นทั้ง ๕ และเป็นการสำรวมจิตเพื่อน้อมบูชาพระรัตนตรัย และชั้นหมากเบ็งรูปแบบ ๘ ชั้น ซึ่งแต่ละชั้นมี ๔ กลีบ หมายถึงธาตุทั้ง ๔ และที่รวมกันทั้ง ๘ ชั้น หมายถึงร่างกายทั้ง ๓๒ ประการ ซึ่งหมายถึงกา นอบน้อมกายทั้งหมดเพื่อถวายสักการบูชาชั้นหมากเบ็ง นอกจากนี้เป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมต่างๆ แล้ว ชั้นหมากเบ็งยังเป็นเครื่องมือที่คอยสั่งสอน เตือนสติให้คนคิดดี ทำดี และมีความสามัคคี โดยผ่านการปลูกฝังจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมและมีความเชื่อความศรัทธาอันบริสุทธิ์ด้วยความหมายของการ ประดิษฐ์เครื่องสักการะชั้นหมากเบ็งนี้ และถือเป็นแบบอย่างการรักษากฎมียัญญาท้องถิ่นอันเป็น เอกลักษณ์ของชาวอีสานด้วย

ABSTRACT

The main purposes of this research aim to (1) study the history of Khan Markbeng in Esarn's culture, a case study of Esarn's culture in Nongkhai District, Nongkhai Province, (2) study the principle of the belief and the theory of local wisdom in Khan Markbeng invention process for worship in Buddhism observance, and (3) study the Buddhism doctrine that appear in Khan Markbeng and Khan Markbeng accessory.

The scope of this research is to study in the area of Nongkhai District, Nongkhai Province and the population of the research are the people in Phochai Community, Wat That Community, Hadkham Community and Phra That Bungphuan Community, which all are located in the area of Nongkhai District, Nongkhai Province. The substance of the research focus the belief of Khan Markbeng worship in Esarn's culture and the research tools are observation form without structure and interview form with full structure.

As the result, there is not any evident of the first start in the history of Khan Markbeng. There is not any record of the initiator who found Khan Markbeng design but it was found that there is inherited performance in Esarn's culture in Khan Markbeng invention based on the belief and respect to the holy things in Buddhism, the belief in the persons of obligation whom they are father, mother and teachers. Researcher, therefore, analyzed and summarized that Khan Markbeng is the knowledge which inherited through the belief and respect. The cooperation of the people in the community create the great value of local wisdom inKhan Markbent invention for worship which become the identity of Esarn people as of today

As the result of the study of the principle of the belief and the theory of local wisdom in Khan Markbeng invention process for worship and Buddhism doctrine that appear in Khan Markbeng, in Nongkhai District, there are only two types of Khan Markbeng which are the five stages Khan Markbeng and the eight stages Khan Markbeng. The main raw materials for Khan Markbeng invention are banana leafs and flowers. Each type of Khan Markbeng contains the structure of invention and Buddhism doctrines. The five stages Khan Markbeng means The Five Aggregates; Corporeality, Feeling, Perception, Mental Formation and Consciousness. All those of the five integrations is for mind-control to worship The Three Treasures, the highest worship of Buddhism. While the eight stages Khan Markbeng which contains four petals in each stage means The Four Elements, and all of eight stages integrated to be 32 symptoms of body, this for dedicate the body for worship.

Khan Markbeng is not only to be regarded as worships in observance and any ceremony but also to be regarded as the teaching tools, to remind people to follow the way of goodness and unity by growing good consciousness of participation and the pure belief as the meaning of this Khan Markbeng worship invention. This is the way of local wisdom preservation which is the identity of Esarn

๑.บทนำ

การวิจัยเรื่อง “ความเชื่อเรื่องขันหมากเบ็งในวัฒนธรรมชาวอีสาน: กรณีศึกษาอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย” เป็นงานวิจัยในโครงการวิจัยของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗ มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาบริบทและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประดิษฐ์ขันหมากเบ็ง หรือหมากเบ็งที่เป็นเครื่องสักการะตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษสู่ลูกหลานชาวอีสาน โดยใช้กรณีศึกษาชาวอีสานอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เพื่อนำเสนอเป็นรายงานให้เป็นประโยชน์ในการส่งเสริมสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี อนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประดิษฐ์ขันหมากเบ็ง หรือหมากเบ็งที่เป็นเครื่องสักการะ และเพื่อรักษาความเชื่อความศรัทธาอันบริสุทธิ์ในการทำเครื่องสักการะขันหมากเบ็งของชาวอีสานให้คงอยู่ต่อไป

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัยมุ่งเน้นศึกษาหลักความเชื่อซึ่งนำมาสู่การปฏิบัติตามอย่างต่อเนื่องทั้งในการดำรงชีวิตประจำวันและในงานประเพณีต่างๆ ในอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ตลอดจนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมมือกันประดิษฐ์เครื่องสักการะขันหมากเบ็งเมื่อถึงเทศกาลงานประเพณีสำคัญในชุมชน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งทางภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการลง

พื้นที่ศึกษาข้อมูล ร่วมลงมือปฏิบัติ และจัดทำภาพประกอบจากสถานที่จริง โดยนำองค์ความรู้ที่ได้รับ มาวิเคราะห์ สรุปผลและนำมาเป็นข้อเสนอแนะเพื่อการปรับใช้ในการสืบทอดภูมิปัญญาในระดับ ท้องถิ่นและระดับภูมิภาค

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชั้นหมากเบ็ง
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นในขบวนการที่เป็นขั้นตอน เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาคติธรรมที่ปรากฏในชั้นหมากเบ็งและเครื่องประกอบชั้นหมากเบ็ง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของหมากเบ็งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงแนวคิดและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประดิษฐ์ชั้นหมากเบ็ง เพื่อใช้ในพิธีกรรมของชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงอิทธิพลเรื่องความเชื่อในการใช้ชั้นหมากเบ็งเพื่อประกอบพิธีทาง พระพุทธศาสนาของชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

บทสรุป

๑. ประวัติความเป็นมาของเครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือ ชั้นหมากเบ็ง

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางเอกสาร สรุปได้ว่า ประวัติความเป็นมาของเครื่องสักการะ หมากเบ็ง ซึ่งได้เห็นชัดว่าไม่พบหลักฐานที่แน่ชัดว่าเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ ใครเป็นบุคคลแรกที่เริ่มต้นปร ดะดิษฐ์ขึ้นใช้ แต่สันนิษฐานได้ว่าชาวหนองคายได้รับอิทธิพลจากการสืบทอดกันมาของบรรพบุรุษ เพื่อ นำมาใช้ประกอบในพิธีกรรมและการถวายเป็นพุทธบูชาตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และจาก การสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเรื่องของเครื่องสักการะหมากเบ็ง พบว่าชาวหนองคายได้มีวิถี ชีวิตที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนเกิดเป็นศิลปวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ได้อย่างชัดเจน ชาวอีสานได้ใช้งานประดิษฐ์ หมากเบ็ง หรือ ชั้นหมากเบ็งเป็นเครื่องสักการะในงานประเพณี พิธีกรรม เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานสงกรานต์ งานเข้า-ออกพรรษา งานแห่เทียน งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น นอกเหนือจากการใช้เครื่องสักการะในพิธีกรรมต่างๆ แล้ว ยังเป็นเครื่องมือที่คอยสั่งสอน เตือนสติให้ คนคิดดี ทำดี โดยผ่านการปลูกฝังจิตใจด้วยความหมายของการทำงานประดิษฐ์เครื่องสักการะนี้ เป็น การรักษาภูมิปัญญา และความเป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน

๒. รูปแบบ

- ๒.๑ สักการะหมากเบ็งชาวหนองคาย มี ๒ รูปแบบ ดังนี้

๑) รูปแบบที่ ๑ รูปแบบ ๕ ชั้น โครงสร้างของการประดิษฐ์ คือ ซ้อนทับกรวย ใบตองและประดับดอกไม้ขึ้นไปทั้งหมด ๕ ชั้น ซึ่งแต่ละชั้นมีความหมายถึงชั้นทั้ง ๕ หรือที่เรียกทางพระพุทธศาสนาว่า เบญจชั้นได้แก่

๑.๑.รูป คือ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด อันประกอบไปด้วยร่างกายและพฤติกรรม สารและพลังงานด้านวัตถุ

๑.๒.เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ ซึ่งเกิดจากสัมผัสทางประสาททั้ง ๕ และใจ

๑.๓.สัญญา คือ ความกำหนดได้ รับรู้ได้ อันเป็นสาเหตุให้เกิดอารมณ์

๑.๔.สังขาร คือ คุณสมบัติต่างๆ ของจิต

๑.๕.วิญญาณ คือ การรับรู้ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส ได้กลิ่น ได้รู้รส ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมด คือการรวมกันของชั้นทั้ง ๕ และเป็นการสำรวมเพื่อน้อมบูชาพระรัตนตรัย

ส่วนประกอบสำคัญของการประดิษฐ์คือ การนำเอาวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือต่างๆ อาทิเช่น ใบตอง กรรไกร ลวดเย็บ ชามหรือชวดน้ำ ดอกไม้ นำมาดำเนินการขั้นตอนของงานประดิษฐ์ รูปทรงที่ได้ จะมีลักษณะเป็นพุ่มปลายแหลม มีกลีบล้อมรอบ ประดับกลีบด้วยดอกไม้ เช่น ดอกพุด ดอกกรัก ดอกดาวเรือง

๒)รูปแบบที่ ๒ รูปแบบ ๘ ชั้น โครงสร้างของการประดิษฐ์จะดำเนินขั้นตอนเดียวกับ รูปแบบ ๕ ชั้น คือ ซ้อนทับกรวยใบตองและประดับดอกไม้แต่จะทำได้ขึ้นไป ๘ ชั้น อันมีความหมายที่แสดงถึง ธาตุทั้ง ๔ และที่รวมกันทั้ง ๘ ชั้น หมายถึงร่างกายทั้ง ๓๒ ประการ ซึ่งหมายถึงการนอบน้อมกายทั้งหมดเพื่อสักการบูชา

๓.เครื่องมือและวัตถุดิบที่ใช้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง

เครื่องมือและวัตถุดิบที่ใช้ในกระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง มีความคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันเล็กน้อย ซึ่งขึ้นอยู่กับเทคนิคของผู้ที่ประกอบอาชีพการประดิษฐ์เครื่องสักการะบางท่าน ซึ่งสามารถสรุปข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องมือ และวัตถุดิบที่ใช้ประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง ได้ดังนี้

๓.๑ เครื่องมือและวัตถุดิบที่ใช้ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง มีดังนี้ ใบตอง (กล้วยตานี) มีด กรรไกร ลวดเย็บกระดาษ ชาม หรือชวดน้ำ กลัด หรือเข็มมุด ดอกไม้ อาทิเช่น ดอกพุด ดอกกรัก ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย เป็นต้น

๔.ขั้นตอนการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง

กระบวนการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็ง ตอนที่ ๑ เริ่มจากการทำกรวย โดยการ ฉีกใบตองให้ได้ขนาดกว้าง ๗ นิ้ว ยาว ๙-๑๐ นิ้ว จำนวน ๔ ชั้น ต่อมา นำมาซ้อนกันม้วนให้เป็นกรวยยอดแหลม และม้วนริมเข้ามาจนสุดริมใบตอง โดยเอานิ้วกดที่ใบตองเพื่อจะให้กรวย

ยอดแหลมม้วนจนได้รูปกรวย ฐานกว้างประมาณ ๓ นิ้ว แล้วเย็บด้วยลวดเย็บกระดาษ ส่วนที่ ๒ การทำกลีบประกอบกรวย

ตอนที่ ๒ การประดิษฐ์กลีบประกอบกรวย คือ ฉีกใบตองให้ได้ขนาดกว้าง ๒-๓ นิ้ว ยาว ๘-๙ นิ้ว จำนวน ๖๔ ชิ้น โดยเริ่มจากแบ่งใบตองที่ฉีกไว้ ออกเป็น ๓ ส่วน พับด้านซ้ายเข้ามา ๑ ส่วน และพับด้านขวาของใบตองเข้ามาชิดกัน หลังจากนั้นให้พับทบเข้ากันแล้วใช้ลวดเย็บกระดาษเย็บให้ติดกัน แล้วนำใบตองที่พับแล้วมาติดกับยอดกรวยโดยติดห่างจากยอด ประมาณ ๓ นิ้ว ทำการติดดังนี้

ชั้นที่ ๑ กลีบประกอบกรวย จำนวน ๔ ชั้น

ชั้นที่ ๒ กลีบประกอบกรวย จำนวน ๔ ชั้น ติดสลับกับชั้นที่ ๑

ชั้นที่ ๓ กลีบประกอบกรวย จำนวน ๔ ชั้น ติดสลับกับชั้นที่ ๒

ชั้นที่ ๔ จนกระทั่งถึงชั้นที่ ๕ หรือ ๘ (ขึ้นอยู่กับรูปแบบ ว่า ๕ ชั้น หรือ ๘ ชั้น) จะใช้

จำนวน กลีบประกอบกรวยเท่ากันคือ ๔ ชั้น ติดสลับกันจนครบ

ตอนที่ ๓ การพับผ้านุ่ง หรือ การมอบ พับผ้านุ่งโดยพับครึ่งใบตองพับรอบฐานเปิดโดน กลีบสุดท้ายกว้าง ๔ นิ้ว ใช้ไม้กีดหรือลวดเย็บๆและตัดแต่งฐานให้เรียบร้อย

ตอนที่ ๔ ชั้นตอนสุดท้าย คือการประดับตกแต่งด้วย ดอกไม้ เช่น ดอกดาวเรือง ดอกพุด ดอกกรัก จากการสัมภาษณ์ คุณหนูพิน สุวรรณรินทร์ คุณสุนิษฐา สีนาราช(วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๗) ได้ใจความว่า ดอกไม้ที่มีตามฤดูกาลในชุมชน สามารถนำมาใช้ตกแต่งได้ เช่น ดอกพุด ดอกกรัก ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย ดอกกรัก เป็นต้น

๕. ขั้นตอนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง

ขั้นตอนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง สรุปได้ดังนี้

๕.๑ ผู้ถ่ายทอด (ผู้สอน) ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีอายุ หรืออาวุโสในชุมชน (ชาวคุ้ม) ซึ่งมีความเชี่ยวชาญชำนาญในงานประดิษฐ์เป็นผู้ถ่ายทอด ในปัจจุบันอาจเป็นผู้รับจ้างประดิษฐ์เนื่องจากมีความชำนาญจากการฝึกฝนและรับจ้างมานาน โดยผ่านประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน

๕.๒ เนื้อหาที่ถ่ายทอด ในการถ่ายทอดไม่ได้มีการบันทึกเป็นเอกสารหรือลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน แต่เป็นการถ่ายทอดโดยการปฏิบัติจริงจากการบอกเล่าวิธีการต่างๆ การอธิบายจากง่ายไปหายาก และไม่สามารถระบุได้ว่าผู้เรียนจะต้องใช้เวลาฝึกฝนจนชำนาญได้เมื่อไร ขึ้นอยู่กับความสนใจ และตั้งใจของผู้รับการถ่ายทอดเป็นสำคัญ

๖. วิธีการถ่ายทอด มีวิธีการดังนี้

๖.๑ ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) ดูแบบอย่างการปฏิบัติงานของผู้ถ่ายทอด(ผู้สอน) ซึ่งก็คือ ผู้อาวุโสประจำชุมชน(คุ้ม)

๖.๒ ผู้รับการถ่ายทอด ดูจากตัวอย่างที่ได้ทำเสร็จแล้ว และทดลองทำ

๖.๓ หลักจากนั้น ผู้ถ่ายทอด เริ่มทำให้ดูเป็นตัวอย่างอีกครั้ง ทีละขั้นตอน ผู้รับการถ่ายทอดทดลองทำอีกครั้งหลังจากได้ดูการทำเป็นตัวอย่างแล้ว

๖.๔ ผู้ถ่ายทอดแนะนำวิธีการทำ ตั้งแต่การเตรียมอุปกรณ์ การนำอุปกรณ์แต่ละอย่าง มาใช้ในการประดิษฐ์

๖.๔ ผู้ถ่ายทอด (ผู้สอน) และผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) เริ่มทำพร้อมๆ กัน โดยผู้รับ การถ่ายทอดสังเกต แต่ละขั้นตอนจากผู้ถ่ายทอด(ผู้สอน) ซึ่งจะช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจขั้นตอน ได้ง่ายขึ้น

๖.๕ ให้ผู้รับการถ่ายทอด (ผู้เรียน) ได้ปฏิบัติจริงไปพร้อมๆกับผู้ถ่ายทอด (ผู้สอน) เช่น การทำความสะอาดใบ ตอง การตัดใบตอง ขนาดของใบตองที่ต้องการ จำนวนทั้งหมด ซึ่งให้เริ่มทำ พร้อมกันคนละชุด โดยที่ผู้รับการถ่ายทอดจะต้องทำการสังเกตขั้นตอนต่างและจดจำ โดยสามารถใช้ วิธีจดไว้ก็ได้ ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) สามารถปฏิบัติแต่ละขั้นตอนของการ ประดิษฐ์ได้ดีขึ้น

๗. ขั้นตอนการถ่ายทอด มีดังนี้คือ

๗.๑ ให้ผู้รับการถ่ายทอด(ผู้เรียน) เก็บรวบรวมความรู้จากการสังเกตขั้นตอนของการ ปฏิบัติงานของผู้ที่มีความรู้ทางด้านการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็งในชุมชน โดยการเข้าร่วม และศึกษาขั้นตอนต่างๆ ในการประดิษฐ์ทุกครั้ง

๗.๒ ผู้รับการถ่ายทอดจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือ เช่น ใบตองกล้วยตานี กรรไกร ลวดเย็บ เป็นต้น เพื่อให้พร้อมสำหรับการใช้ในการปฏิบัติงานจริง

๗.๓ ให้ผู้รับการถ่ายทอดลงมือปฏิบัติและเรียนรู้จากประสบการณ์ การปฏิบัติงานนั้นๆ โดยมีผู้ถ่ายทอด(ผู้สอน) คอยบอกกล่าวและแนะนำ จนกระทั่งทำได้

๗.๔ ให้ผู้ถ่ายทอดตรวจสอบผลงาน และประเมินผลงานที่ได้ประดิษฐ์แล้ว รูปทรง ความ สวยงาม ความละเอียดของงานประดิษฐ์ที่ได้ทำเสร็จแล้ว

๘. เทคนิคการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง มีดังนี้

๘.๑ ใช้สื่อบุคคล คือผู้ถ่ายทอดเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้

๘.๒ ใช้วัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือ ในการปฏิบัติการประดิษฐ์

๙. บรรยากาศการเรียนรู้

การประดิษฐ์เครื่องสักการะชั้นหมากเบ็ง มีบรรยากาศการเรียนรู้โดยการผ่านวิถี ชีวิตประจำวันของการทำงาน และวิถีประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งหมายความว่า การที่ผู้รับ การถ่ายทอด(ผู้เรียน) มีความประสงค์ที่จะเรียนรู้ก็สามารถเข้าไปใกล้ชิด หรือคลุกคลีกับผู้ถ่ายทอด ซึ่ง ได้ปฏิบัติการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็งอยู่เป็นประจำ การเป็นลูกมือเพื่อช่วยเหลือหยิบจับ สิ่งของ พร้อมกันซักถาม ผู้ที่ทำได้ก็จะสอนผู้ที่ยังไม่สามารถทำได้ให้เข้าใจมากขึ้น บรรยากาศมีทั้ง ความสุข สนุกสนาน จากงานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานวันเข้าพรรษา หรือใน

บรรยากาศเศร้าหมอง เช่น งานศพ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อ
ก่อให้เกิดความรักสามัคคีซึ่งเป็นวิถีที่แสดงถึงความมั่นคงในชุมชน

๑๐. ระยะเวลาที่ใช้ในการเรียนรู้การประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง
จะใช้เวลาฝึกหัด โดยเฉลี่ย ๑ สัปดาห์ ถึง ๒ สัปดาห์ แต่ถ้าจะให้ชำนาญและมีรูปทรงที่สวยงาม และ
สามารถที่จะพลิกแพลงให้งดงามมากขึ้น อาจจะต้องใช้เวลาเป็นเดือนๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถ
ความสนใจ ตั้งใจ และโอกาสของผู้รับการถ่ายทอด

๑๑. การประเมินของผู้ที่ถ่ายทอด(ผู้เรียน) จะทำการประเมินจากผลงานที่ผู้รับถ่ายทอด
(ผู้สอน) ที่ได้ประดิษฐ์ขึ้น หากมีขั้นตอนไหนที่ยังไม่ผ่านการประเมิน ผู้รับการถ่ายทอดก็จะทำการฝึก
ซ้ำในขั้นตอนนั้นจนกว่าจะสามารถประดิษฐ์ออกมาจนผ่านเกณฑ์

ปัจจัยต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดเครื่องสักการะหมากเบ็ง ประกอบไปด้วย ๓
ปัจจัย ได้แก่

๑. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมาก
เบ็ง คือ สภาพเศรษฐกิจที่ดำเนินไปในทิศทางที่ไม่ดี ทำให้ส่งผลต่อการท่องเที่ยวในประเทศ ถ้า
กล่าวถึงแง่ของรายได้ เมื่อการท่องเที่ยวซบเซา โอกาสที่จะแสดงฝีมืองานประดิษฐ์ในงานต่างๆ ของทั้ง
ภาครัฐและเอกชน ก็จะลดลงเพราะต้องคำนึงถึงงบประมาณ มีส่วนให้แรงจูงใจที่จะผลักดันให้งาน
ประดิษฐ์เป็นงานอาชีพก็จะลดลงด้วย

๒. ปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่สถานการณ์ในการเรียนรู้ สภาพที่เอื้ออำนวยต่อการฝึก
ระยะเวลาในการฝึก หรือแม้แต่นโยบายที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนของทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน
ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้เกิด แรงจูงใจ ความกระตือรือร้น และการแสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์หรือ
การรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๓. ปัจจัยวัฒนธรรม การสืบทอดงานประดิษฐ์เครื่องสักการะของคนรุ่นใหม่ในชุมชน ระบบ
ของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ไปถึงการฝึกปฏิบัติงาน
ประดิษฐ์ด้วย เพราะจากการศึกษาจากเอกสารสถิติ จะพบว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน หรือ
ในหมู่เครือญาติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จะทำให้เกิดความเกื้อกูล ผูกพัน ระหว่างกัน โดยส่วนมากจะ
เป็นการยอมรับการกระทำที่สืบทอดกันมา เพราะการประดิษฐ์เครื่องสักการะ ไม่นิยมที่จะสืบทอดแก่
บุคคลภายนอก เพราะความหวงแหนสิ่งที่เรียกว่าภูมิปัญญา ดังนั้นการถ่ายทอดจึงเป็นลักษณะ
ถ่ายทอดให้แก่คนในครอบครัว ชุมชนที่ผูกพัน โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์เป็นหลัก

หน่วยงานที่สนับสนุนและส่งเสริมการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง
หรือขันหมากเบ็ง

๑. หน่วยงานในพระพุทธศาสนา เช่น วัดต่างๆ เป็นต้น โดยการมีส่วนร่วมในการงาน
กิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

๒.สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ได้จัดให้มีการประกวดและการอบรมสาธิตการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง ณ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด เพื่อร่วมสืบสานการถ่ายทอดงานศิลปวัฒนธรรมอีสาน

๓.สำนักงานเทศบาลเมืองหนองคาย โดยได้มีการจัดประกวดแข่งขัน การประดิษฐ์เครื่องสักการะในเทศกาลสำคัญของจังหวัด และได้มีการจัดหลักสูตรระยะสั้นให้กับนักเรียนในโรงเรียนที่เป็นเครือข่ายของเทศบาล เพื่อเป็นการถ่ายทอดและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมต่อไป

ผลของการวิจัย

จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถนำผลการวิจัยได้ดังนี้

๑.เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือขันหมากเบ็ง เป็นงานประดิษฐ์ที่แสดงถึงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งแสดงถึงความเอกลักษณ์เฉพาะของคนในภาคอีสาน ซึ่งจากที่ได้ค้นคว้าทางเอกสาร ตำรา ไม่ปรากฏข้อมูลที่ชัดเจน แต่ได้มีการประดิษฐ์ที่คล้ายคลึงกันในแต่ละภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะภาคเหนือและอีสาน แต่สำหรับอีสานโดยเฉพาะจังหวัดหนองคาย ไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรว่าได้การเกิดขึ้นเมื่อใด และเริ่มประดิษฐ์โดยใครเป็นผู้ริเริ่ม แต่สามารถวิเคราะห์ได้ว่า เป็นการรับเอาวัฒนธรรมมาจากความเชื่อ ความศรัทธา และถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานของแต่ละชุมชน โดยการผ่านประเพณี พิธีกรรมต่างๆของจังหวัด ซึ่งตามความเชื่อที่ว่า ถวายเครื่องสักการะในทางพระพุทธศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอน ให้พุทธบริษัททำการบูชา คือ อามิสบูชา การบูชาด้วยดอกไม้ เครื่องหอมต่างๆ เครื่องสักการะ ส้มมานะทั้งปวง เพื่อเป็นสื่อให้นำพุทธศาสนิกชน ได้ใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มณี พะยอมยงค์ และ ศิริรัตน อาสนะ (๒๕๓๘ หน้า ๓-๔)

๒.จากการวิจัยพบว่า ชนิดของรูปแบบ มี ๒ รูปแบบคือ แบบ ๕ และ ๘ ชั้น ซึ่งแต่ละชั้นมีความหมายถึงชั้นทั้ง ๕ หรือที่เรียกทางพระพุทธศาสนาว่า เบญจขันธ์ ได้แก่

๑.๑.รูป คือ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด อันประกอบไปด้วยร่างกายและพฤติกรรม สारและพลังงานด้านวัตถุ

๑.๒.เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ ซึ่งเกิดจากสัมผัสทางประสาททั้ง ๕ และใจ

๑.๓.สัญญา คือ ความกำหนดได้ รับรู้ได้ อันเป็นสาเหตุให้เกิดอารมณ์

๑.๔.สังขาร คือ คุณสมบัติต่างๆ ของจิต

๑.๕.วิญญาน คือ การรับรู้ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส ได้กลิ่น ได้รู้รส ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมด คือการรวมกันของขันธ์ทั้ง ๕ และเป็นการสำรวมเพื่อน้อมบูชาพระรัตนตรัย ส่วนการประดับดอกไม้ชั้น ๘ ชั้น อันมีความหมายที่แสดงถึง ธาตุทั้ง ๔ และที่รวมกันทั้ง ๘ ชั้น หมายถึงร่างกายทั้ง ๓๒ ประการ ซึ่งหมายถึงการนอบน้อมกายทั้งหมดเพื่อสักการบูชา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของบุคคลต่างๆ ที่ได้กล่าวมานั้น สรุปได้ว่า เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็งของชาวอีสาน ในจังหวัดหนองคาย มีอยู่ ๒ รูปแบบ คือ แบบ ๕ ชั้น และ ๘ ชั้น แต่ละรูปแบบมีจุดมุ่งหมายของการนำไปใช้ในทิศทางเดียวกันคือการประกอบ พิธีกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา ในการบูชาด้วยเครื่องสักการะในพิธีกรรมต่างๆ จะประกอบไปด้วยเครื่องสักการะหลายชนิดด้วยกัน แต่ที่ขาดไม่ได้คือหมากเบ็ง หรือ ชั้นหมากเบ็ง

๓. กระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง เครื่องสักการะของชาวอีสานมีขั้นตอนและวิธีการคือ ผู้ถ่ายทอด ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะ ส่วนใหญ่ ผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งมีความชำนาญในการประดิษฐ์ จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ โดยอาศัยงานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่ได้จัดขึ้นในชุมชน แต่การถ่ายทอดไม่ได้ทำเป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน แต่ถ่ายทอดเนื้อหาโดยการบอกเล่า การอธิบายเนื้อหาจากง่ายไปหายาก ซึ่งการถ่ายทอดเป็นลักษณะเดียวกันกับการสอนลูกหลานที่บ้าน ไม่มีการบันทึก มีเพียงการบอกกล่าว และปฏิบัติตาม ในการถ่ายทอดจะทำได้โดยการทำตัวอย่าง หลังจากนั้นก็ให้ผู้รับการถ่ายทอดทดลองทำ เริ่มจากง่ายไปหายาก หากมีข้อใดติดขัด ผู้ถ่ายทอดจะเป็นผู้อธิบายเพิ่มเติม และทดลองทำอีกครั้ง ในขณะเดียวกัน ผู้ถ่ายทอดอาจจะบอกเกี่ยวกับการใช้เทคนิคในการประดิษฐ์ เช่น การเลือกใบตอง การกลัดตอง หรือการเย็บใบตอง เทคนิคต่างๆ เหล่าจะเกิดขึ้นเมื่อได้ทดลองประดิษฐ์แล้วเกิดปัญหาเล็กน้อย ดังนั้นผู้ถ่ายทอดที่มีความชำนาญจะถ่ายทอดแก่ผู้ที่มีความรู้เล็กน้อยนี้ไปพร้อมกันด้วย

ข้อเสนอแนะ

๑) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. หน่วยงานทางด้านการศึกษา สามารถที่จะนำองค์ความรู้ที่ได้ไปบรรจุเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐาน เพื่อใช้ในการศึกษาทางด้านวิชาศิลปะวัฒนธรรมของชาวอีสาน นอกเหนือจากวิทยากรบรรยาย และสามารถที่จะบรรจุเป็นหลักสูตรระยะสั้นได้

๒. หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ควรเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์งานศิลปวัฒนธรรม เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้หวงแหน และรักษาไว้

๓. ผู้มีส่วนร่วม เช่น ผู้รับจ้างประดิษฐ์ ควรเข้ามามีส่วนร่วมโดยการเสียสละเวลาเพื่อให้เกิดการส่งเสริมและอนุรักษ์เครื่องสักการะหมากเบ็งต่อไป

๒) ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑. ควรศึกษาแนวทางการอนุรักษ์งานประดิษฐ์เครื่องสักการะหมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็ง

๒. ควรศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ในการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็ง ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

๓. ควรมีการศึกษาการประดิษฐ์หมากเบ็ง หรือชั้นหมากเบ็ง โดยการเปรียบเทียบกับจังหวัดใกล้เคียง

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์ มีดังนี้ คือ

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันศึกษา
 - สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น ทั้งในระดับประถม และมัธยม และระดับวิทยาลัย
 - สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับองค์กรต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะด้าน
 - สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับองค์กรต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะด้าน
๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชน
 - สามารถพัฒนาโครงการสัมมนาทางการพัฒนาชุมชนในการประดิษฐ์หมากเบ็ง ในสถานที่ต่างๆ
 - สามารถนำข้อมูลเกี่ยวกับการประดิษฐ์ในรูปแบบบูรณาการไปเผยแพร่ในชุมชนต่าง ๆ ได้
๓. กิจกรรมด้านวิชาการ
 - สัมมนาเกี่ยวกับการประดิษฐ์ที่วัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย
 - ประกอบการเรียนการสอนรายวิชา “การงานและเทคโนโลยี” แก่นักเรียนระดับประถม และมัธยมได้เป็นอย่างดี
 - พัฒนาทักษะการวิจัยแก่ชุมชน และกลุ่มหมู่บ้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี
 - ถ่ายทอดองค์ความรู้การพัฒนาชุมชนเป็นบทเรียนประกอบรายวิชา”การงานอาชีพ” แก่นักเรียนและชุมชน
๔. กิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
 - วารสาร ตามโรงเรียนต่าง ๆ และเผยแพร่ตามมหาวิทยาลัย เช่น วิทยาเขตหนองคาย ในจังหวัดหนองคาย

นางงานวิจัยเผยแพร่ ณ โรงเรียนต่าง ๆ และมหาวิทยาลัย ในจังหวัดหนองคายในเดือน มิถุนายน
๒๕๕๘

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรล วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑.เตรียมความพร้อม ของนักวิจัย	ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหมากเบ็งที่ เกี่ยวกับงานวิจัยในจังหวัดหนองคาย	ข้อที่ ๑	ทราบแนวคิดและทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เรื่องหมากเบ็งในจังหวัด หนองคาย
๒. ลงพื้นที่เก็บข้อมูล จากเอกสารต่างๆ สังเกตอย่างมีส่วนร่วม สัมภาษณ์วัฒนธรรม และชาวบ้านในชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง	ประวัติความเป็นมา รูปแบบ เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และภูมิปัญญา การดำเนินโครงการเกี่ยวกับสภาพ ปัญหาในพื้นที่	ข้อที่ ๑	ทราบประวัติความเป็นมา รูปแบบ เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ กิจและภูมิปัญญาของ การดำเนินโครงการ เกี่ยวกับสภาพปัญหาใน พื้นที่
๓. สร้างเครื่องมือใน การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยจากผู้บริหาร ระดับสูง ผู้บริหาร ระดับกลาง และ ระดับปฏิบัติการ และ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง	ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับค่านิยมและความ เชื่อ เช่น และวัฒนธรรมท้องถิ่นใน จังหวัดหนองคาย	ข้อที่ 2	ทราบข้อมูลเกี่ยวกับ ค่านิยมและความเชื่อ เช่น และวัฒนธรรม ท้องถิ่นในจังหวัด หนองคาย
4.การเก็บข้อมูลจาก วัฒนธรรมและชุมชน	ศึกษาและลงพื้นที่ดูงานที่เกี่ยวข้องกับ พระสงฆ์ที่เกี่ยวกับงานวิจัยในจังหวัด อุดรธานี	ข้อที่ 2	ทราบการบูรณาการเรื่อง การทำหมากเบ็งใน จังหวัดหนองคาย
๕. พัฒนาผลงานวิจัย ทั้งในเชิงปริมาณและ คุณภาพ	การพัฒนาผลงานวิจัยทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพ	ข้อที่ 1-2	การพัฒนาผลงานวิจัยทั้ง ในเชิงปริมาณและ คุณภาพสมบูรณ์
6.จัดทำรายงานวิจัย ฉบับสมบูรณ์และ บทความงานวิจัยเพื่อ เสนอผลงานวิจัยแก่ สาธารณะ	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัย รวมทั้งการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์	ข้อที่ 1-2	รายงานฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัย รวมทั้ง การนำผลวิจัยไปใช้ ประโยชน์

ภาคผนวก จ
ภาพกิจกรรมชั้นหมากเบ็ง

ภาพที่ ๑ หมากเบ็ง ๕ ชั้น

ภาพที่ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาพที่ ๓ หมากเบ็ง

ภาพที่ ๔ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาพที่ ๕ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาพที่ ๖ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาพที่ ๗ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาคผนวก จ
ภาพชั้นหมากเบ็งที่ทำการวิจัย

ภาพที่ ๑ หมากเบ็ง ๕ ชั้น

ภาพที่ ๒ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาพที่ ๓ หมากเบ็งทั่วไป

ภาพที่ ๔ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาพที่ ๕ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาพที่ ๖ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาพที่ ๗ หมากเบ็ง ๘ ชั้น

ภาพที่ ๘ หมากเบ็ง ๕ และ ๘ ชั้น วางจำหน่ายที่ตลาด

ภาพที่ ๙ หมากเบ็ง บูชาพระ

ภาพที่ ๑๐ หมากเบ็ง บูชาพระธาตุหล้าหนอง